

NAD IV. DÍLEM PAMĚTI V. ČERNÉHO

---

/ Ohlasy, recenze, úvahy /

1984

Obsah

str.

Jan VladislavVáclav Černý: Paměti II/1982/  
IV /1983/

3

Ota FilipCo dělali od roku 1948 do roku  
1968?

18

Jaroslav DreslerVáclava Černého účtování se sta-  
linismem

22

Milan Šimečka

Zatracené dějiny

29

Milan Jungmann

Paměti jako memento

39

Eva Kantůrková

Na národa roli dědičné

52

Jan Beneš

Kniha věru olbřímí

102

AZ

Pláč socialisty-vzdělance nad  
zprzněním socialismu v Čechách 107

Robert F. Lambert

Dlužníci Václava Černého 119

Hanuš Hájek

Z dopisů redakci Svědectví 129

Jindřich Chaloupecký

Poezie a politika 138

Jan Vladislav

Václav Černý: Paměti II/1982/, IV/1983/

---

Recenzent, který má před sebou další dva svazky "Pamětí" Václava Černého, stojí před úkolem podobným tak trochu oné kvadratuře kruhu, o které se zmiňuje - žertem a ve zcela jiných souvislostech - i sám jejího autor v jedné z černých anekdot, jež uvádí s chutí rozzeného /a tak trochu zlomyslného/ vypravěče. To, co ho znají zblízka v této roli, budou možná občas litovat, že je nedal k dobru všecky... Ale "Paměti" nejsou pochopitelně záležitost vypravěče; nejde v nich o pouhou pestrou kroniku dní a děl, nebo zas jen o vášnivě svědectví o sobě a jiných; nechce to být pouze rozlehlá polemika se všemi a se vším z pera autora, který ochotně a zde, v "Pamětech", přiznává, že polemiku vždy vyhledával; a nemá to být ani ukázněný sled vzpomínek a úvah o velké době a vlastním podílu na ní, jak je například kdysi zachytil jeden z nepochybných životních příkladů V. Černého, T.G. Masaryk, ve své "Světové revoluci". Kromě toho všeho žanr možná autorovi "Pamětí" na mysl ještě ambicióznější vzor velkých evokací míjejšího času a geniálních sum "mravní podstaty a pravdy naší doby", které ho oslnily v díle M. Prousta a přede-

vším v románové řece R. Martina du Gard Thibaultové, s jejichž hrdinou Jakubem se V. Černý takřka naprosto ztotožňuje.

A tak ztěžuje každou recenzi "Pamětí" už sám jejich rozsah; dva díly, o nichž je řeč, mají celkem 1.100 stran a k nim nutno připočíst ještě 500 stránek svazku, který vyšel před léty pod samostatným názvem "Plášť koruny české"/viz recenzi ve Svědectví, 14, 1977, č. 55/. Shrnout nebo dokonce zhodnotit něco takového na několika stránkách recenze je prostě nemožné. Nehledě na to, že ani při tomto rozsahu nejsou "Paměti" stále ještě uzavřeny. Chybí dosud mj. jejich první díl, o němž autor uvažoval a dokonce v náznamech hovořival se zvlášť silným zaujetím. Bylo jasné, že nepůjde o knihu pouhého nostalgického vzpomínání na ztracený "zelený ráj dětství", už proto ne, že V. Černý sám pro sebe tento ráj, který viděl zcela konkrétně a trvale ve své "malé vlasti" v severovýchodních Čechách, nikdy neztratil a neopustil, ani tenkrát, když mu moc v posledních letech zvlášť podlým způsobem zamezila v něm pobývat. A zrovna tak V. Černý sám pro sebe nikdy neztratil a nenechal odejít onoho chlapce, kterým byl každý z nás a který se nám vytratil neznámo kam, jak o tom mluví sv. Augustin: autor "Pamětí" jej má pořád v sobě a neustále se ho dovolává jako svého živého vědomí a svědomí. Právě z tohoto aspektu bude patrný zamýšlený, ale dosud nenapsaný 1. díl "Pamětí", jedním z hlavních klíčů k celé složité osobnosti V. Černého.

Zčásti a rozptýleně lze ovšem najít tentoklív už v 2. díle "Pamětí", který je právě v rukou čtenářů a líčí vstup onoho

chlapce do světa, doslova i obrazně: kniha začíná r. 1921 odjezdem šestnáctiletého náchodského studenta ne do obvyklé daleké Prahy, nýbrž do zcela neznámého a ještě vzdálenějšího Dijonu, kde V. Černý studoval na lyceu; a závěrečným datem svazku je osudný rok 1938, když se z někdejšího studentika stal sebevědomý muž, který má za sebou nejen zdárně ukončené univerzitní studium v Praze, ale i docenturu na univerzitě v Ženěvě /ve 26 letech/ a habilitaci na Karlově univerzitě /u F. A. Baldy/ a kromě toho se intenzivně podílí na tehdejších kypivém kulturním životě řadou kritik, polemik, studií, knih a především založením vlastního kritického orgánu, proslulého "Kritického měsíčníku". "Bylo mi třiatřicet, a v tom věku podobná šance v naší literární historii kritika dosud nepotkala."

Na tento 2.díl navazuje chronologicky "Pláč koruny české", kterým V. Černý před dvaceti lety psaní "Pamětí" zahájil; a už tehdy naznačil, že nepůjde o vzpomínky, jimiž se těší člověk na konci svých sil, ale o "radostně pamětní počet, jež skládá člověk na konci svých soudů". A tak měl být a svým způsobem jistě byl tento 3. svazek "Pamětí" konečným soudem o událostech a lidech let 1938-1945.

Černého soud o událostech a lidech pokračuje plynule i ve 4.svazku "Pamětí", jehož obsah vystihují názvy tří jeho oddílů: "Intermezzo květen 1945 - únor 1948", "V Stalinově stínu" a "Vstup na dlouhou míli". Končí-li 3.díl "Pamětí" historií autora uvěznění a propuštění koncem okupace, končí 4.svazek obdobně, uvězněním,

soudem a propuštěním nasazená konci Staliny a Gottwaldovy éry r. 1953 - paralela jistě ne náhodná, naopak: sám V. Černý připomíná ve svých memoárech několikrát jmenovitě a konkrétně, co lidí u nás prošlo obdobnou, na pohled paradoxní, v jádře však logickou poutí dvojího žalářování, jímž se v rozpětí let zločinně provinily na těchž nevinných dva režimy údajně tak protichůdné.

Sám celkový ráz "Paměti" se ovšem vzpírá příliš tuhému a mechanickému komandu chronologie; a tak je zejména v jejích 4. dílů nejen řada návratů, ale také a především množství výhledů a poukazů, někdy až hluboko do 60. let. Autor prostě sebe i své příští štenáře připravuje na další díly s nimiž "Paměti" zřejmě počítají, nejen proto, že ještě není zdaleka vyčerpán čas autorova životního svědectví: není vyčerpána ani tématika tohoto svědectví. "Paměti" se tak stávají jakýmsi "work in progress"; a to je další a nemalá msnáz z těch, které se kupí před jejích recenzentem.

K těm nesnázím patří do značné míry i skutečnost, že "Paměti" vznikají v dosti velkém časovém rozpětí. Jak už víme, jejích 3. svazek /"Pláč koruny české"/ byl psán už r. 1963, tedy v době, kdy možnost jejích publikování nebyla tak naprosto vyloučená; avšak také nakonec část knihy pod názvem "Křik koruny české" u nás r. 1970 skutečně vyšla, i když náklad byl hned nato zničen a kniha mohla vyjít až r. 1977 v cizině /v torontském nakladatelství Publishers 68/. Druhý díl "Paměti" byl psán skoro o 15 let později, tedy

po řadě často převratných událostí i zkušeností, které nemohly redakci svazku nepoznamenat. A v ještě větší míře toplatí o 4.svazku, který byl psán vzápětí, ale chronologicky navazoval na dávno hotový 3.svazek /"Pláč koruny české"/. Autor se v tomto 4.svazku zabýval událostmi z konce 40.let a počátku 50.let a přitom mnohé z nich před jeho očima znovu ožily v různých groteskních i tragických obměnách normalizace.

Zvětšující se odstup, narůstající sociální problémy, prohlubující se morální krize národa a zároveň stoupající bezmocnost člověka tváří v tvář vlastnímu i národnímu údělu, to všechno muselo vést u autora, jako je V.Černý, k ještě zaujatějšímu nazírání událostí a osob a k ještě apodiktičtějšímu soudům nad nimi. Zvláště výrazně to lze sledovat na vývoji té nepřehledné galerie portrétů, jimiž jsou "Paměti" zalidněny. Některé z nich dostaly svou definitivní podobu naráz, jiné vznikaly postupně a procházely přitom různými obměnami, někdy až překvapivými, ne-li-rozpornými, některé zůstávají stále ještě otevřené. Ale vždy, jak to už bývá, svědčí nejen o portrétovaném, ale také a především o portrétistovi. V případě V. Černého je zcela nepochybné, že jde o portrétistu, který se vyznačuje náruživou osobní angažovaností a který se přes svůj jedinečný intelekt dává vést především citem, v jehož prizmatu se svět rozestupuje až manicheisticky ve dvě příkrě rozlišené, takřka protikladné poloviny.

I když k tomu "Paměti" přímo vybízí, nelze zde vyjmenovávat tu dvojí řadu

Černého podobizen ani ve výběru: recenzentovi nezbývá než to přenechat čtenářům, kteří jistě také neopomenou porovnat aspoň některé z portrétů s jejich modely a jejich dalšími snímky...Některé z těch podob však přece jen nelze nepřipomenout, zvláště jde-li o postavy, k nimž se autor "Pamětí" několikrát nebo dokonce mnohokrát vrací a s nimiž se prakticky po celý život konfrontuje nebo vyrovnává. Vytvářejí totiž uvnitř jeho memoárů významnou složku jeho nejintimnější duchovní historie.

Jedna z nejvýznamnějších postav tohoto typu se ostatně dosavadními svazky "Pamětí" jen mihla a zřejmě stále ještě čeká na své plné vyslovení, nejspíš v zamýšleném 1.svazku. Mluvím o autorově otci, který pro něho nepochybně byl a natrvalo zůstal jedním z hlavních měřítek veškeré lidskosti. Ale o tom víc, až budeme mít v ruce 1.svazek "Pamětí"; jedno však o něm můžeme říci už dnes, totiž, že bude pravým opakem toho, co o svém dětství napsal Černého vrstevník J.P.Sartre ve svých "Slovech". Zatímco Sartre sebe a svět, z něhož vyšel, nikdy nepřijal a toto nepřijetí znovu a znovu promítal do svého myšlení a jednání, V.Černý naopak sebe i svět svých otců výslovně s obdobnou náruživostí přijal a s nemehlejší intenzitou znovu a znovu promítal jak do své tvorby, tak do svých bojů. Jejich součástí jsou koneckonců i "Paměti". Podrobnější konfrontace těchto dvou významných postav, v mnohém tak výrazně protikladných, v lecčems tak překvapivě podobných, by možná vynesla na světlo nejednu zajímavou pravdu o naší době a otčích, kteří ji formova-

Těch velkých, řekl bych otcovských a učitelských postav, s nimiž se autor "Pamětí" poměřuje, je zejména v 2.díle řada a tvoří jakousi ideální rodinu: z Francie zejména H.Bergson, A.Gide, R. Martin du Gard, u nás především T.G.Masaryk a F.X. Šalda, k níž nutno přiřadit, byť s výhradami a v poněkud jiné roli, nakonec i L.Be-neše. V odstupu za nimi pak přichází mladší garda, například L.Blatný, bratři Čapkové, J.Hora, J.John, B.Mathesius, S.K. Neumann, K.Poláček a podobně, mezi nimiž našel V.Černý přes věkové rozdíly nejednoho celoživotního přítele; a nejpočetnější je ovšem zástup vrstevníků, jako F. Halas, E.Hostovský, P.Kovárna, J.Seifert a TUTTI QUANTI, jak by řekl V.Černý, s nimiž autora "Pamětí" spojovalo kromě kamarádství nebo přátelství vědomí generační, sounáležitosti, to jest společného úkolu i údělu. Část ještě mladší generace hraje v tomto pbrovitém skupinovém portrétu úlohu synů a pokračovatelů; reprezentují je pro V.Černého poněkud jednostranně především J.Orten a K.Bednář.

Ani respekt k dílu starších, ani kamarádství či přátelství k vrstevníkům, ani ochránčovský vztah k mladším ovšem V.Černému nikdy nebránily v kritice, pokud ji pokládal za potřebnou. Jeho antipatie dovedou být velmi vytrvalé a důsledné, jeho sympatie a zejména přátelství dovedou být velmi náročné; a pokud tyto nároky někdo skutečně nebo domněle zklame, je rozhořčení nebo hněv přímo úměrný velikosti rozčarování. Naznačili jsme, že autor "Pamětí" se ve svých portrétech dává věst především citem, a připomněli jsme, že V.Černý na rozdíl od takového Sartra přijal sebe; nad

některými jeho portréty se však klade otázka, zda se svým citem nedal občas strhnout a především zda dokázal vždy přijmout i toho druhého. Myslím zde například na Černého výslednou podobiznu dlouholetého přítele F. Halase, která jistě vzbudí námitky; mám je ostatně i já. Ne snad, že bych pochyboval o upřímnosti a dobré víře, s níž V. Černý podává svoji verzi Halasovy postavy, nejsem si však jist, přiléhá-li vždy náležitě ke skutečnosti. A pokud jde o ten "slabošský protektorátní lapsus", V. Černý říká buď příliš málo nebo příliš mnoho: opírá se totiž o cizí tvrzení, jehož hodnověrnost by bylo nutno teprve doložit, a to se zatím nestalo. Je jistě možno kritizovat Halasovu činnost nebo jen pouhou přítomnost v Kopečského ministerstvu informací, zejména po únoru, je možno mít výhrady k jeho účasti na počátcích zreglementovaného Svazu spisovatelů atd. Ale nebyl to všechno koneckonců jen jeden z důsledků onoho velkého lživého mýtu valné části vzdělanců 19. a 20. století, jak o tom hovoří právě ve 4. svazku svých "Pamětí" V. Černý, mýtu, kterým byl dlouho oslněn i on sám, jak o tom vydává svědectví průběžně ve svých memoárech, jež jsou z tohoto hlediska kusem její historie?

Tato námitka nemíní samozřejmě omlouvat cokoli, co se ve jménu zmíněného mýtu dělo; i v jeho oslepujícím stínu zůstávalo pro člověka poslední instancí vždy jeho vlastní živé svědomí. A pokud jde o Halasovu podobiznu z pera jeho zklamaného přítele V. Černého, lze proti

ni postavit zcela jiný portrét, vyjadřující hledisko oněch synů a pokračovatelů. Tím portrétem je vlastně celý "Osobní svědek" Jiřího Koláře, autentický básnický deník z roku 1949, tedy z roku Halasovy smrti. Bez ohledu na funkce, předsednické tituly a třeba i sbírku "V řadě" F. Halas prostě pro ty mladší přímo ztělesňoval lidsky i umělecky všechno, čemu hrozila zkáza; a Stolařův referát "Třicet let bojů za českou socialistickou poezii" z r. 1950 to potvrdil.

A ještě něco: v soudech V. Černého lze občas pozorovat jistou nedůslednost. Dalo by se to ilustrovat jeho citelnou shovívavostí například k takovému B. Mathesiovi nebo K. Bednářovi, případně jeho přisnositeli k omylům, ostatně draze vykupovaným, u takového V. Holana. Ale připomeňme v této souvislosti někoho daleko významnějšího pro V. Černého, samého, totiž A. Gidea, jehož deníky z této války přece svědčí o daleko povážlivějších zmatecích, ne-li omylech a kapitulacích, aspoň pro čtenáře s naší zkušeností. V. Černý autora "Pěnězokazů" po válce navštívil, zmiňuje se o tom v 4. díle "Paměti", a nepochybně zmíněné deníky zná, Gide je neváhal publikovat, a v tom je kus jeho velikosti. Bylo by tedy zajímavé slyšet Černého názor i v této věci, zvláště když z 2. dílu "Paměti" víme, že po jedinečném Gideovi jej už v životě "tak bytostně nikdo nezasáhl". Byl by to patrně důležitý příspěvek k historii českého a evropského vzdělanectva 19. a 20. století, jež tvoří přece jednu z folií jeho "Paměti".

Gideovo zakolísání tváří v tvář rozpoutané totalitě - ve Francii jich bylo víc, často mnohem závažnějších a nejednou vysloveně tragických - jistě nikoho a nic neomlouvá; rozhodně však nabaďá k nejvyšší opatrnosti v soudech...

Ale vraťme se k "Pamětem" k nepřehledné řadě černého podobizen z druhé strany. Na některých si dal autor ~~"PAMĚTI"~~ ~~EVIAŠT~~ záležet: Zd. Nejedlý, L. Štoll, V. Kopecký, F. Trávníček, B. Havránek, J. Mukaňovský, ale také K. Gottwald, R. Slánský, A. Zápotocký a ovšem zástupy dalších. Když je člověk vidí v "Pamětech" defilovat před sebou, má místy pocit, že v doprovodu V. Černého prochází novou variantou dantovského "Pekla", zmodernizovaného, zbanalizovaného, všudypřítomného, krátce totálního a vestavěného podlouně do našeho každodenního světa. S většinou těch vitriolových podobizen živě souhlasíme, občas si nejme jisti, zda portrétista pracoval skutečně podle živého modelu, jinými slovy zda vycházel z vlastní zkušenosti nebo se opíral pouze o informace z druhé ruky, nejednou máme pocit přílišné demonizace nebo naopak nenadálé shovívavosti. To první se týká například R. Slánského, to druhé A. Zápotockého a zejména V. Kopeckého. figury patrně daleko záluďnější a nebezpečnější, než naznačoval její vzhled a projev.

Ale to všechno mohou potvrdit nebo vyvrátit jedině ti, kteří o tom vědí víc buď z osobní zkušenosti, nebo ze speciálního studia. A tahla poznámka platí vlastně o "Pamětech" obecně. Na jejich náležitě zhodnocení, případně kritiku patrně

nebude stačit pouze historik nebo literární vědec, a to proto, že to je vlastně několik knih v jedné - počínaje nárysem politických dějin Francie a Československa od konce 1. světové války až po dnešek přes stručnou srovnávací historii moderní francoizské literatury a podrobnější obraz české poezie, prózy, kritiky a vůbec humanitních věd tohoto století; a to všechno tvoří součást obecnější úvahy o místě a pložce vzdělance v tomto světě, o místě a úloze, které si v něm hledal a našel V. Černý.

Jako každé memoáry i "Paměti" V. Černého jsou především rozsáhlým autoportrétem, v lecčems překvapivě otevřeným, až důvěrným u člověka, který se vždy "zpěčoval důvěrnostem, tajil /.../ vlastní soukromí, děsil se cizího" a který býval odjakživa - sám toho nejednou želel - "ze samé zdrženlivosti krobán". I pod jeho dnešními rysy pořád prosvítá jeho základní "dětská, pak chlapecká, osamělá bezuzdná povahová nezkrotnost", i v jeho "Pamětech" pořád ještě občas promlouvá ten "starý chlapecký aventurier a zpupník", kterým nikdy nepřestal být; i v jeho dnešním hlasu se pořád ozývá ten zarytec, který vždy tak žárlivě střežil svou nezávislost a raději si "stonal sám", jen aby nebyl závislý na pomoci "cizích", a který tak brzy, už během tvrdé zkoušky dijonských studií, kdy nebylo vteřiny, aby jím "nelomcovala touha útéci, vyrazit z kruhu" děsivého drilu, natrvalo pochoopil, že jeho "puď nejsilnější a talent největší" je svoboda.

Neméně důležitá jsou i další rysy černého autoportrétu, jak nám je postupně, útržkovitě, ale vytrvale nabízejí jeho "Paměti". Je to člověk, kterému se dostalo "vášnivě české výchovy už od útlého mládí", který ožil už od studentských let "ohlad k německým prorokům naší kultury /kromě "latinských" duchů mezi Němci/, k tomu věčnému babylonskému zajetí českého ducha germánskou Walhaldou Herderů, po nich Hegelů, po nich třeba Husserlů", a který našel už za svého dijonského pobytu v Bergsonově filozofii to, nač v něm čekala odedávna jeho "dětská a chlapecká láska k dějinám", jeho "neschopnost zapřít své předky a zřít se jich", jeho "bytostná neschopnost zradit sebe samého a své krve". A především je to člověk, který je "vášnivě Čechem" a který je pevně přesvědčen, že "češství je schopno divů divoucích a historicky nevidaných, že může být jednou z nejvýraznějších, nejčestnějších a eticky nejsilnějších forem lidskosti" - a právě proto s takovým opovržením odmítá všechno, co tomuto vypjatému romantickému ideálu neodpovídá, jako "čecháckovství".

Tento termín se v "Pamětech" vyskytuje neobyčejně často a označuje kde co, poraženectví z r. 1938, neochotu nebo neschopnost postavit se třeba i se zbraní v ruce proti převratu v únoru 1948, vlak darů J.V. Stalinovi k naro-

zeninám o rok později, akci Pracující do literatury, zrušení komparatistiky na Karlově univerzitě, zvolení L. Štol-  
la do Akademie věd, atd., atd., Zdálo  
by se, že jde o cosi výlučně a příznač-  
ně českého, o jakousi perversi oné  
"ethicky nejsilnější formy lidskosti",  
již má právě čeství být. A definice,  
kterou dáváme v 4. díle "Paměti", to na  
první pohled potvrzuje: "Říkám tak ne-  
uvěřitelné směsi intelektuální nedo-  
chůdnosti a mravní či charakterové sla-  
bosti, se kterou je možné se na světě  
setkat pouze v Čechách."

Porozhlédneme-li se však **přiznáním**  
této definice trochu pozorněji kolem  
sebe, s úžasem zjistíme, že **čecháčkov-**  
ství bohužel bujelo a pořád bují také  
jinde, například i v takové Francii,  
ba že se tam nejednou projevuje možno-  
li ještě **čecháčkovštěji než v Čechách**,  
protože u nás bylo mnoho věcí, včetně  
toho vlaku darů J.V. Stalinovi, často,  
i když jistě ne vždy, vynuceno tlakem,  
před nímž nebylo kam uhnout a jemuž  
nebylo lidsky možno vzdorovat, kdežto  
v připomenuté Francii, ale ovšem i jin-  
de ve svobodném světě, byly výsledkem  
zeela spontánních hnutí - i do těch da-  
rů Stalinovi nebo Thorezovi. Porovná-  
me-li **čecháčkovství** francouzských a na-  
šich lidí za poslední války, položí-  
me-li proti sobě **čecháčkovství** francouz-  
ských a našich intelektuálů v 50. letech,  
nezdá se mi, že bychom při tom vycháze-  
li vždy hůř. Nevzpomínám si například,  
že by kterýkoli český kritik v 50. le-  
tech spontánně a upřímně doporučoval pá-  
lení Kafkových knih; ve Francii se tako-

vý našel... A podobných věcí bylo víc, až do toho krvežíznivého volání po krvi skutečných nebo údajných protivníků.

Nedokládají pochopitelně nic podstatného o Francii; dokládají jen, že s "tak neuvěřitelnou směsí intelektuální nedochylnosti a mravní či charakterové slabosti" se lze prostě setkat kdekoliv na světě. Nacházet ji jen u nás je tak trochu flagelantství a patrně i výraz roztrpčení, že skutečnost neodpovídá dostatečně našim iluzím či mytům. Ne že by tato skutečnost byla u nás uspokojivá, že by neměla nebo nemohla být jiná, zdravější, organičtější, přirozenější ve všem všudy. Ale to není jen náš problém, bohužel. A už sám fakt, že kupříkladu naše kultura odolala strašlivému tlaku a decimacím 50.let a že něčemu podobnému, ne-li horšímu, protože důslednějšímu, odolává znovu, aniž se zásluhou řady autorů, zejména takových, jako je právě V. Černý, vzdala své identity, aniž díky pouhé existenci stále nových děl, k nimž patří i "Paměti", zmizela z povrchu této planety, už sám tento fakt je pro mne dokladem jistých kvalit, které bychom si neměli sami tak soustavně upírat.

A je tu ještě několik dalších závažných rysů Černého autoportrétu, jež by neměly zůstat nepovšimnuty. Patří k nim jeho romantismus, o němž je v "Pamětech" několikrát řeč a jenž vysvětluje tolik věcí v myšlení i posto-

ji jejich autora; a patří k ním samozřejmě Černého dlouholeté oslnění revolucí, ať už šlo o Velkou revoluci francouzskou, kterou se naučil za svých dijonských studií znát "takřka den za dnem", nebo o její dědičku Velkou revoluci říjnovou, kvůli níž se kdysi do Francie vezl mezi třemi čtyřmi knížkami z Čech také Trockého "Výhledy ruské revoluce" v originále. I toto životní téma začíná u V. Černého už v jeho chlapectví, v jeho snech "o hrdinských povstáních pro svobodu a spravedlnost mezi lidmi", a v mládí, "ponořeném do klasiků revolučního socialismu a anarchismu", i toto téma se rozvíjí v průběhu celého 2. svazku "Paměti" v rozsáhlou úvahu o možnostech a způsobech společenského angažování vzdělance, aby posléze ve 4. dílu vyústilo v trpké poznání, že vzrušující, romantická, titánská představa o jednotě myšlenky a činu, o totožnosti levice a vzdělanectva není nic než mýtus, trvající už skoro dvě století.

Ale to všechno je příliš složité a příliš závažné, aby se to dalo vyřídit několika řádky nebo několika stránkami. Doufejme proto, že náš další svazek "Paměti" co nejdříve přinutí, abychom se k tomuto ústřednímu problému naší doby vrátili znovu a zevrubně.

/Svědectví, 70-71, 1983, str. 514-519/

Ota Filip

Co dělali od roku 1948 do roku 1968?

/rozhod s českým reformním komunismem./

Literatura zatlačení v Československu do ilegality hledá odpověď na otázky, které byly položeny už v době Pražského jara, avšak dosud nemohly být zcela zodpovězeny: jak bylo možné, že druhý nástup k československé demokracii po skončení druhé světové války tak žalostně selhal a že se komunistům v únoru 1948 zdařilo, aniž by byli vystaveni sebemenšímu odporu buržoazního a křesťanského tábora, uchvátit moc jen pro sebe a likvidovat celou nemarxistickou vědu a umění? Komunističtí intelektuálové, kteří se před rokem 1968 uchytili pevně u moci a za Pražského jara se stali vedoucími osobnostmi reformního hnutí, vysvětlovali své selhání, své omyly, své zločiny v dobách stalinského teroru, kdy strana vyháněla představitele nemarxistické české vědy a umění do exilu, posílala je do vězení, nebo je také nechávala popravit, marxisticko-leninským pojmem revolučního boje proti přežívající buržoazní společnosti.

Ve svých knihách, které jsou na západě překládány a v Praze kolují v třiceti kopiích napsaných na psacích stro-

jích, se tito kdysi stalinisté, později reformní komunisté - nyní buď v Praze prokletí, nebo v exilu činní na mnoha univerzitách, či jako vítaní partneři pro rozhovory se západními socialisty a sociálními demokraty - stylizující jako tragičtí hrdinové, kteří to se socialismem mysleli vždy dobře, avšak byli zrádně zaskočeni, přemoženi a podvedeni nemilosrdnými soudruhy z Moskvy.

Je potřeba reformním marxistům připomenout padesátá léta, kdy se jako intelektuální pomocníci komunistické strany snaživě činili, kdy byla z veřejného života vyháněna veškerá nemarxistická inteligence, a to s neopakovatelným úspěchem /nezůstala ani stopa po nemarxistických akademiech/; pravidelné čistky na Univerzitě, kterými byly postiženy generace mladých nadaných lidí, prokázaly rovněž svou účinnost.

Doslova v pravý čas se nejprve v pražském intelektuálním podzemí, posléze v kanadském exilovém nakladatelství objevila kniha, v níž se přihlásila o slovo oběť stalinistických čistek. Dnes už devěťasedmádesátiletý profesor Václav Černý, již před válkou jeden z nejvýznamnějších českých kritiků a teoretiků, za války účastník odboje proti nacistům, po roce 1945 rozhodný obhájce demokracie, dvakrát komunisty vyhozený z učitelského stolce na Pražské univerzitě, zúčtovává ve svých vzpomínkách s mýtem, do něhož se komunisté rádi zahalují.

Většina reformních marxistů, známých na západě jako obhájci socialismu s lidskou tváří, v Praze dnes nanejdůležitější vysmívaných, přijme věcnou zprávu profesora Václava Černého s rozhořčením.

Černý je ve svých soudech o minulosti dnešních reformátorů často nespravedlivý, jeho kniha je psána s fascinující otevřeností. Starý pán, už před více jak čtyřiceti lety grandseigneur pražské literární kritiky, se nyní neostýchá užít tvrdých slov. Básník, dnes v pařížském exilu, je pro něj "přišlápnutým denunciantem", kulturní publicista, který byl kdysi v Praze pověstný svými chvalozpěvy na Stalina a Sovětský svaz, předvádějící se nyní na jedné univerzitě v Americe v roli liberálního levišáka, zůstává pro Černého "naďaným otižádstivcem, který neustále všemi prostředky usiloval o vavříny slávy."

Černý dokládá fakty: agresivním soudruhům šlo od roku 1948 jednak o odstranění všech jinak smýšlejících, jednak je chtěli vidět ve vězeních nebo na šibenicích. Vůbec už nešlo o myšlenky nebo o ideologii, ale o moc, vliv a peníze. Vstup do strany - Černý uvádí spoustu příkladů z roku 1945 - byl pro mnohé literáty, později slavené jako národní umělce a neoblomné zastánce socialistického realismu, v dobách "Protektorátu Čech a Moravy" buď přímo kolaborantů s nacistickou mocí, nebo krčících se ustrašenců, jedinou šancí, jak i pod komunistickou vládou ukojit svou touhu po moci a po penězích.

Komunisté v exilu mají vlastně štěstí: pro Černého faktickou, bolestně disharmonující zprávu se nenajde ani západoněmecký ani anglický vy-

davatel. Jeho vzpomínky však působí v české mluvící oblasti: mýtus o původně agresivních komunistech, později zmou-  
dřelých reformních komunistech, je s  
konečnou platností rozbit. Rozsah je-  
jich ideologické katastrofy je z hle-  
diska Černého vzpomínek jednoznačně  
zřejmý: nejprve vyvolávali bouři proti  
tzv. přežitkům buržoasní společnosti;  
nyní jsou sami přežitkem z dob, které  
se v českých dějinách počítají mezi  
nejbezúspěšnější a nejtmářštější. Biafra  
ducha nevládne v Čechách teprve od ro-  
ku 1968, středoevropská bíaíra tu zde  
vládne už od roku 1948.

/Frankfurter Allgemeine Zeitung,  
21.9.83/

Jaroslav Dresler

## Václava Černého účtování se stalinismem

/Kniha roku 1983/

V nakladatelství 68 Publishers v Torontu v Kanadě vyšla letos v červnu další kniha vzpomínek profesora Václava Černého /Paměti IV., 604 str. 13,50 dol./, která navazuje na knihu "Pláč koruny české", vyšlou před šesti lety - viz Národní politika, září 1977. V "Pláči koruny české" Černý bilancoval 2. světovou válku, okupaci a národní odboj. V nové knize účtuje se stalinismem od skončení války do prvních pokusů o překonání stalinismu v kultuře v 2. polovině 50. let a na začátku let 60. Je to práce, na kterou jsme dlouho čekali.

"V únoru 1948 zvítězila lepší polovice národa..." tvrdí ve své "Knize smíchu a zapomnění" bývalý dlouholetý, více méně opatrnícký kolaborant se stalinismem Milan Kundera. Nová kniha vzpomínek Václava Černého není sice takto míněna, ani psána, ale my ji můžeme pokládat za zdrcující odpověď na Kunderovu provokaci.

V únoru 1948 zvítězil stalinismus, s ním české plebejství a česká lůza, nejen Gottwald a Kopecký, ale i Slánský, Loebl, Šling, Pavel, Smrkovský, Dubček - a ostatní pozdější koryfeje tzv. "Pražského jara". Zvítězila domácí nevzdělanost, domorodé udavačství a grázlovství, všechna ta špina a hnus, které se nahromadily za války. Nejen tato podle Kundery "lepší polovice národa" má na tom ovšem svůj výhradní podíl a primát, ale svůj nemalý podíl měla také ta druhá, poražená, podle Kundery zřejmě "horší" půlka.

x       x       x

Knihu "Pláč koruny české" jsme v září 1977 přijali se smíšenými pocity. Na jedné straně jsme dobře znali statečný, nekompromisní postoj Václava Černého proti stalinismu, který se v české kultuře zabýdloval hned po skončení války, na druhé straně jsme nemohli nevidět, že Černý pod dojmem své účasti v národním odboji stále ještě strání levice, je v zajetí anti-fašistického mýtu a v perspektivě anti-fašistických předsudků soudí lidi. Nemohli jsme zejména přejít bez protestu jeho stanovisko k českým katolickým a ruralistickým spisovatelům, kteří se v době, kdy to psal - tj. kolem roku 1962 - teprve vraceli z dlouholetých trestů domů. A nemohli jsme také mlčet k mírnému posouzení stalinisty a za války v nacistickém kriminálu nacistické volavky Julia Fučíka, který vydal nacistům na smrt řadu svých soudruhů, když mu za mučení selhaly nervy. Náš

konečný úsudek o "Pláři koruny české" tehdy byl, že je to "kniha zlostná a plná antifašistického mýtu".

### Zmoudření Dona Quijota

Jestliže přijmeme názor, že každá osobnost je víc, než literární postava, a že každé přirovnání pokulhává, můžeme s těmito omezeními přiblížit Černého k hrdinovi Dykovy stejnojmenné hry z roku 1913, anebo aspoň k některým jeho rysům. Dykův snilek, osudově tragický, trpí touhou, která usmrouje, když se uskuteční. Černého sen, touha, též fixní idea, svým způsobem náhražková víra a náboženství, se jmenuje "radikální levice, radikální socialismus", a Černý nás nepřestává ujišťovat, že jim navzdory všemu /ponechme zde stranou jeho agrárníckou epizodu/ zůstává nezrušitelně a nepodmíněně věrný.

Respektujeme to a tolerujeme, i když se nám zdá, že je to utkvělá představa jako pozůstatek mladistvé četby francouzských utopických socialistů. Černý nebude jiný - tak, jak chce a jak za tím vždy stojí, ať se děje, co se děje - ho také bereme a zaslouží si naši úctu. Ta donquijsotiáda začíná, když autor vypravuje, že po válce platila celá jeho sympatie jeho levicovým a krajně levicovým posluchačům a že se musel přemáhat, aby to ostatní studenti nepoznali. Pak na něho začala přet údání, a když se v roce 1968 mohl vrátit na několik měsíců na

Karlovu univerzitu, našel tato udání ve svých kádrových papírech. Černý uvádí komunistické udavače jménem a ironicky dodává, že jim ty papíry odkáže po své smrti.

Ke svému osobnímu, nikoli literárnímu a fiktivnímu zmoudření potřeboval Černý únor 1948, musel sám na sobě zažít stalinismus a muselo od "Pláče koruny české" uplynout dalších 17 nebo 18 let, aby mohl stalinismus posoudit a odsoudit tak, jak to udělal v "Pamětech IV". Podle náznaků vznikl rukopis této novinky v letech 1979 až 1981. Černý vyrostl, dozrál také ponižením, které mu způsobovali druzí zradou přátelství /Malas, Hrubín/; dříve se nám nejednou stylizoval do pózy Šaldova nástupce. Tohle rétorické harampádí už s Černého opadlo, nyní je prostě svůj, stařec - soudce ve vznešeném a spravedlivém hněvu. A ani ne v hněvu a nenávisti, nýbrž v nebetyčném pohrdání vším nízkým a sprostým. Jak nemyslet na Talleyrandova slova: "Je to refrancouzské, protože hloupé." Stalinismus je nečeský, protože je nízký, sprostý. Částečně to věděl už Lenin v dodatku k závěti: "Stalin je hrubý."

x      x      x

"Osud katolických spisovatelů mne hluboce rozhořčil..." píše nyní Černý /str.407/. "V literární minulosti sis samý protivník, jazykem mého hovoru s nimi byla jen a jen polemika, ideového druhu a příznivce jsem mezi nimi neměl

žádného; ale teď platilo jediné: zde bylo do žaláře posíláno výhradně ideové přesvědčení a mravní stanovisko, a to výhradně za to, že byly, čím byly, otevřeně zastávaným názorem a mravním stanoviskem! Byli mezi nimi lidé, za jejichž ryzost a čistotu bych dal ruku do ohně, Zahradníček, Knap, Voříšek. Byl mezi nimi dr. Fučík, který prokázal v Listech a jako ředitel Mělantrichu naší levicové kultury a především komunistickým spisovatelům služby nepočtené - jediným měřítkem mu bývala vždy estatická hodnota - uplatňoval je, podporoval /Halase, Olešbrahta, Majerovu, Glazarovou/, až platival za filokomunistu. To vše bylo teď zapomenuto, a z těchto řad se k jeho pomoci neozval ani hlásek. Pro českého spisovatele, jímž jsem byl, to bylo nesnesitelné."

### Proces se Slánským a spol.

Černý znovu soudí, tentokrát z pozice ducha a intelektu, Slánského a společníky. Neptá se na jejich protistranické zločiny /to je věc jejich partajních kumpánů, ne naše/, ale soudí jejich zločiny proti republice a českému národu. Je to opět otřesné. Slánský nebyl ovšem český Tito a jeho částečné omývání a rozpačité oslavování dokonce i v exilu /tu a tam "Listy"/, je podle Černého jen nová šaškovitá legenda. Slánský se svými společníky /dobrodruhy Londonova typu, nebo hrdlořezy jako Reicin/ podporoval izraelský boj o nezávislost právě tak jako Stalin, prosazoval dodávky čs.

zbraní do tehdejší Palestiny, školení izraelských pilotů u nás, emigraci tisíců českých a slovenských Židů za velmi výhodných podmínek. Když Stalin téměř ze dne na den o 180 stupňů obrátil a podporoval teď Araby, Slánský se dost rychle nepřizpůsobil, a to ho stálo život.

S výkladem souhlasíme, se závěry ne-souhlasíme - Černý píše /str.446/: "Český antisemitismus se Slánským sice nestal skutečností spravedlivitou, ale nadlouho se u nás Slánským Židé zadlužili. To at je každému zřejmo: nikoliv oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, at to nezapomenou..."

Jestliže odmítáme princip kolektivní viny /a také především kolektivní viny sudetských Němců na českém národě, ale i kolektivní viny českého národa na sudetských Němcích/, nemůžeme přijmout ani Černého zmírněnou a zintelektualizovanou verzi mravního "kolektivního ručení", jak o něm uvažovali Karl Jaspers a Hannah Arendtová. Zásadu házení celé skupiny lidí do jednoho pytle, at je to třeba jen obrácený pytel mravního věřitelství, nemohu přijmout, musím Černému oponovat.

### Stalinčici noví, hoši Gottwaldovi

Paměti Václava Černého nejsou tímto svazkem ukončeny, přijdou nová překvapení. Aby však nemohlo být omylu, že tzv. "Pražským jarem" je vše odpuštěno, neváhá autor vždy jen několika větami

označit stalinské stvůry mezi svými kolegy ze Syndikátu českých spisovatelů, kteří 1968 změnili tričko a nasadili si "lidskou tvář", ani neopomene připomenout nejmladší vítěze února 1948. Za všechny ostatní jediná příklad, dokonalý ve své samoznakové zkratce:

"Mezi procesem a popravou /Milady Horákové a Závěše Kalandry - pozn. J.D./, konal se ten slavný sjezd Čs. svazumládeže: zvolil Zdeněka Hejzlara předsedou, Jiřího Pelikána do předsednictva; vystoupil, jako "delegát vysokých škol", profesor Štoll, za nevýslovných ovací vítězný prezident Gottwald; mluvil o procesu, pochválil si rozsudek. "Amerika čumí, jak to Gottwald umí", hřmělo mu vstříc z pléna sjezdu. Co chcete revolučně-básnická mládežnická móda chvíle byla "časťuková".

Toto jsou ovšem jen drobky u prvních dvou aktérů přiměřené "velikosti". Velikáni stalinismu, to jsou Gottwald, Nejedlý, Kopecký, po nich následují akademišti stalinšci Mukařovský, Havránek, "akademik" Štoll /totiž obchodní akademik/, a pak sestupujeme dolů, do říše stalinských trpaslíků. Bez celé této menažerie by obraz nebyl úplný.

Není pochyb:

Václav Černý žil a žije vstoje, rovný, vzpřímený muž, jednající tak, jak píše. Není větší chvála.

/Národní politika, září-říjen 1983/

Milan Šimečka

## Zatracené dějiny

Dokud se paměť Václava Černého procházela spadaným listům starých dobrých časů, bylo to příjemné čtení. Říkal jsem si: studovat v Dijonu, to muselo být něco! Když se tatáž paměť začala přibližovat k časům, které už nebyly tak vzdálené, začala se vytrácet melancholická idyla. Nyní vydala paměť Václava Černého svědectví, které není už vůbec příjemným čtením.

Čtvrtý díl "Paměti" se totiž dotýká nejbolestivějších míst našeho národního osudu: začíná smutnou přehlídkou poválečných nadějí a pak se důkladně vyvzteká nad patologickými projevy národního života v letech 1948 až 1953. Potom už poměrně rychle projde pomalu se táhnoucí rekonvalescencí a zastaví se před rokem 1968. Pro mne je to už záznam paměti, která se alespoň zčásti kryje s mou pamětí, a ta moje paměť, mladší a jistě i hloupější se začíná ošívát.

Moje zneklidnění neplyne, pravdaže, z pochybnosti o právech a formálních hodnotách této knihy. Není v ní snad ani jedna nudná stránka, setkáváme se tu intimně s událostmi a lidmi, které jsem jako student okoukával jen zpovzdálí. Hned také vidím, že je to kniha psaná mozem, který se ničemu nevyhýbá,

hledá zavile svá vysvětlení a opírá se o vzdělanost u nás dost vzácnou. Nemluvě o tom, že čeština se tu ozývá v téměř zapomenuté šíři, doplněná navíc ještě i francouzskými povzdechy.

Nepochybuji o právu jakékoliv paměti vzkřísit právě takovou skutečnost, která se do ní zapsala nejvýrazněji, a nestarat se přitom o cenzurní nátlak, který vychází z důvěry v nějakou objektivitu dějinných skutečností. Nevyslovuji se tedy k p r a v d i v o s t i , protože pravdivost paměti není fyzikální pravdivostí volně padajícího předmětu. Václav Černý mi pravděpodobně ani nechce vnucovat mínění, že dějiny probíhaly přesně tak, jak jsou zaznamenány v jeho knize, vzkazuje mi pouze, že j e h o dějiny byly takové a basta.

To, co mě zneklidňuje, je paměť sama, její povaha a její vztah k uplynulým dějům v české společnosti a v české kultuře. Přišel jsem na to, když mi večerní čtení "Paměti" Václava Černého několikrát odsunulo spánek. Zkoumal jsem poctivě svůj nepokoj a ptal se, zda neplyne snad z toho, že i mne staví paměť Václava Černého před soud za mé bolševické hříchy. Mé hříchy ovšem spočívají hlavně v nezralosti a hlouposti, a s těmi si musím poradit už sám. Mohl bych tedy klidně usínat a třeba se i těšit z toho, že zloba této paměti dopadá na jiné hlavy, a ne na mou. A přece je to právě tato zloba, jež mi nedopřeje klidu a nutí mě, abych se míchá do něčeho, z čeho nebudu mít ani radost, ani prospěch.

Beru samozřejmě do úvahy, že hněvivá paměť, o které je tu řeč, je paměť zraněnou, věřím dokonce, že to, co černého nejvíce bolí, není ani tak rána na vlastním těle, ale rána na národním osudu a osudu české kultury. Přesto mě děsí zvilost a nelítostnost, se kterou tato zraněná paměť rozdává údery na všechny strany, bez odstupu, bez shovívavosti a bez nadhledu. A hlavně bez odepuštění. Tuto mravní kategorii "radikálně socialistická paměť Václava Černého v dějinách nepřipouští, přestože právě bez ní jsou dějiny jen nekonečným řetězem krevní msty od začátku věků až podnes, zvláště pak naše milé dějiny.

Váhám říci, že tím hlavním, co mě na "Pamětech" Václava Černého odpuzuje, jsou slova. Měly by to být hlavně myšlenky, kterým upírám přesvědčivost, ale nemohu si pomoci, začíná to u slov. Vybírám z textu "Paměti" zcela náhodně několik charakteristik utkaných z takových slov:

"...nevychovaný lidový chasníček, lačný a zdatný břichopásek... člověk ukrytý a zvilý, docházel svých cílů s jakýmsi zajiskřením potměšilé zlomyslnosti... mladý muž ze zkomunizované pražské zlaté mládeže... samý učitel, výkvět českého podučitelství... marná a prázdná figura v dokonalém uměleckém svrabu... hadí muž... krotká mlčenlivá pěnička... prototyp nejhustěji smetanového patricijského snobismu, jedna z nejnedůstojnějších českých žen, matek a stařen tohoto století... titěrný hebrejčik... mstivci,

šplhavci a nedonošenci zkažení protektorátní výchovou... cikánské hordy, které nám Slováci poslali jako bratrskou výpomoc... intrikán a úskočný potměšilec... sebezpovalavší rektor a truchlivý tlučhuba... "atd.atd. Štenáři "Paněti" by mi mohli dosvědčit, že tato ornamentální výzdoba přídomků pro lidské bytosti není zlomyslně špendlíčkem vyhrabaná, že je to naopak pro celý text typické. Tato a podobná epiteta nejsou však vyhrazena jen komunistům a jejich poputčikům, jak by se mohlo zdát, tedy Drdovi, Rezáčovi, Pujmanové a jiným, ale i Demlovi, Peroutkovi, Hromádkovi, Zenklovi, emigrantům a vlastně skoro všem, kteří nestábi Černému po boku v jeho tichém pohrdání nad světem, v němž se rozpadaly utopické otněsti českého vzdělance. Mohu za to, že to nesnáším? Mohu za to, že mi takové láteření, které se od poctivé lidové sprostoty liší ještě i pokrytectvím knižních slov, připadá nízké, a navíc i němé, protože nevypovídá o lidech nic, pouze je zatracuje?

Mohu sdílet rozhořčení Václava Černého nad mravním zpusťošením, které přineslo zmonopolnění moci po únoru 1948 a překotná stalinizace poměrů. Také se třesu ošklivostí, když pomyslím na práci státního kata. Avšak nemohu sdílet Černého interpretaci našich nešťastných dějin, jako dábelského díla nehodných, pokřivených a v jádře zkažených lidí a jiných tajtrlíků. Dějiny se nám někdy mohou jevit jako utržené z řetězu, ale

i tak jsou v konečném důsledku produktem rozsáhlé materiální, sociální a duchovní determinace, a "vinu" na jejich prů-

běhu mají všichni zúčastnění. Dějiny se dají vysvětlit, ale nedají se soudit. Tedy dají, ale k ničemu to není.

I Černý připouští, že z naší předválečné a válečné národní zkušenosti vyrostla neobyčejně naléhavá potřeba radikálních sociálních přeměn. Přitom chyběla ve všech politických táborech spolehlivá představa o tom, jakými cestami by měla kráčet všeobecná touha po sociální spravedlnosti, u kterého patníku začíná opět nová nespravedlnost, která demokracie je vhodnější, zda "lidová" nebo selhavší demokracie dvaceti partají, a který mír je spolehlivější, pod sovětskou nebo západní ochranou. Když to Černý připustil, když tedy připustil, že naše dějiny byly okolnostmi zřetelně naprogramované k revoluci /nevzývali ji téměř všichni?/, pak by mohl i připustit, že ne všichni naši nešťastní a věřící revolucionáři, tedy především komunisté z řad našich vzdělanců, byli podvodníky od samého začátku a že by šli hned od začátku jen po korytech a privilegiích moci. Některým z těchto vzdělanců by pak mohl přiznat, že nadutost, krutost, pomstychtivost, zblbnutí a všichni ostatní, co pak zplodila nekontrolovatelná moc, jím vyneslo trauma o nic menší než to, kterému čelil svým pohrdáním on.

Téměř každý si v tomto procesu utvořil nějakou zkušenost a je to naše nejvzácnější národní zkušenost, východisko všech obrod. Netýká se to jen komunistů, ale všech, kteří svedeni jedno duchostí představ o budoucnosti, které

šířila poválečná socialistická extáze a důvěra ve Stalinovy dobré úmysly, spolehli na Gottwaldův slib československého socialismu. Platí to samozřejmě i o obyčejných lidech, kteří uvěřili lákavé vizi, že od té slavné revoluční chvíle se všechno bude dít jen v jejich prospěch.

Hněv je špatným rádčem v úvchách o národním osudu. Podrážděná slova, kterými Václav Černý zahrnul své současníky, mu možná přinesla úlevu a možná se zalíbí i některým čtenářům, nepřipadájí mi však o nic přesnější a důstojnější než třeba slova ze starého slovníku třídní nenávisti. Nevíc se nedovedu vedle zachmuřené paměti Václava Černého zbavit jistého zahanbení: vždyť právě v té době, která si nezaslouží nic jiného než pohrdání, jsem já, nevědom, byl párkrát šťasten, miloval jsem, měl jsem kamarády a těšil se s nimi, měl jsem děti a radoval jsem se, když přinesli ze školy jedničku, chodil jsem do kina, do divadla, na fotbal a taky na lyže. A dokonce ještě i dnes, když už vím o minulosti skoro všechno, mám pořád kamarády, těším se s nimi a několikrát jsem byl i vrchovatě šťasten. Co má vlastně člověk dělat, když se už jednou narodil do mizerných dějin?

Mimo jiné jsem se v posledních letech utěšoval i tím, že vidím všude okolo sebe, jak všichni ideologie ztrácejí na ceně, jak z nich zůstávají jen fasády a jak se tím pádem dostávají lidé blíže k pravým hodnotám svého bytí a nejsou ochotni plnit jen jakési historické poslání. A najednou vyvstává

přede mnou v "pamětech" Václava Černého ideologie, o které jsem netušil, že by mohla ještě mít tak vášnivou povahu - ideologie českého nacionalismu. Kdyby si někdo dal práci, mohl by ji z této knihy pěkně rekonstruovat. Pozitivních pilířů, o které se tato ideologie opírá, by, pravda, hodně nenašel. Mohl by však porádít dokonalý seznam osobností, děl, myšlenek, vlastností, sociálních skupin, povahových rysů, atd., které k rytmu češství nepatří. U nás patřilo vždy trochu k dobrému tónu stěžovat si na malého českého člověka, kdy překážel národnímu a dokonce i socialistickému rozmachu. Václav Černý si češákovství přímo oškliví a národní luzu, kterou prý povolal stalinismus k hostině, pak zahrnuje zatračením, které mě dost děsí. Říká, že na této hostině se podíleli:

"Věšní desertéři práce a rodilí nepřátelé veškeré hierarchie a řádu, veřejní lisaví domovníci, dobyvatelští zlatokopové, vyučení v pohraničí a navlečení do policejtského, chmatáci bez zákona a příživníci veřejné dobročinnosti a důvěřivosti, usvědčení podvodníci dosud neumytí od hanby, potutelní štekálkové a prodavači všeléků, tlučhubové z výčepů a z nároží, hospodští politikáři, novinářští pisálkové, zběhové literatury, advokacie a třeba i kazatelé, zkoušení hadí muži pružných beder, mistři v šplhu a v skoku do výšky bez rozběhu, přežvýkavci politických dryáků, studentští utřinomové opilí představou bezedné číše, zkažení parchanti intelektuálských kušněnín, vyšinutí ze

všedh pocitů jakékoliv příslušnosti třídní nebo národní, všechno, co se bez talentu a svědomí narodilo k doživotnímu plížení a bahnění v rodném trusu, nenasytné žravé harpyje, přivábené pachem zdechliny." /Str. 424-425/.

Snažím se představit si ve zmíněných sociálních kategoriích nějaké konkrétní sociální skupiny Čechů, ale dost dobře mi to nejde. Takové a podobné pasáže v textu jsou totiž spíše ukázkami bohatých možností češtiny spílat bez použití vysloveně hrubých slov než skutečným sociálním popisem. Hranice češství jsou u Černého přísně střeženy. Nedostal se dovnitř ani Peroutka, "který se cítí stát na Mont Blancu zneuznané dokonalosti." /str. 216/, přirozeně už vůbec ne Mukařovský a Havránek, Černého úhlavní nepřátelé na universitě. Jakoz i ostatní komunisté a jejich poputčiči, kteří "nemají právo o svobodě být i jen zároveň se mnou snít!" /str. 326/.

Z království titánských Čechů jsou samozřejmě u Černého vyloučeni už předem židé, definovaní rasově, jak jinak. U židů šlo přece vždycky o "předem daný souzvuk, jenž ani nepotřeboval předběžně vyslovené dohody, o utilitaristické souručenství společné touhy po moci, opřené o společenství nacionální. Tímto nacionálním společenstvím nemíníme ovšem jakékoliv pocity národní příslušnosti české, nacionální faktor nebo prospěch český nehrál v této společnosti nejmenší roli ..." /str. 443/.

Dále pak čteme v celé této tirádě o něco smířlivější soud: "Český antisemi-

tismus se Slánským sice nestal skutečností ospravedlnitelnou, ale nadlouho se Slánským Židé u nás zadlužili, to ať je každému zřejmo: nikoliv oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, ať na to nezapomenou!" /str.446/.

Věru už si nepamatuju, kdy jsem naposledy četl český text tohoto druhu. Pamatuji si však, že dokonce u mnohé články proti sionismu v posledních patnácti letech byly o něco zastřenější. Nicméně se dovidám nyní, že zbylí Židé, ti, které Hitler nestačil vyhladit, nám s pomocí luzy vnutili stalinismus. Člověk by se mohl domnívat, že to oni přitáhli v Únoru, převlečení za dělníky na Staroměstské náměstí, pak si oblékli uniformy policie a armády a mezitím ještě stihli ovládnout odbory a jako první vstoupit do družstev. Nu, jiné knihy svědčí zase o tom, že náš Židé přivedli o dvacet let později na práh kontrarevoluce. Snad se dočkám i toho, že je jednou někdo učiní zodpovědnými za průběh normalizace.

Vskutku osobitý výklad našich dějin. My, Češi, jsme krom luzy naprosto nevinní, za všechny debakly v našich dějinách mohou jiní a jsou nám proklaté dlužní. Každý jednotlivý Žid každému jednotlivému cechovi; dluhy lze splácet jen jednotlivě. Pak ještě každý Němec, každý Rus, každý Angličan za Mnichov, každý Francouz za Daladiera, každý Polák za Kladsko a každý Američan za to, že nás neosvobodil ještě tehdy, když Sověti neměli tolik bomb.

A komu jsme dlužni my? Nechoť ani pomyslet na to, kolik věřitelů by se našlo. Jisté je, že kdyby se měly podle tohoto pojetí dějin začít v Evropě splácet všechny historické dluhy, vyvraždili bychom se na tomto starém kontinentě třeba jen obyčejnými kuchyňskými noži, bez raket a atomových hlavíc.

Nevedu svévolně logiku úvah Václava Černého ad absurdum, vím, že se to nemá dělat. K absurdním koncům vedou tyto úvahy samy o sobě.

Jak nám připomínají stále v novinách i ve slavnostních projevech, dějiny není možné vrátit zpět. V tom mají, bohužel, pravdu. Bylo by to výhodné mocise vrátit a začít v nějakém bodu jinak. Začít jinak se však dá jen v tom bodu, do kterého už dějiny dospěly, a se vši záteží. Proto je pro národy tak důležité najít způsob, jak se s vlastními dějinami vyrovnat, jak je strávit, jak je překonat a najít jejich organické a lepší pokračování. Způsob Václava Černého je jedním z nejhorších.

/Listy, č. 1/1984, str. 25-27/

Milan Jungmann

## Paměti jako memento

Všechny dosud vydané svazky "Pamětí" Václava Černého jsou nepochybně zajímavé a osobitým způsobem zaznamenávají podobu uřícené historické situace našeho národa a naší kultury, vypovídajíce ovšem také o tom, jak žil a jaký je jejich tvůrce. Avšak čtvrtý svazek je nejen svým materiálem, tj. vzpomínkami na léta 1945 - 1960, ale i svým vášnivým patosem zcela mimořádný. Hlasem "proroka naruby" hrmí V. Černý do svědomí současního, jako by nám předával poslední poselství velkého individualisty naší doby, vědom si, že už nikdo jiný nedokáže tak znepokojivě oživit paměť těch, kdo tuto dobu žili a ovlivnit postoj těch, pro něž už je či bude jednou historií.

Protoci jsou ovšem v moderní společnosti málo oblíbení, neboť jejich požadavky jsou pro většinu lidí příliš nekompromisní, kladou na nás neúměrné nároky a neumějí odpouštět malost ani prostřednost. Proto je tato kniha pro jedny beze zbytku úctyhodným činem velké osobnosti a jiným je nepřijatelná nejen pro své provokativní formulace a závěry, ale i pro celkové "velikášské" ladění. Vášnivost soudů V. Černého vzbuzuje na-

prostý nesouhlas či naopak bezvýhradné nadšení, a spory o ni se vedou i tam, kde je známa jenom z doslechu. Nic víc si kritik typu V. Černého ani nemohl přát. Ale tak jako v jiných případech i tady platí, že tyto "Paměti" mají být především pochopeny ve svém přínosu, nikoli jen zatracovány nebo vynášeny.

x      x      x

Duchovní struktura individualisty je pro dnešní generace už tak zcela neznámá, že je prostě nepochopitelná. Ve Václavu Černém ji pomáhali konstituovat jeho velcí učitelé, ale i on sám pro ni měl nepochybně dispoziice - zbytečně se nezabýval romantismem a otázkou titánství v literatuře. Jeho záměrně jednostranné, vyhroceně formulované a někdy přímo dráždivé charakteristiky se zdají dnes zbytečně přepjaté a jeho polemický spár připadá mnohým až hrdopysný, ve skutečnosti však by bez nich tato osobnost nebyla tou osobností, jakou je. Marnivě, býřlivě slovní gejzíry a opětovně zdůrazňované vědomí vlastní neomylnosti a nezastupitelnosti tvoří konstitutivní prvek jeho intelektuálního fondu. Pozastavovat se proto nad jeho pohradvými invektivami vůči některým postavám naší literatury znamená zatarasit si cestu k pochopení podstaty těchto soudů, které jsou vždycky podnětné, ale v mnoha případech ovšem i rozporné, jak rozporná je sama osobnost tohoto individualisty.

Autor "Pamětí IV" se teď soustřeďuje především na ony momenty nedávných dějin, které mu dávají příležitost podejmout se úkolu neúplatného strážce mravnosti

poznal F.X.Šalda, od sebe jaksi štítivě odsouvá, protože mu v něm vadí charakterové kazy příliš povážlivé, než aby je stačil vykoupit poetický půvab.

Jen nepochopení či zlá vůle mohou stavět do jedné roviny individualismus a elitářství. Ve V.Černém je zásada mravnosti jako základního požadavku kultury naopak přímo vázána na požadavek demokratičnosti, demokratické tradice, vyplývající z našich dějin od obrození. Ve své nedávné masarykovské studii nenechal V. Černý vlastně kámen na kameni z filozofické a historické koncepce TGM, ale vyzdvihl ho nesmírně vysoko jako nenahraditelnou osobnost, jež poskytla novému společenství v právě vzniklém státě vzorče chování, ovlivňující utváření demokratických postojů. Poměren těmito nároky zůstává mu B.Beneš pouhým politikem, nikoli státníkem s působením na duchovní procesy ve společnosti. V.Černý se dotkl činnosti B.Beneše už v minulých svazcích, teď má příležitost demonstrovat na vývoji po r. 1945 tragický omyl celé demokratické garnitury s prezidentem splaté, a v důsledku toho i její katastrofální porážku.

O tomto tématu bylo už hodně napsáno, V.Černý si může připsat zásluhu, že sugestivním podáním svého osobního osudu ukázal propastnou hloubku rozporu, jenž se tajil už v tomto prvním csudovém okamžiku našich národních dějin po válce. V jeho líčení vynikne totiž náznorně fakt, že vítěz nevědomky převzal něco z mentality poraženého, že si dal vnutit metody, neslučitelné s demokratiismem. Benešův "syndrom Mnichova", a

myšlenka odvety ho zaslepily natolik, že byl i se svými spojenci ochoten přistoupit bez nejmenších obav z budoucnosti na zásadu, která je s demokratickým parlamentarismem vlastně v rozporu: totiž že jakákoliv opozice by byla protivlastenecká, nepřátelská a rozbižečská, protože by byla proti jednotné vůli celého národa budovat novou, spravedlivou vlast. Od té chvíle se každá kritická připomínka mohla označovat za podezřelé rozvratičství. Jednotnost, jednomyslnost, přitakaváctví se měly stát základními postuláty i v kulturní politice. Pověstný "démon souhlasu" se už tehdy tiše ujímal své moci nad dušemi lidí.

Princip, jenž nepočítá s tím, že život je mnohotvárný a rozporuplný a že tedy není prakticky možné, aby byl v jakémkoli ohledu naprosto "čistý", spočívá vlastně na starém inkvizičním přesvědčení, že životní pestrost je hřích a že jen přehledná, jednotně věřící společnost zaručuje spásu. Opakem tohoto principu je vědomí, že pro lidskou společnost neexistuje takový "tmel", který by ji beze zbytku sjednotil a že mnohost a rozdílnost jsou naopak projevem plnosti života. Respektování této zásady předpokládá uznání prospěšnosti názorového střetání, respektování jiného mínění a jiných názorových směrů. V tomto smyslu se postavil ve 30. letech K. Čapek proti vylučování komunisty V. Nezvala z české literatury, neboť by to vedlo k jejímu ocbuzení. Avšak onen inkviziční princip, jenž nepočítá s tím, co je jiné, odlišné, jenž chce mít všude "čisto", ten naopak v zájmu ideální jednoty

vyžaduje vylučování ze samé své podstaty: nevidí v tom obohacení, ale upevnění svých hodnot. V Černého "Pamětech" je s drtivou přesvědčivostí převedena tato metoda vylučování v praxi. Jakmile byla jednou "v zásadě" uznána, začne se agresivně zmocňovat stále dalších duchovních území a jejímu postupu není konce. Vyloučení politické opozice v r. 1945 bylo ve svých důsledcích takovým uznáním práva společnosti na "čistotu" a jednotu, a tedy i na represii proti všem, kdo ji tam či onde porušují, kdo jsou kazisvěty jednotného snažení. Až bude ideálu "čistoty" dosaženo, vznikne i kýžená nová kultura se zcela novou morálkou - mravně je pro ni to, co slouží socialismu; co se zdá být jen trochu "jiné", odlišné, musí z ní zmizet. Umění, které se pyšní svou ideologickou čistotou, se vlastně hrdě hlásí k tomu, že není výplodem života, neboť ten je vždycky taky ušpiněný, zakrvácený a páchnoucí, zatímco jeho požadovaná čistota je pouhý ideologický klam. Je také zřejmé, že takové umění těžko objeví něco ze zázraků života.

Počínání těch mladých, kteří v r. 1948 dostali volnou ruku k vylučování z vědy a umění, spočívalo ve víře, že zachraňují jejich pokrokovou čistotu před špinou reakce. Vcházelí z dogmatické jistoty, že rozdíl dvou postojů co ipso znamená nepravost jednoho z nich, nikoli projev rozmanitosti subjektivního postoje. I ten, kdo sám v téhle akci neměl prsty a zažil pak její reprízu v r. 1969, má nad čím přemýšlet. Uvědomu-

je si, že i tento nový postih kultury byl jen v logice dogmatického uvažování a že patří k těm jevům, jímž se říká zlo-myslnost dějin. Princip ideologické čistoty vyhledává své oběti neustále a vytrvale, vyžaduje nezbytně vždy nové odpadlíky, škůdce a pomýlence, pěstuje si své věrné a kolísavé, loajální a podezřelé, jímž odměňuje pocty a možnosti, jak komu.

V kapitole o důsledcích roku 1948 ve vědě a literatuře soudí V. Černý o svých tehdejších odpůrcích bezohledně a jeho invektivy plné pohrdání zní velmi osobně. Ale prokázal věc zcela nadosobní, a ta jediná je důležitá: že plně pochopit naši současnou situaci lze jen tehdy, když si uvědomíme, jak nezbytně povstala z té předchozí; jeho subjektivní přístup zde byl tedy ve službách požadavku objektivního historismu. Málo platné: situace roku 1969 povstala ze situace roku 1948, a ta ~~zde~~ ze situace roku 1945. Válka, časově už tak vzdálená, vlastně pořád ještě žije svou zlověstnou setbou. "Obrodný proces", jenž chtěl mimo jiné odčinit hříchy roku 1948, zůstal jen pokusem zrušit neblahou tradicí diskriminace.

Kapitola věnovaná létům 50. a procesům shrnuje na malé ploše fakta a události, které člověkem otřesou. Citáty z projevů předních spisovatelů a básníků, schvalujících hrůzy doby připomínající shakespearovské krvavé drama, se zdají dnes projevem davového pomatení mysli, ne-li šílenství. V každém případě selhal právě étos tvůrců, který je Černému hlavním smyslem kultury. Shrnutí otřesných

skutků je sice drtivé, ale nestačí samo vysvětlit tragiku doby a jejích aktérů, a Černý si ani neklade otázku, jak k takovému masovému selhání mohlo dojít. Odsuzuje a pohrdá, nesnaží se pochopit a vysvětlit budoucím, aby se vyvarovali opakování. Abychom však nepodlehli iluzi, že to všechno bylo šílenství, že většina české literatury se vědomě dala do služeb zla, musíme se po vysvětlení ptát.

Myslím, že zde je zapotřebí všimnout si sugestivního účinku marxistické, stalinské ještě zdeformované doktríny na levicové intelektuály. Není přece náhoda, že hanebné, přísluhovačské "čecháčkovství", pojem, kterým V.Černý hýří, vůbec nebylo jen českou specialitou, vyskytovalo se i v zahraničí - a vyskytuje se dodnes - a zejména ve Francii se, jak známo, našli lidé, ochotní přinejmenším mlčet o smrti svých přátel /P.Eluard/ a nepozastavit se nad "zradami" kamarádů /E.Kalandry např./. Tyto lidi spojuje mystická víra ve vykupitelskou sílu jejích doktríny a ve jméno její čistoty odsuzují, vylučují a upalují všechno jiné a všechny, kdo ruší jejích ideál. Na vysvětlení zrůdnosti oné dony nebude snad od věci ocitovat z knihy esejí známého etologa Konrada Lorenze Osm smrtelných hříchů civilizovaného člověka: "Něco, co není než nepotvrzenou vědeckou hypotézou...snadno zapustí kořeny jako článek víry, ovlivňující nejen vědecké názory, nýbrž i veřejné mínění...Lidé

začínají bojovat za svoje doktrinářské přesvědčení s vehemencí, jaká by byla odůvodněná jen v případě obrany dobře prověřené moudrosti a vědění staré kultury. Kdokoli, kdo není s novým názorem konformní, je označován za odpadlíka, je pomlouván a pokud možno diskriminován. Stává se terčem vysoce specializované "davové reakce sociální nenávisti. Taková doktrína, povýšená na roven všobojímajícímu náboženství, poskytuje svým stoupencům subjektivní uspokojení "zaručeného" vědění, které má pečeť zjevení. Všechna fakta, která jí odporují, jsou popřena, ignorována či nejčastěji potlačena..." Zdůrazňují, že autor nemluví v tomto případě o marxismu, ale oboeně.

A na tuto popsanou situaci navazuje další pozorování z téže knihy: "Kterákoli jasně diferencovaná kulturní skupina má sklon se považovat za oddělený druh, neboť neakceptuje členy jiných srovnatelných jednotek za rovnocenné. V mnoha domorodých jazycích výraz pro svůj vlastní kmen zní prostě "člověk" /men/. Zabít člena sousedního kmene tedy neznamená skutečnou vraždu... Nepřátelé... můžeme beztrastně zabít, neboť pocítujeme, že to vlastně nejsou lidé. Podporování tohoto postoje patří samozřejmě mezi osvědčené techniky všech podněcovatelů války..."

Cožpak nebyla v těch letech u nás atmosféra občanské války se vším všudy, s rozdmýháváním třídní nenávisti až za hrob? V.Černý se na několika místech

vyznává, že není schopen nenávisti, že si však vyhrazuje pohrdání. Nenávist zbavuje lidi vskutku soudnosti do té míry, že po čase sami nedokáží ani uvěřit, jak se mohli určitých činů vůbec dopustit. Avšak v atmosféře davové /třídní/ nenávisti se vytváří inkviziční mentalita s hrozbami represí zcela zákonitě a masově se objevují noví Galileové, kteří v zájmu přežití odvolávají svá učení, jakmile zahlédnou "mučící nástroje", jak to u nás udělali tehdy J. Mukařovský, B. Havránek aj. V. Černý nikdy nepodlehł svůdnému triku smlouvy s ďáblem a má tedy právo pohrdat. Galileové jsou smutným jevem lidské kultury, ale žel nevyhynou ještě dlouho, protože duchovní svoboda je stále vzácný statek. Jakmile je věda, umění a kultura vůbec vydána všanc jiným soudům než veřejné kritice rozumu, je v nebezpečí víc než jen charakter jednotlivého intelektuála. Pak si i geniální vědce, jakým byl např. sovětský fyzik L. D. Landau, vytvoří životní kredo z paradoxu "je líp být pět minut zbabělcem než celý život mrtvolou" - a není to jen důsledek jeho charakterové laxnosti či zbabělosti /viz E. L. Andronikašvili, Vzpomínky na kapalně hélium/. Tu už je zřejmé, že selhání se netýká jen jednotlivce, ale celého společenství, a nezachráněí je sebestatečnější čin - ten se však může stát onou "dračí setbou", o níž V. Černý mluví v souvislosti se svou tehdejší činností.

Zpustošení kultury, k němuž došlo po r. 1948, zpřetrhání pout k určitým tradicím, jímž vzala za své soudržnost celku, nebylo nikdy zcela překonáno a projevuje se dodnes např. i ve školství, kde zásady Z. Nejedlého /Černým tak drtivě odsouzené/ zahájily permanentní a nekončící reformy, z nichž každá další je horší předešlé a ještě víc rozrušuje humanitní oáse výuky a výchovy. Nové pogromistické tažení po r. 1968 jen prohloubilo ztráty už tehdy napáchané. Proto taky jsou tak farizejské nářky nad vandalismem a nekulturností mladých lidí, vždyť duch násilného vyhlazování hodnot národní kultury a pohrdání vším "jiným" ovládl mysl právě těch, kdo nad vandalismem tak nářkají. Tajemné jsou však cesty tohoto ducha násilnictví. Jak víme, rozvrátil talenty ne právě nejmenší: jedni umělecky ochabli /Řezáč, Fajmanová/, jiní zcela ochruli /Glazarová/. Je však udivující, že V. Černý chápe sebevraždu K. Biebla jako oběť doby, nikoli jako zákeřný vliv tohoto ducha ničivosti - vždyť sbírka Bez obav může sloužit za školní příklad poezie živé ideologií stalinismu; zato však zironizuje několik básniček, v nichž jí podlehl Fr. Halas, ačkoli celek halasovské poezie s ní byl v zásadním rozporu, jak rozpoznal L. Stoll.

Právě nad některými podobnými nesrovnalostmi soudá V. Černý si kritický čtenář uvědomuje meze jeho metody. Národní hrdost seleckde nebezpečně začíná podobat nacionalismu a mravní rigoróznost se zvrací v moralismus. A ten ve

své státnosti není s to postihnout skutečnost v její plnosti a pohyb a zahrlednout síly, z nichž vychází možnost překonání stagnace či krize. Autor "Paměti" je někde doveden svou důsledností v moralistním chápání lidí a událostí až ke krajnostem, kde už nerozpozná, že se dopouští chyby, kterou jinde odsuzuje. Oprávněně odmítá uznat kolektivní vinu Němců za válku a nacismus, ale snadno přiklone kolektivní vinu za zvrácenosti 50.let /při úvahách o úloze R.Slánského/ Židům, formuluje to tak, že nejme my jim, ale oni nám dlužníky. On, který je bratřák na přátelství s S.Hostovským a jemuž nikdo neupře zásluhy o dílo J.Ortena, dává u každého českého žida do závočky jeho původní německé jméno, jak to s oblibou dělá každý antisemita.

A co je ještě závažnější: Černého metoda mu ani neumožňuje odlišit mezi těmi, kdo jaksi konstitutivně byli a tedy navždy zůstanou stalinisty, a těmi, kdo sugesci této doktríny překohali v praxi, celou další činnost ve vědě či umění. Černý nemá smysl pro výsledování procesu, jenž vedl k "osvícenějším" 60.letům; závěrečnou kapitolu jako by psal někdo jiný, je stroze kronikářská, popisná a takřka neosobní, lišíc se tím zásadně od předešlých. Naprostá neschopnost pokory, vlastní ovšem jeho individualistickému kritickému typu, ho vede k jakési udivující starozákonní nesmiřitelnosti a tvrdošijnosti, jež nejen neodpouští, ale nedovolí mu ani teď vidět vědecké výkony protivníka objektiv-

něji, když už se dnes uznávají všeobecně, jako tomu je v případě strukturalismu J. Mukařovského. Poněkud méně křiklavé je to u R. Grebeníčkové, kterou V. Černý degraduje na vědecky bezmocnou modrou punčochu, ačkoli ona se mezitím stala vynikající germanistkou a znalkyňou českého romantismu. Pověstný je pak Černého odpor vůči Haškovu Dobrému vojákovi Švejkovi, názorný příklad toho, jak moralismus není s to rozpoznat určité hodnotové protiklady.

- Jsou v "Pamětech" problémy, jež by si zasloužily speciální zamyšlení, např. pojem socialismu, který Černý nijak nespecifikuje, leda tím, že "není marxistický". Poněkud neuveřitelně zní, když prohlašuje, že se nebojí ani krve na rukou, neboť se považuje za revolucionáře, apod. Ale tím a mnohým dalším se budou jistě zabývat ještě další kritici jeho díla.

X X X

Leckdo může popírat, že je V. Černý velký umělecký kritik, leckdo může odmitat jeho individualistickou metodu, leckdo mu může vytýkat neskromnost, namyšlenost, sršatost, nesnášenlivost atd., ale jedno mu neupřeme nikdo: že za nejtěžších podmínek, šikanován a zastouzen, zachoval si nedotčenu svou vědeckou hrmost a lidskou integritu, že nikdy a v ničem neodpadl od svého základního přesvědčení o nezbytnosti mravního principu a demokratické tradice naší kultury jako součásti evropského vývoje, že vždy

dovožoval, že bez těchto dvou živlů se z politického národa s určitým mravním posláním v dějinách stane pouhá masa výrobců oceli a obilí, neschopná nést svůj úděl. To je Černého zásluha, jí zaujímá v našich duchovních dějinách jedinečné místo a je jejích velkou osobností. Sám za sebe, jsa jedním z těch, kdo pochopili až po letech bludnost "uhlířské vi-ry", zjednodušující nepřipustně složité vlnění historie a ochuzující lehkovážně národní kulturu o vyloučené hodnoty "cizorodého" původu, vzdávám tomuto muži úctu především za jeho celoživotní statečnost a jasné zření k základnímu zákonu tvorby, jenž zní, že tvorba má být zdokonalováním lidskosti.

Černého "Paměti IV" jsou mementem, varováním, že demokratickou "kulturu lze sfouknout jako svíčku" /K.Lorenz/ - a zbuďte na ni jen vzpomínka, Ale život opomne takovému pesimismu: touha po duchovní svobodě je neznížitelná a sebezáchovné síly v národě se po čase vždy podivuhodným způsobem znovu prožadí novou tvorbou s překvapivě novými kvalitami. V. Černý, znalec baroka, to jistě velmi dobře ví. Tento novozákonní ton naděje však už v závěru jeho "Paměti" nezazněl a snad ani zaznít nemohl. Důrazněji ho nasadit je úkolem dalších generací.

Eva Kantárková

## Na národa roli dědičné

"...vše, co není duté, je nebezpečně lži, falši, přetvářce a nečistotě... vše, co není prázdné, zneškodňuje podlost, odhaluje vypočítavost a vykořeňuje ničemnost...."

Jiří Kolář

Dočetla jsem Paměti Václava Černého a pomyslela jsem si, tak takhle vypadá účtování. Subjektivitou a odvahou k nemilosrdnosti jsou to knihy drtivé; mají nálehavou krásu jazyka, v češtině už téměř nevídanou, jazyka tak silného a bohatého, že možné až autora svádí jít s myšlenkou dál, než by rozum chtěl. Václav Černý promlouvá v Pamětech jako estetik, etik i politik, šíře myšlenkového záběru nevídaná; těm knihám je obtížné být práv v kritice i v souhlasu. Jeden mimořádný lidský život je tu ve vášnivém odevzdání položen na papír - a ty, čtenáři, si se mnou udělej, co můžeš a dokážeš. V rozhovoru, který mi Václav Černý poskytl o svých 75. narozeninách, mluvil o práci na Pamětech a řekl, že jeho život je ob-

razem typického osudu českého vzdělance ve 20.století. Viděla jsem ho pak několikrát za psacím stolem klást písmenko po písmenku do rovných řádek jeho čitelným rukopisem, jak slábl zrak a rostly dioptrie, písmenka se zmenšovala, byl to zápas s nemilosrdným časem, pan profesor občas prohodil pár slov o postavách nebo událostech, jimiž se zabývá, a my mu drželi palce: Jen ať to dopíše! Ať to do-  
píše!

Paměti začínají dijonskými středoškolskými studiemi, čas dětství, tedy -čas tatínek, zůstává nenapsán; a končí počátkem šedesátých let, jen útržky fakt zabíhají do hloubi desetiletí; léta sedmdesátá už zcela chybí. Poslední stránka třetí knihy /První kniha obsahuje II. a III.díl Paměti, I.díl je vyhrazen dosud nenapsanému dětství, druhou knihou je Pláč koruny české a IV.díl Paměti je knihou třetí/ vypadá jak vytržená opiso-  
sovačce ze stroje. První a zejména třetí kniha nejsou zredigovány, některé myšlenky a pasáže se opakují, třetí kniha není dokonce ani autorizovaná. Pláč koruny české, který měl vyjít v šedesátých letech v Československu, a jehož vydání bylo zmařeno, je redakčně nejpešlivější. I touto vnější tváří se Paměti stávají svědkem místních poměrů. /Všechny tři knihy vydalo Sixty-eight Publishers v Torontu./

Mimo to, že se v cizích vzpomínkách reflektuje, čtenář Paměti je nejvíce zvědav na jejích pisatele. Má až zarážela naléhavost, s níž Václav Černý při nej-  
různějších příležitostech zdůrazňuje

svoje socialistické přesvědčení, socialistický názor tu ale není vypracován do ucelené teorie a jeho podobu si čtenář domýšlí z toho, jak slouží jako výhledisko do polemiky proti socialismu komunistickému. S vděkem zaznamenává čtenář vlastní charakteristiky autorovy, je vždycky prospěšné uvědomit si na druhých, kam až kdo je schopen ve zveřejněném popisu své doby zajít; zde je to plachost spojená s pýchou, nebojácnost být sám, odpor k všelikému hlupství, podlézavosti a zbabělosti, ~~samá~~ vzácná doznání. A v kontextu celého díla čtenář ocení i jistou neskromnost, která občas textem probleskne: kdo má odvahu cenit si sebe, ať se cení. Ale největší dobrodružství čtenář s Václavem Černým prožívá, když si z popisovaných událostí a jejich výkladu sám dotváří obraz jeho osobnosti; jako nepřetržitý spodní tón mě při čtení provázelo vědomí, jaké že je to úžasné štěstí, moci být vyložen z vlastního díla! Za tento zážitek je čtenář zejména vděčen, cítí se být objevitelem.

Poslední dobou bylo v české literatuře napsáno dost autostylizací a je až nepříjemné shledávat, jak ze sebe někdo dělá legendu za živa, a tady najednou narazíte na ucelenost až sveřepou, ucelenost pronikavého myšlení, velké koncepce životní a i drobných lapsů a zlidšťujících nedostatečností. Vzniká tu dokonce paradox: zlidšťující nedostatečností nábíjí myšlenkovou průraznost a Václav Černý je sugestivní i tam, kde s ním čtenář nesouhlasí. Je to polemik rodem i sebevýchovou a čtenář aby si

ustavičně dával pozor na sugestivitu jeho jazyka i gest. Není to ovšem polemika v plytkostech, nad níž můžete mávnout rukou, Václavu Černému jde ustavičně a rovnou o všechno! Číst jej je souboj. A on vám ani nedovolí pťrocky od něj převzít názor, on každou myšlenku tak naplní, že trnete, kdy už se přetrhne; číst ty knihy je nárok i rozkoš, žádná úleva ani spočinutí, jen dráždivost a žár. Máte dokonce pocit, že kdo by jej přečetl v plném souhlase s ním, pan profesor by mávl rukou: Ale to jsem si od vás nezasloužil, pane kolego, žádnou vlastní myšléněčku jsem ve vás nevyprovokoval? A vzrušivost textu jen zesiluje že Václav Černý - zejména ve čtvrtém dílu - nezkorigoval prostý lidský stesk za zlovlně zmařným životem do abstraktního moudra, jak by asi štenář čekal od jeho věku a zkušenosti, a ta jeho upřímnost až pálí a štenář nemůže ve všem souhlasit, ale nedokáže neobdivovat, nectit a nemít rád.

Když Václav Černý používá pojmu vzdělanec, dává mu dalekosáhlý význam. Jedním z vrcholů třetí knihy je nádherná pasáž, sen o vzdělanci, víze toho, jenž tvoří a ovlivňuje, je to moderní myšlenkový a mravní stvořitel národní dějinnosti a do budoucna našeho zmarnělého času ochránce generací: má za odpovědnost pojmenovávat dnešní prokuratost. "sít dračí setbu", a výchovu těch, kteří přicházejí po něm, prokuratost překonávat. Nelze si nepomyslet, že právě ten, který se na několika stránkách knihy zasní, je oním šťastlivcem, jemuž se dařilo a daří na-

plňovat nárok, který si dal.

Paměti jsou obrazem myšlenkového i životního vzdělancova dramatu, a to drama začíná nádherně: v plném souhlasu s vnějšími ději. Času, který právě je, chlapeček Václav Černý studuje v Dijonu, v zemi, již přijal za svou druhou vlast a jež je garantem právě vzniklé státní samostatnosti vlasti pravé; pak, v totéž souhlasu s vnějšími ději času, jako mladý muž vystuduje u nejlepších hlav, zejména Šaldovy, na universitě v Praze, pod ochranným ramenem Šaldovým se habilituje a samostatně zasáhne prvními články a prvním redaktorstvím do literární publicistiky. Pak následuje, stále u vědomí sounáležitosti s tím, co právě panuje jako pocítovaný vrchol národní a kulturní svěbytnosti, krátké kulturně-politické zastavení v Ženevě, místě, z něhož jsou obtáženy nitky k kolem českého státoby-  
tí, nato je pootěn redaktorstvím dnes už legendárních Lidovek a pak zakládá Kritický měsíčník, ohloubu svojí u svobodné české kultury. Se zemí prožívá pád ne-pád, pád, protože zrazena spojení je republika vydána Německu, ne-pád, protože vlastenecký odboj brání ducha i fakt státní samostatnosti. Ještě i po válce se může cítit, zejména polemikami v Kritickém měsíčníku, mluvším z nitra národního bytí, ale už vítězství nad nacismem tu trochu hořkne: odboj nebyl v nových poměrech uznán tak, jak si zaslouhoval. Prosazuje se duch časů jiných a Václav Černý s ním vede zejména v posled-

ním díle Paměti urputný boj. Třetí kniha je protestem proti všem, kteří ať násilím či zbabělostí připravili vzdělance o sen První republiky, sen celým jeho předchozím životem zhmotnělý: vášnivá energie se tu soustřeďuje do vytvoření obrazu prokletí: únorový čas převrátový, ta komunistická lest, již v Čechách začíná demoralizace národní, úpadek všeobecný, nová doba temna, je centrálním bodem díla. O poúnorovém teroru toho bylo napsáno už mnoho, Václav Černý si uložil povinnost dopodrobna a precizně pojmenovat a dějinně charakterizovat, čemu má jeho následovník, najde-li se, odporovat. V osobním pojetí jsou Paměti dramatem vzdělance, jehož jeho vlastní doba mohla vynést k vrcholům žádoucího vlivu i poet, kdyby uprostřed jeho života nenastala doba jiná; postava vzdělance však, tak z hloubi přesvědčení usazeného v samém nitru národa a jeho zájmu, zosobňuje tu i pád národní. Osobní a obecné je ve výkladu neodtržitelné a to tvoří velkolepost Pamětí: jsou pojaty jako freska doby a národního osudu. A i životní linie je to velkolepá. Jediná silná óara letící vzhůru, aby byla před vrcholem oizi vůlí násilně zlomena.

"Zvonily nám všechny zvony světa", píše Václav Černý opojeně o počátcích československého státu, onoho šťastného dítěte versailleských dohod a americké protekce, dítěte tak demokratického vnitřního uspořádání, že s ním mohl mladý adept věd a kriticismu svůj život prolnout, aby na konci vyprávění k těm jiným poměrům, jež ovládly zemi a národ

po únoru 1948, napsal: V pyšném osamocení pohrdám. Čtenáře napadne, že kdo pohrdá, mlčí, kdežto tady je to spíš vykřičená krivda, ale to není to podstatné; podstatný je ten vzmach a ten pád. Ta prvorepubliková výšina a ta propast poúnorová. Historická freska, kterou Václav Černý vykreslil svým /tak skvěle podrobnými/ vzpomínáním o životě svém a svého národa od státního osamostatnění na zbořeníšti Rakouska do počátků komunistické revoluce, je nejtypičtějším a nejpočetněji přijímaným obrazem, jak proniká do vědomí a do tradice. Je to podoba doby natolik typická, že v nejobecnějších rysech zapadá do obrazu Černého antipodů: kde on píše vzestup, marxistická historiografie /v dnešní ne-marxovské upadlosti/ by napsala třídní útlak, kde on píše totalitní pád a mravní marasmus, ona by napsala všeobecný vzestup. Právě ale ta shoda, byť rozlišená příkrou ostrostí negativu od pozitivu, ta převažující převrácenost černé a bílé čtenáře varuje: a nadto má čtenář k dispozici i obrazy jiné a začne porovnávat. Ozkoušela jsem, nač to vydá, když vedle Pamětí Václava Černého budu pro První republiku klást třeba texty Demlovy, nejblíže jeho deníkové vyprávění o přátelství s Otokarem Březinou, knihu úžasného bohatství pro poznání právě klimatu První republiky, i když pod zorným úhlem užším, než je úhel Pamětí.

Porovnáním jistě nejde o to zjistit trivialitu, že všem zvony světa nezvonily, že kde Václav Černý vstřebával Masarykovu humanitní duchovnost, jiným dva srazil Panenku Marii či Jana Nepomuckého, kde on si v demokratických poměrech stvářel svobody-potřebnou personalistickou osobnost, dalším zase třeba koukala z očí bída. Co ale čtenáře zarazí pro dnešek - že zářivost onoho prvorepublikového středu liberálních intelektuálů, udávajících tehdy tón oproti dnešnímu temnu, vzniká kritickou selekcí právě těch, jímž zvony nezvonily. Proč se například zrovna ten Jakub Deml /a po tolika letech, unožňujících odstup! / nevejde Václavu Černému do obrazu ve svojí skutečné velikosti? Ten důvod nemůže být osobní, obliba nebo neobliba natolik deformující vliv na myšlení tak výsostné, jakým Václav Černý disponuje, mít nemůže. Avšak výklad dějin je založen na jejich pojetí a čtenáře napadá, zda právě před jeho očima není psán mýtus příkladu. Ten jas a to temno, ten vzestup a ten pád! Skutečně se dějiny národů pohybují od extrému k extrému? Anebo máme co činit s výkladem dějin národních zájmů, nezbavených iluzivit? Ladislav Jehlička reagoval na paměti Václava Černého v rozsáhlé vzpomínkové práci Katolíci v letech 1918-1938 a vyslovil v ní tento pozoruhodný, velice klidný a vyrovnaný výklad základní linie českých dějin: "Kdo pokládá Bílou Horu 1620 za českou porážku, musí nutně a logicky mít říjen 1918 za české osvo-bození, ten kdo Bílou Horu nepovažuje za porážku, může říjen 1918 pokládat jen za jakousi transformaci, šťastnou

nebo nešťastnou, jak je libo, za změnu, k níž v dějinách občas dochází, ale jež v podstatě nemění nic na věci samé, to je na podstatě, identitě a pokračování národa." /Podtrž.L.J./. Toto pojetí národní existence se dá prodloužit jak dozadu, k Bílé Hoře, husitství atd., tak taky dopředu, takže je to slovo do praxe. O Paměti Václava Černého tedy nepochybně.

x

x

x

Češi vědomí o sobě čerpali z historie, vzdělanec byl skutečně stvořitelem národa, jeho národního povědomí jistě. Byla to zrovně česká fascinace, hledat se v dějinách, a historik a ne náhodou byl nazván otcem národa. Aby Čechy probudil k sebevědomí, vrátil jim Palacký historickou paměť, a aby formoval jejich aktivní vůli probrat se z národní dřimoty, musel v dějinách volit. Tato selekce dějin, vyzdvihující období národu příznivá /a filosofii historikově svým smyslem blízká/, a zatracující doby, v nichž národ podle jeho představy strádal, vytvořila v obecném povědomí v pohledu na dějiny rozlomenost: pro Čecha nejsou dějiny jako dějiny, prostě děje, za nichž probíhá život národa, ale rozlišuje je na dějiny pro národ dobré a špatné. A protože byla historie hlavním komponentem národního povědomí, vniká ta rozlomenost i do pojetí národa; národní hnutí zakládá celou svoji ideologií na dvojích dějinách a dvojím národě,

lepší a horší. Sama osoba Palackého se stává součástí národně pozitivní tradice, k níž je Čechu dáno se vztahovat, tradiční linie tak obecně platná, že ji přebírali i marxisté, když chtěli vypadat "národně", a vedle ní vznikla ta linie druhá, ta protinárodní, již má Čech proklínat. Mýtství je tu tyčeno proti třísetletí pobělohorské poroby, rozlomenost dějinná se odvozuje od rozkolu náboženského /před kterým ale Palacký vstoupil!/, a vyvreholení dosáhla tato dvoulomovost ve výkladu dějin vznikem republiky, jenž byl ohápán ne jako součást obecnějšího národně osvobozenického a demokratického trendu středoevropského, ale jako náprava historické křivdy bělohorské.

Tak čeští tvůrci národního ducha naučili Čecha vyhledávat nejen v dějinách, ale i v současnosti to, co národu prospívá, vybírat pro sebe hrozinky, a návykem historické selekce vznikla nejspíš česká iluzivnost, totiž: nacionálně česká iluzivnost. Ochota Čecha cítit se vyvolenem dějin. Je to ta slavná věta, již se Masaryk v "Palackého ideji národa českého" dovolává předního modeláře ducha národa. "Právě z té naší historie čerpá /Palacký/ přesvědčení to, že národ náš, jakož všecok národ slovanský od přírody je obzvláště zbožným a zároveň mírumilovnějším, nežli jeho západní sousedé; svou národní povahu národ český a slovanský je humánním, je přímo čistého slověčenství představitelem... z těchto dvou příčin usiloval národ náš o reformaci..." - atak dál, atak dál; vyvolenost národní se dá zpupně odvodit z čisté rasy, ale neskromně zrovna tak z humánního základu povahy.

Václav Černý též píše - v souvislosti s únorem - o schopnosti sebeklamu, již mají Češi úžasnou; řekla bych, že českému sebeklamu podléhali spíše "naši mužové", jak zněl ten termín, vůdcové národa. Národ, koneckonců, vždy žil, co bylo, a nikoli o co by si vůdcové přáli, aby bylo. Při veškeré účtě, kterou chovám k Masarykovi a ostatním národním otcům, chei vyjádřit, že intelektualismus je velikou metlou moderního času. A tím spíše v Čechách, kde národní zkušenost z činné praxe dějinné je pro několik posledních století převážně přenesená. Myšlenku lze napnout do krajnosti, lze ji úplně odpoutat od toho, co ji stvořilo, a lze ji, takto odervanou, i na skutečnost působit, lze podle ní jednat; ale tak se potom mezi pěstovaným vědomím o sobě jako národu a realitou, kterou národ žije, velice často otevírala propast. A vědomí minulé skvělosti spíše ochromovalo schopnost orientovat se v současnosti a národním gros rozhodně nedodávalo silnou vůli jednat: byli-li jsme skvělí tenkrát, což nejsme už tím skvělí dneska? A neboť se Češi dívali do minulých zrcadel jen příliš skvělých, divili se pak, zlobili se na druhé a slzeli, když jim skutečnost omlela nos v něčem jiném. Dvě nejhorší z těchto zklamání: rakousko-uherské vyrovnání a mnichovská dohoda; ale taky únor 1948, řekla bych. Neboť skutečnost se žije, byť i nebyla reflektovaná, ve svém pravém významu. První republika se - kupříkladu - nezabývala starostí ani nacionální ani sociální jen proto, že si je nepřipouštěla. Čímž neříkám, že bychom si z První republi-

ky neměli připomínat to vše velké, co nám dnes schází; oblužující by ale bylo vnímat jen tu její zářivost. Po mém soudu Jan Zahradníček nebyl v nepravu a nebyl národním defetistou, když po Mnichovu do jediné věty shrnul to strašlivé obvinění: „Po dvaceti letech bezstarostných ztřeštěností národa vítězného přes noc stali jsme se národem poraženým.“ V té větě je obsažena veliká hořkost, nikoli zadostiučinění těch odstraněných, na jejichž slova došlo. Mohu mít k názorovým výstřelkům některých představitelů katolických směrů První republiky kolikchoi výhrad, tím však, že byly sebeopojením vládnoucího středu ostrakizovány, mohly mnohou vadu poměrů zahlédnout bez iluzí.

Ladislav Jeřábek část svojí argumentace proti ochotné sebeiluzivnosti První republiky zakládá na historickém rozboru postavy Husovy a zejména jeho filosofie. V myslích národních otců se Češi během 19. století stali „národem Husovým“ – a silně se tato tradice obnovila ve „výchovném působení“ poúnorovém – aniž si kdo příliš lámal hlavu, co by to skutečně muselo obsahovat, být Husovým národem. Stali jsme se jím bez jiného přičinění, než že to Palacký našel v dějinách, že se k tomu odkazu připojil Masaryk a že to velice lahodilo nacionálnímu sebevědomí prvních let republiky; po únoru pak byl Hus aktuálně vykládán jako „revoluční výzva“. Musely to být projevy zřevna originální, když Jan Nepomucký padal z mostů a na Staroměstském

náměstí, na místě pohaněném hromadnou popravou reformačních direktorů, byla vztyčována socha Husova; a dovedu se vořit do národního pokošení katolíků, když se na to museli dívat. Historii však nechme, co je její; raději bych se zamyslela nad tím, jaký my jsme to národ Husův.

Rektor učení Karlova, přítel králův, katolický kněz Jan z Hásince předstupuje svobodně /! / se svým pojetím církevní praxe, tedy toho, s čím stojí a padá moc katolického Říma v oblasti vlády světské, i vlivu duchovního, s pojetím věrným učení Kristovu, před nejvyšší hodnostáře vševládné církve katolické, a to právě v době jejího vnitřního rozpadu na trojpapežství; Hus osočuje papeže, nehodné toho jména, klade smysl evangelia pro praxi církve výš, než je postavení získané z vůle lidí, a sám se jako nejvyššího a nejspravedlivějšího soudu ve své při dovolává samého Krista. Dokažte mi, že vaše pravda je lepší než má, ta závratná pravda, jak spravovat v duchu Kristově svět-ský i duchovní svět, a já ji pokorně přijmu; neprokážete-li ji, mému svědomí bude soudcem jen Bůh. Co to bylo? Zpupnost? Tak si to mysleli preláti a císař Zikmund: je to kacíř, a upálili ho. Předtím mu ještě nabídlí cestičku, již si mohl uchránit život: odřící se veřejně bludu, býval by asi skončil jako tichý vězen nějakého zapadlého kláštera daleko od Čech. On tu smrt přijal, cestou na popraviště vysvětloval kolemstojícím, že je nevinný a na hranici zbožně zpíval. Byla to umanutost? Blouznivost? Byla to víra. Poli-

tické a jiné následky jeho skutku jsou už proměněné, to už není Hus, to je husitství; ale právě díky Husově úžasné vznícenosti, jež nezaváhala před potupnou popravou, mohla v Čechách vzniknout a vítězit neuvěřitelně silná generace Božích bojovníků.

Prvotní veliká víra obsahovala i veliké prokletí. Sto let platili Češi v křesťanské Evropě za národ kacířů, ještě Balbin popisuje, jak se katolická Evropa českého kacířství děsí, ale to byla jen vnější stránka proklatosti; vnitřní byla v tom, že v plné síle se Češi nemohli vztahovat k Husovi déle, než právě tu jedinou generaci; pak nutně nastoupila ochablost a v desetiletích před Bílou Horou jsou utrakvisté drobnou sektou. Možná by se Češi s Janem Husem vyrovnali snáz a vsákli ho do sebe přirozeněji, kdyby býval mohl být svatořečen; svatořečení je moudrý způsob katolické církve, jak neklást na obyčejné smrtelníky přehnaný mravní nárok a jak jim přesto umožnit ztotožňovat se s mimořádným příkladem. To Jan Nepomucký se mohl stát světcem plným dobroty, moudrosti i hřejivého jasu; přece je kdosi, kdo nás na nebesích ochraňuje před světskou hanbou. Avšak dát se upálit v bezmezném oddání myšlence, jenž každému dalšímu člověku musí připadat nadlidské? Ten čin byl příliš výsostný a je pro Čechy velikou škodou, že provokoval hlavně rozum, že nebyl překryt příšeřím tajemstvím. Církev, která četla Husovy pašije jako součást bohoslužeb, se musela změnit v nevýznamnou sek-

tu; v křesťanství jsou pašije jediné, pašije boho-šlověka, ty právě, jichž se dovolával Jan Hus. Takže když se na počátku samostatného státu chopili Jana Husa čeští nacionalové, mohli jen uveličít jeho původně nepodstatný národně politický význam a z jeho odkazu . navzdory Masarykově opravdovosti - jim mohl zbýt jen plytký slogan o tom, že pravda vítězí.

Kde ale zůstávala víra v té pragmatismem prosáklé republice, v tom světě, jenž využil konjunkturální historickou příležitost a zas ji vzápětí pastil z rukou, když dostali příležitost ti druzí? Víra zůstala věnem těm, jimž zvony světa nezvonily a kteří se právě vírou lišili od národního gros, poučeného několika náboženskými přeryvy - nejdřív husitským, pak bratrským, protestantským, luteránským, ale zejména oním rekatolizačním -, že na víru se neumírá. Z Čechů se stal povětšinou národ rozumářů, lidí i ve víře utilitářských; a milost víry nalezneme v Zahradníčkově znamená noci anebo v Demlově dětsky otevřeném srdci. Ironie dějin vskutku napravuje mnohou falešnost gest a plochost výkladu. Ironie dějin má dar i moc dějiny zcelovat. A o to mé myšlenky - která se teď, ale jen zdánlivě, vzdálila Pamětem Václava Černého - běží: hledat ne proudy, ne protivy, ale celistvost národa.

Pro tuto celistvost národních dějin má shysl Masarykův kritik Josef Pekař, onen třetí z hvězdného trojúhelníku První republiky, a právě v odporu proti iluzivnímu pojetí dějin píše v rozjittených letech státních začátků stat o Janu Nepomuckém a o příčinách a následcích Bílé Hory. V ovzduší vzníceného nacionalismu to byl čin podobně jasnozřivý, jako kdysi

Masarykovo vystoupení proti Hankovým podvrhům. A je užitečné při čtení Pekaře porovnávat, jak tam, kde Masaryk, tvořící "českou otázku", rozmáchlé mázne na český portrét maličko imprese z Jana Husi, Chelčického i Havlíčka, Josef Pekař, cihla vedle cihly, obtížně, důkladně a taky s úžasnou životností, staví dům českých dějin. Nevyvratitelný domov Čechů, byť by se zde jmenoval Bílá Hora. A rozdíl v přístupu není dán profesí, je v pojímání dějinného příkladu: kde Palacký, tvoří si koncepci dějinné filosofie, vstěpuje Čechovi, kým by po vzoru předků měl být, a Masaryk, objevující si svoje vlastní češství, tuto metodu přejímá, a kde na straně od nich protilehlé Jaroslav Durych přivolává bělohorský zázrak, Josef Pekař ukazuje současníkovi, že historie není víc ani méně, než zas jen ten složitý a těžký život, jaký vedeme i dneska. Bílá Hora ční z jeho knihy jako zřehlednělý kus dějin, neštěstí, do něhož nábožensky rozpolcený národ upadl dílem okolností, dílem vlastní vinou, a dnešní čtenář nemůže nezaznamenat jako důkaz složitosti dějů, že účastníky, a dalo by se říci garanty, českého stavovského povstání byli luterští Němci a že dnad nejvýmluvnější postavou, nejvýmluvnější ve smyslu složitosti, byl popravený katolický rytíř Diviš Černín, jehož bratr Řehoř v roli jednoho z císařských vítězů a policejní správy Starého Města Pražského řídil bromadnou exekuci, a tedy i štětí bratrovo.

Že Václav Černý vyzvedá zářivost proti temnotě, je jeho práce, je dosud v boji

asvou pravdu musí pocítovat jako oprávněnější, než je pravda protivníků; naší pravdou jeho času, který už je pro nás dějinami, je však jeho celostnost. Celé ty české dějiny jsou "naše", ať se naše osobní sympatie přiklánějí ke komukoli; a připadá mi například nanejvýš trapné, musí-li Zdeněk Kalista v oné krásné knížce o tváři baroka ne pouze konstatovat, ale dokazovat, že katolicismus přinesl národu po Bílé Hoře něco pozitivního. Můžeme pro současnost zaujímat i protilehlá stanoviska, ale právě je oslabí dějinná selekce v jakékoli podobě. Dějiny jsou to všechno, co tu zbylo, nejenom to, co nám pro současný okamžik vyhovuje. Václav Černý může ještě s kritičností až zarytou lídit Demlovy spíš naivní než zlé politické výstřelky,<sup>1</sup> ale už pro mou generaci právě ony, Černému ještě zastírající pravý význam Demlov, ustupují do zanedbatelnosti vedle velikého impulsu myšlenkového i literárního. Dokonce, doání-

---

x/ Nejmundřejší vysvětlení Demlových excesů, a nejen Demlových, jsem četla u Jindřicha Chalupského. "Roku 1938 se pro Demla zhroutilo všechno. Cítí se a zůstane bezprávným vyvržencem. Nemohla si nalézt místo, nemůže si ani vytvořit mravní osobnost; člověku je dána povaha, schopnosti, nadání, možnosti, ale realizovat svůj osud může teprve ve společnosti, teprve v ní může nalézt pro sebe funkci a tím teprve může vytvořit sám sebe." /Ze statí "Kdo vlastně byl Jakub Deml", Proměny 20/1, 1983, str. 42/

vám se, má Deml svou hlubokou usazeností ve věcech pro člověka podstatných nám dnes více co říci, než pragmatická malochlověkovost Čapкова anebo skepticky vysoké soudy Peroutkovy. Chci říci: s odstupem tříbí se neiluzivní celostnost a Deml nebo Pekař mi umožňují chápat i Václava Černého v jeho skutečném, do celku zařazeném významu, významu nikoli menším, než své pravdě dává on, spíše ještě hlubším. A já pak, nepodléhající jinakosti té ani oné, ale vstřebávající obě, svou vlastní jinakost díky jim mohu založit znaleji, podstatněji. Jinakost, je-li poctivá, podstatná, druhou jinakost nepopírá, jen uceluje obraz a dává té druhé vyniknout. Jinakost umožňuje i diferencovat, i sjednocovat. V tom dvojím, trojím, prostě mnohém pohledu se pak iluzivnost rozplývá jak jarní sníh a namísto subjektivně zanáceného polemičky nám zůstává vnitřně usjednocený výklad kohokoli, zde třeba Václava Černého.

Není, kdo by "tvořil dějiny": na tuto iluzivní cílevost dějin bychom měli z odkazu otců národa zapomenout; lidé ani národy nežijí pro dějiny, pro svou dějinnost, žijí v dějinách. Svou dějinnost mohou prokázat/nebo neprokázat/ svým životem. Dějiny nejsou nikomu a ničemu cílem ani prostředkem, je to prostředí činnosti lidí a národů, a nejsou ani "dobré" nebo "špatné", nám nakloněné nebo macešské; jsou nanejvýš dobří nebo špatní, hloupí nebo schopní, stateční nebo vypočítaví Čechové v dějinách. A národ sám má v ději-

nách jednu - pro jejich cílové pojetí ni-  
čivou - vlastnost: když mu setnou jednu  
hlavu, naroste mu jiná. Neboť on je při  
různosti svých představitelů stále ten  
jediný: český národ. To je tvrdá realita  
národů. To je ta koule na nohách dějinné  
iluzivnosti, oprava všech příliš záři-  
vých zářivostí. A taky náročné východis-  
ko pro formulaci našich jínakostí.

x      x      x

Nedovedu určit, nakolik je pro sou-  
časnou chvíli národní myšlenka odložená  
nebo až zmrtvělá. Národní cítění, zdá se  
nám, jako by spadalo do časů dávno minu-  
lých, i když fakticky to tak dávno není,  
čtyřicet let; a pak ten záchvív v roce  
1968/69. Význační čeští spisovatelé se  
rmoutí, že jejich jazyk má tak nepočetný  
dosah a někteří začínají psát v jazycích  
světových; dokonce jsem četla jako po-  
pis literárního trendu současnosti stří-  
dání češtiny s dvěma světovými jazyky v  
jediném básnickém textu. Když to udělal  
Josef Skvorecký s Blběnkou, bylo to při-  
jemné jazykové oživení, vynikající ná-  
pad, ale jako literární trend a dokonce  
v poezii? To spíš mi připadají jazyku

x/"Jazyk," píše Deml v knize o Březino-  
vi, "to nejsou jen ta slova, nýbrž  
všechny životní zkušenosti, události,  
zážitky, mravy, způsoby, obyčeje, před-  
ků, názory, utrpení, radosti, rozkoše,  
strasti; a to je u každého národa jina-  
ké. Němec řekne Baum, Čech strom: tam  
je to rozkyv a zvuk /zvon/, v naší ře-

či: strom, strměti, vjem optický. Ale v takovém slově, nebo v takové větě jest i kvintesence života, tj. názor mravní a také názor estetický, což obé může být nižší nebo vyšší."

---

navracet význam úvahy Fideliovy o tom, jak ideologicky jazykovým odvarem, tedy jazykem odnárodněným, proniká jeď manipulační vlašnost možná spočívá na celkové únavě, tolik pokusů, zde i jinde, a všechny poražené; ale taky - možná - plyne z pocitu jisté sociální zabydlenosti. A v touze zabydlet se ještě měkčeji zůstane Čech, přestože mu doma nehrozilo žádné pronásledování, za hranicí, kde se z něj stane úspěšný Australan, Němec nebo nic. "Domov můj" jako by přestal být domovem, nikoho nedojímá, leda ty venku, kterým se stýská. A možná, říkám si, se ocitáme v jiném proudu dějinném, vše se dává do pohybu v dalekosáhlých měřítcích, zrovna jako při stěhování národů, a jedna národnost neznamena nic a jeden stát malého národa se zdarma přikládá jako přivažek k mezinárodním dohodám planetárního rázu.... -

- možná, možná, kdyby se zároveň v okruhu už širším, než je okruh specializovaných filosofů a sociologů a než kam dosahují vlivy básníků, neozývala proti utilitárnosti světa a proti zvěnelým náhražkám hodnot usilovná tužba po hodnotách pravých. Znáám mladého muže, který pokud možno nepoužívá civilizačních vy-  
možeností, připodobnující lidi mraven-  
cům, například metro; raději autenticky

šlape po svých, od Prahy až k Budějovicům. A znám jiné, kteří zasvětili život službě lidem a Bohu a našli v tom dost štěstí i radosti. Pod náparem zvěonění začal člověk shledávat pravost. A protože domov jehodnota lidsky pravá a protože jsme politicky, ekologicky, hospodářsky i kulturně jako národ z domova fakticky vytlačováni, nemáme tu právo rozhodovat, jen povinnost žít, napadá mě, že národní myšlenka, myšlenka domova, nemusí být zas tak zasutá, jak to na první pohled vypadá. A kdo přemýšlí o Pamětech Václava Černého, ani se jí vyhnout nedokáže.

Václav Černý vzpíná dějinnou úvahu na jediném: na národním osudu, na národním zájmu. Jeho vlastní vzestup a pád je mu prolnut se vzestupem a pádem národním, o Pamětech by se dalo přímo napsat, že jsou rozbohem češství a o Václavu Černém že je poslední velkou postavou romantiky českého obrození. "K češství jsem po celý život choval vylekanou lásku, která nepoznala vteřinu oddechu." /IV., str. 341/ Pláč koruny české je až dojemný ustavičnou snahou neopomenout sebelepšího činu, zapsat i drobné postavy národního odboje, a není to pouze vědecká důkladnost, spíše nikdo nemá být zapomenut, kdo hájil národní svobodu s nadšením života: jako nesmí být zapomenut, kdo podle Václava Černého národu škodil. Zájem národa, jeho státní samostatnost a vnitřní zkvalitňování, je mu smyslem dějinného počínání a jako nejvyšší projev národní svobody klade Václav Černý duchovnost, étos a kulturu.

Národní zájem je takřka dějinným příkazem a v Pamětech je jím míněn spíše zájem vyhraněně nacionální, než širěji národní, je jím zvýrazněné a někdy až ode všeho ostatního, co též tvoří bytost národa, vyčleněné češství. Kvalitní češství jako mravní vrchol, měřítko všech Čechů a jejich dějin. Zájem apriorně pro dějiny formulovaný má však sklon posuzovat ani ne tak činy národa v dějinách, jako hodnotit jeho dějiny z hlediska takto subjektivně a vlastně omezeně formulovaného národního zájmu, a právě tomu přičítám i onen sklon ke katastrofismu a následné malomyslnosti, jaké lze číst jako absolutně skeptick. závěr téměř ve všech soudobých exkurzích do našich nejbližších dějin. Václavu Černému též končí národní dějiny únorem 1948, jím začala protinárodní luzovláda. "...a poněvadž mám představitost živou, viděl jsem v duchu již poslední myslitelné meze toho stále se zrychlujícího pádu kolem nakloněné roviny, národ kulturně a mravně zcela zmařený, zmrnavělý, pravého mrzáčka-oukropka mezi národy, všem k politování, k opovržení a na posměch, vystaveného v koutě světa na hanbu. Nu zkrátka, viděl jsem dobře." /IV., str. 170/. A na jiném místě ještě expresivněji: "Která to byla milost Boží, jež v nás pořád uchevává ten posládmí, byť i jen krvavě mokvaný chuchvaleček národního sebebedomí, když jsme si po rozumu už dávno měli zoufat a vzdát se všeho, a přede vším sebe samých a vlastní totožnosti, a utopit svoji marnou mravní českou koneč-

nost v moři té hrůzy, zhnusení nakonec už sebou samými?"/IV., str. 248/. Je to vize národa z počínových dní, vize však platná Černému i koncem let sedmdesátých, kdy je text psán: tedy i po zkušenostech let šedesátých. Mně přirozeně nejde ani stínem o to, hájit, co se hájit nedá, zvrácení společensko-politické poměry zejména dnešní pddoby anebo uměle vyprovokovaný počínový teror, spravedlnost historické skutečnosti však sama katastrofický soud opravuje: v roce 1968 věrumbyli Češi oukropkem mezi národy a kulturní vzepětí šedesátých let si v leččems nezadá s poměry prvorepublikovými. Národní katastrofismus tu nevychází, krvavě mokvavý ohuchvaleček přijely krotit až spojenecké tanky. Národ, zdá se mi, své dobré příležitosti využít umí, a pokaždé, když tu příležitost měl, učinil to se zdravým instinktem. /A teď nemám na mysli jen třeba srpen 1968, ale i září 1938./

Cílové pojetí dějin, dějin majících realizovat předem daný národní zájem, má sklon vylučovat z národa ty, kteří do subjektivního obrazu nezapadnou, a to tím spíše potom, když věci začneme pojmenovávat nacionálně a zájem národa se nám ztotožní se zájmem češství. Toto všeob-  
sáhle platné češství, chápané jako etické kritérium, parceluje národ na kolik kusů, je to ostatně známé z celých dějin národního hnutí. Vlastenci se distancovali od nevlastenců, sami Češi se dělili na uvědomělé, vlažné a lhostejné, dobré, horší a špatné, národní a protinárodní jsou běžné pojmy politického názvosloví. / V této souvislosti mi nedá neučinit poznámku o hloubce ironismu češtiny, která zná i

slovo pronárod./ V nacionálně vyhroceném uvažování vznikaly takové paradoxy, že Mácha byl obviněn z nečeského citění, Masaryk byl v době hilsneriády a bojů o Rukopisy vykřičen jako cizák, vlašným Čechem byl prohlášen Bolzano či Dobrovský, kdežto Jungmann byl Čech "Horký", za Čecha takměř nenárodního byl veden Jaroslav Burian, ačkoli těžko pohledat národnější román, než je Bloudění. Menašila jsem, čím komu byl protinárodní komunista Vančura, ale nepochybuji, že existuje i podobný výrok. Václav Černý staví v Pamětech češství tak vysoko, že když chce drtivě pojmenovat úpadek poměrů anebo naopak zvýdihnout příklad k následování, volí dva výrazy proti sobě: Čech a Čecháček. A snad, že vychází z příliš krátké perspektivy, kratší, než jsme spolu sním všichni zažili, že mu hněv soustředěný proti letům krátko poúnorovým následná desetiletí z úvahy úplně vytlačuje, hodnocení "češství" jako by zacházelo až do vnitronárodního rozkolu, pro dnešní čas zakrojeného do národního těla velice hluboko.

Podobu Čecháčka vytváří Václav Černý po celou dobu svých Pamětí, v První republice, za okupace i po válce ukáže prstem: a toto je Čecháčkovství! Ta hnusná česká malost, pramenící z hloubi dějin. "Proti Čecháčkovství jsem pocelý život tolik bojoval a tolik jsem se jím trápil, až jsem se jím utrápil. Napál jsem se jím utrápil sám, napál mě Čecháčkové usmýkali." /IV., str. 341/- Sledovala jsem co nejpozorněji tuto tvorbu typu a krok za krokem souhlasila: ano, tato zbabělost, tato chtivost, tato podlézavost, věrolomnost, neochota jednat, nespolehlivost, to vše může být na-

zváno čecháčkovstvím, národní malostí vyplývající z převahy plebejského původu. Když ale na konci díla vášně pro výsostný národní zájem do hordy Čecháčků odsune vlastně většinu nebo skoro většinu národa, čtenář začne tooznačení čecháčkovstvím zkoumat pozorněji; zejména když má za jisté, že tak velkou deformaci národní myšlenky nemůže vyvolat jen příliš velká zaujatost vlastním osudem, zaujatost, jež by mohla mít sklon promítnout vlastní životní neuspokojenost do zmařeného národa. Černý píše: "V přítomním Čecháčkově imperiu jsou dvě věci osudně významné a obě slibují přímo úděsnou dlouhodobost jeho dominance: strašlivý úbytek sil na straně české charakternosti a konfluence čecháčkovství s oficiálně instalovaným principem společenské a státní moci."/IV., str. 339/. A dále "...státní moc vydala Čecháčkově společenskou vládu, pozvala ho i k honorované úřední tvorbě kultury...cestou k internacionalismu, světovosti a všelidskosti čecháčkovský socialismus? ... Budoucnost češství vidím velice černě, Čechové v moci Čecháčků nemají, lež zlé vyhlídky, a čím dál tím horší, jestliže se vláda Čecháčků protáhne, jak se sebe Čecháčka setřesou?"/IV., str. 340/.

Co tím Václav Černý říká? Že nekvalitní část národa se prolínula s totalitářismem, že zlátných důvodů a malostí, vrozeného "slouhovství" se vzdala svobody, čímž ohrozila kvalitní část národa a postavení kvalitního Čecha. Čili národ rozpálený mravním soudem: zde elitní Čech - tam luzovitý Čecháček. A mohu si

domyslet, i proč to Václav Černý dělá: je-li mu svobodný národní zájem alfou i omegou snažení, spojuje ztrátu národní kvality s tím, o čem je přesvědčen, že hanobí národní poměry: s komunistickým socialismem. Je to taky způsob, jak apelovat na národní vědomí: vzpamatujte se, Češi, nenechte se jako národ devalvovat falešným "čecháckovským" socialismem. Uctívám na Václavu Černém právě jeho národní vášně, není to malý čin, ochránit národní myšlenku v čase tak národně vlašném, v tom a pak v až palčivé potřebě svobody, kde též nezná kompromisů, je vzpřímenost Černého osobnosti, která tak imponuje, ale jakmile "čecháckovské kritérium" protáhnu až do dnešního času, je mi líto, pak musím napsat, že jím proráží nacionální zahledění a že argumentace čecháckovstvím se stává neústrojnou a způsobuje pojmu národa, pojmu právě tak ochraňovanému, nebezpečné rozklížení.

Vždyť což bude-li se muset vzdělanec, jehož obraz a význam kreslí do budoucna Václav Černý tak naléhavě, obrátit k národu jako národu a ve věcech národně praktických? Kdo určí, ty jsi Čech kvalitní, ty Čecháček? A podle jakých kritérií? A bude to vůbec ještě nosné? Nevysměje se vzdělanec národ, vzdělanec rozdělený na část kvalitní a nekvalitní a neodvrátí se od něj nejen tou částí, jež bude nazvána čecháckovskou, a to právě proto, že se bude cítit být v časech jiných? A nepovede teorie o Čecháčkovi i ke vzdělančově národní ochablosti? A co se stane s národem, jemuž budeme klást před oči čecháckovství? Má snad národu být většpová-

no, aby opovrhoval sám sebou? Neboť: kdo obstojí před nárokem tak vysokým, jaký klade na mravnost politiky a veřejného života, na kulturu a kultivovanost myšlení a konání Václav Černý? A národ není jen intelektuální elita, národa je nás deset milionů.

Uvažují-li přiměřeně realisticky - nikoli přízemně, nikoli utilitárně, jen realisticky - a nepočítám-li s válkou, která by nás asi postavila do jiných mocenských vazeb /přičemž vůbec není jisté, že uvolněnějších, pokud bychom ji vůbec přežili/, mohu si myslet, že "reálný socialismus" v dnešním podání svou moc spíše zesílí než zeslabí; spisovatelka nebo vzdělanec mohou jistě v zájmu čistoty své abstraktní koncepce nebo výlučnosti svého postavení napnout myšlenku kam libo, ale národní gros, to tělo národa, musí ráno vstát, sednout do autobusu, odpíchnout směnu a stoupnout si k ponku nebo si sednout k pascímu stolu či výrobnímu pásu a začít si vydělávat na ohléd vezdejší. Takže si zvyká, zabývá se v poměrech, i když s nimi nesouhlasí, hledá východiska přiměřená situaci a svým možnostem, a musí to činit bez ohledu na to, zda mu vzdělanec poradí něco lepšího, musí to činit dnes a denně, a ve věcech, o nichž vypjatý vzdělanecův postoj ani nic neví. Žije. A ve vzdělanecových radách si dokonce vybírá, například nepodepíše Chartu 77 a zahraniční novinář napíše v reportáži, že je režim podplácí pořád ještě slušnou životní úroveň. Ale což vůli ke svobodě vyvolávají jenom katastrofické poměry? Není - možná - i něco hodnot pod odpudivým povrchem, jak ho známe a popisujeme? A že poměry nepostrkují národní gros myslet ani na revol-

tu ani na zánik, skutečně to znamená, že Čecháčkovatí? Umenšuje se, mrňaví, mravně umrtvuje?

Čecháčkovství takto dalekosáhle pojaté, spíš devalvace než kritika národních slabin, sice dramaticky prokázalo hanebnost poúnorových zbabělostí a ochoty přizpůsobit se a taky onu českou iluzivnost, současně by ale mohlo podrýt vědomí, jež o sobě národ má a měl by chovat. Češtství napínané do nemožného požadavku se vnitřně hroutí. Víze hrdého Čecha, v Pamětech tak velkolepá, doplněná masovým čecháčkovstvím - a ono by muselo, kdyby existovalo, být masové, - čecháčkovstvím říznutým navíc službou nebo až i souzněním s totalitarismem, se ocitá mimo skutečnost. To spíš mě - asi pro historickou paralelu - napadá jedna národně hrdá věta Josefa Pekaře. Když popsal složité příčiny porážky stavů na Bílé Hoře a onen úžasný úpadek, který nastal třicetiletou válkou a dvojitou habsburskou vyvlastňovací mstou, když už mu v Čechách zůstal jen ten ožebračený milion bezprávných obyvatel, vystavených násilné změně vyznání, jižn do dvou generací podlehnou, Pekař napsal: "Bílá Hora sama vzbudila a vypěstovala v pokořeném národě sílu, jež se měla stát vzpruhou nového života a slibem nové naděje." Tou silou byl - nacionalismus. Bílá Hora je důkaz časově odlehlý, ale což tenkrát časově bůž, když byl národ probouzen z mrákot ztraceného času, v dobách, z nichž i Václav Černý odvozuje svůj ideový rodokmen, to byli probouzení lidé nekvalitní? Čecháčci podlehnouví rekatolizaci?

Národní bytost, zdá se mi, je cosi podstatnějšího, než aby se dala dělit na elitní Čechy a luzovité Čecháčky, pojem národa a zejména fakt národa se nevyčerpává vědomím toho, že jsem Čech, národ tu byl historicky dřív, než samo to povědomí vzniklo, češství se stává hodnotou až s národním hnutím a jen v jeho rámci; bytost národa, její vůle k přežití a k stmelení rodu, je jednou z velkých záhad lidstva a je rozhodně hlouběji ukotvená, než jen v nacionálním povědomí její existence. Čechem mohu být dobřím nebo špatným jen v rozmezí, kam pojem dosahuje, a on nedosahuje do oblastí ani obecně etických, ani sociálních. Vadou tu jistě není intenzivně vytýčovaná protilehlost velikosti a malosti, čestnosti a bezectnosti, oprávněnosti a bezpráví, vadu cítím v tom obecně vztaheném pojmu Čech a Čecháček. Jako dalekosáhlé řazení etické uvnitř národa mi připadá být přinejmenším neúplné.

S pojmem Čecháčka například nevystačím při posuzování jednání a postojů dělnictva, oné nové sociální síly zrozené spolu s nacionální buržoasií, a nevystačím s ním nejen v únoru a po ně, ale už po celé devatenácté století; svým sociálním postavením se dělník nacionalismu vymyká a na jeho postavě lze dost dobře ukázat, že češství se pojem národa nevyčerpává. A abych s myšlenkou, *žeť má blízko* k tomu být považovaná za zprofanovanou, nezůstala sama, pozvu si na pomoc Masaryka. Ten když zkoumal Palackého českou ideu, zcela pod ní řadil i dělnický specialismus a vytýkal Palackému, že mu má sociální nerovnost, již považuje za danou od přírody, řešit pouhá dobročinnost. V únoru

a po únoru kam se zauzluje zájem Paměti, dělnictvo ve většině podporovalo politiku KSČ a sociálních jistot a sociálního vyrovnání získaných revolucí si cení dodneška; upadlo proto snad mezi čecháčkovskou luzu? /Únor jistě vyvolal luzovitost v život, luza se oživuje s každým dost důrazným hnutím a zejména s převraty, při nichž dochází k majetkovým přesunům, ale to je otázka jiná; luzu přece dokáže oživit právě tak bojovný nacionalismus. /Chci říct, že nacionalismus nemá pro některé jevy pojmenování, nemá pro ně rejstřík představ. A že se sám Václav Černý, užívá-li nacionálních pojmů v mezích širších, než jim přísluší, protlačuje-li nacionální hlediska do oblastí, kde mohou jen zdegenerovat, dostává do kontradikce s vlastním humánním a mravním vybavením, dokazuje jeho argumentace proti Gottwaldovi, který jako by nebyl Čechem, ale zejména proti Rudolfu Slánskému, kterého coby Žida z národa vůbec vylučuje. Neberu ty muže v ochranu, ta doba je ještě příliš živě v paměti, abyhom na ni mohli mít ucelený názor, jen tvrdím, že jejich politická praxe a lidská selhání nejsou vysvětlitelné ani vídenáctvím ani Židovstvím nebo sionismem. Zde stojíme na půdě problémů zcela jiných a té velké knize velice škodí onen až překvapivě otevřený antisemitismus, jenž je jen převrácenou nevhodnotou nacionalismu českého.

Národní tělo bylo neseno dvěma hnutími, národním a dělnickým, obě hnutí se proplétala, nevražila na sebe i se doplňovala, žijící každé z jiných bytostných zdrojů lidských, a své důvody obě hnutí vyčerpala

politickou realizací, v obou případech nespokojivou a dalekou původních ideálních cílů, jak to dobře víme, protože na chatrných úlomech těch cílů žijeme. Dělnické hnutí se vyvíjelo svébytně vedle hnutí národního a jako součást národního těla, a to, že nám ho tzv. marxistická historiografie, vykládající dějiny Čechů jako dějiny dělnického hnutí a KSČ, zprotivila, ještě neznamená, že neexistovalo a bylo nevlivné. Dnešní sociální přestrukturování národa je i jeho výsledkem.

Kdo čte číkoli paměti z časů nám nejbližších a mladším generacím už nezachovaných v bezprostřední zkušenosti, ten se nad výkladem událostí ptá: a co dál? Co dál pro osmyslení lidského času, co dál pro nejbližší budoucnost. Nacionalismus už asi nepojmenovává téměř nic z toho, co žijeme, a když Václav Cerný obrací naši mysl k liberálně demokratickým pořádkům První republiky, toho snu, můžeme mu nanejvýš zazávidět štěstí, že na vlastní život ozkoušel pohyb a hlas zvonů. Pro nás jsou zvony toho času odeznělé, a to nikoli, že bychom tomu chtěli, ale že je nám ta minulost nedostupná. Už jsem to napsala, bez velké války, a ta kdovíkam by vyústila, jsou základy našich poměrů radikálně nezměnitelné. Kdo žije tu, myšlenkou se může zatoulat kamkoli, ale jednáním respektuje to, co tu je. A chová se tak i chartista nebo křesťan, kteří v kritice poměrů zacházejí nejdále. Ani Solidarita nemyslela na převrat, ani maďarská reformy není převratem. /Zde ať je mi dovoleno poznamenat, jak uctívám odosobněnou velkomyslnost Pavla Tigrida, který při každém dalším posunu situace myšlenku jistě ne bez přemáhá-

ní nutí, aby stopovala to, co je, a  
teprve a tím dále pracovala, nespřáda-  
la chiméry./ A ohce-li hledat i v dneš-  
ních poměrech něco pozitivního, něco,  
s čím by se dalo žít, protože z pocitu  
zmarnění a katastrofy se dlouho žít ne-  
dá - a ostatně národ, ohtivš chopit se  
sebelepší lepší příležitosti, to ani ne-  
dělá -, něco, oč by se dala opřít prak-  
tičtější úvaha do budoucna, taky mě na-  
padá, že socializací je tělo národa -  
stále je řeč o národu - přece jen zba-  
veno jednoho rozkladného vředu z minulá:  
hrubé sociální bídý. A hluboké sociální  
rozpolcenosti, což z toho vyplývá.

Cena za to je veliká a nezná ji ni-  
kdo líp, než my, co tu žijeme, ale přes-  
to je to fakt: nikdo tu nemá hlad a prá-  
ce je tu sociální jistotou. Takových ze-  
mí je na planetě už dost a nejméně se  
všechny socialistické/ zatímco některé  
si socialistické říkají a hrubá sociál-  
ní bída tam trvá/, ale pro naše poměry  
mě ta věta pokaždé donutí poodstoupit  
od jakéhokoli problému a pohlédnout na  
něj i pod jejím vlivem. Je vím, usmíváte  
se, máváte rukou. Ten fakt má stereo okoř-  
ní a vazeb, z toho asi většinu nega-  
tivních, za ten fakt platíme nesvobodou  
a, možná bychom jej docílili i jinak -  
a já si přesto musím pomyslet, že žádná  
z těch okolností, ani nesvoboda, není  
tak silná, aby ho vymýtila. Cílí že to  
asi bude fakt "dějinně" oprávněný. Vstu-  
puji tou myšlenkou na led hodně tenký,  
ale ono každé hledání pozitivnosti pro-  
ti pocitu zmarnění je tenkým ledem;

ostatně na led silný se odvažují křiklouni, na ledu silném, tam se to křičí. Led tenký se prohýbá a praská, tento praská vykřičeností argumentace oficiální politiky. Ze sympatií k ní mě ale může obvinít jen zlovolnost, takže pokračuji: není to něco nového v moderních dějinách, nového i pro zkušenost národa, že ani ti nejvíce potřební a nejméně schopní nejsou odkázáni na holou dobročinnost, jak to kdysi radil Palacký? Není to jedna z těch pravých hodnot, jak po nich voláme? Něco, co by se mělo opatrovat? Poslouchám rakouský rozhlas, vysílá spoustu vynikající hudby, a mezi hudbou slyším, co i v této zemi svobodě zaslíbené je za sociální a etický děs tamější nezaměstnanost. Naprosto nechci svou myšlenku citově zabarvovat; práce je v našem způsobu socialismu ve svojí podstatě, v chuti pracovat, značně znehodnocená, neboť v mocenském uspořádání společnosti je jednou z forem ovládnutí člověka, ale z druhé strany dokonce ani hodně špatná, ziskuchtivá a neschopná vláda by vážala negarantovat její všeobecnou dostupnost jako základ sociálních jistot.

Vždyť i jestli si stýskáme, že naši společnosti chybí duchovnost, pak můžeme cesty k ní hledat snáze, i protože si nemusíme dělat starost o základní sociální žití a že samo toto žití můžeme formulovat jinak, výš. A dokonce i myšlenku o tom, že člověk má nésti svůj úděl, byť by to byla bída, mohl před lety Jiří Gruša a nedávno Václav Benda napsat beze studu, jen protože chudoba, pokud tu je, nemůže dosáhnout podoby fyzického hladu.

Ten reportér se krutě mýlil, když napsal, že vláda politickou svobodu mas uplácí životní úrovní; spíše je to tak, že masy drží vládu na krátkém řetězu svojí možné nespokojenosti, kdyby se jejich životní úroveň měla podstatně snížit. A zde mi už vůbec nepřipadá směšné, když pro československý případ někdo argumentuje proti touze po požitoích, kdežto u západních zemí vyzdvihuje právě jejich spotřebitelské bohatství. A ať mi myslitelé prominou tu otázku - copak oni nejedí, neoblékají se, bydlí v sudech a živí se kobyčkami? Nevolá to v nás spíš touha po rovnováze mezi sociálním a transcendentním, než po pouze nad vše ostatní vyvýšeném transcendentnu?

A budou-li lidé nutit vládu, aby se starala o jejich břicho, bydlení, odívání a taky o čistý vzduch a nejedovatou vodu, co může zabránit vzdělanci, aby se staral o duši, mysl a kulturu? Ta dělba mi připadá, jak má být. A že části vzdělanců hrozí od vlády pronásledování? I za výborných časů První republiky, abych uvedla příklad hodně provokativní, třeba, ten Jaroslav Durych platil za volnost úvahy. Míra toho se nedá srovnat s pronásledováním, které prožívá opoziční vzdělanec dnešní, ale zas naopak míra pronásledování, dnešního se nedá srovnat s onou za pouhorožského teroru. Státnímu socialismu taky nezbyvá, než se kultivovat. Pokud jde o národ, ten se ve své sociální nediferencovanosti státních zaměstnanců a při svém politické bezmoci spíše zocelil, je vlastně jednolitým uskupením oproti onomu uskupení druhému, jež se teprve vytváří, politicko-byrokratické mocenské vrstvě. Píšu národ a vrstva, čímž je sta-

vím proti sobě, ale ono skutečně není jisté, zda se ta vrstva netrhá od národního těla. Ještě v Novotného éře a pak silně za Dubčka se dál pokus komunistického vedení prorůstát do národa, a srpen 1968 a pak zejména duben 1969 za tím vyhloubil předěl: mocenská vrstva nasedla na vlastní kru, po níž zvolna uplouvá od národního těla, sama neví, kam vlastně, jen hlavně, aby si udržela moc.

Kra se vzdaluje svou stále lepší vybaveností, výhodami dvojího práva čili vlastní nedotknutelnosti, dvojího zásobování dvojí lékařské péče a dokonce i dvojí dopravy, o zahraničních cestách a rekreačních pobytech, honorářích, platech a také též "výhodě" korupce, uplácení a zneužívání funkcí ani nemluvě; takže ničím tak socialistickým. Stát máme zbožšťelý a nedotknutelný a společenské poměry jsou zviklané nepevností a vrtkavostí mechanismů, jež nás mají řídit. Čím dále se kerní vrstva ocitně od těla národa, tím tíže bude národu vládnout; jak taky vládnout ve společnosti, kde si nikdo nemůže být jist, jak a kam až se pohne hranice při stejném činu od trestnosti k nepostižitelnosti? Co snad mají kerní lidé s národem společného, je špatný vzduch a jedovatá voda, ty si ze Švýcar nebo z Holandska nedovezou; jeň si všimněte ve zprávě Akademie věd o ekologických problémech v Čechách, jak nemilosrdně je během sedmdesátých let země - a národ! - kerní vrstvou ždímaná! Kerní lidé přežvykují, co ostatní vnucují za kánon, co ale nikdo nečte a kdo to čte, ten se

stydí; a v řídkém zdání veřejného života, tvořeného tu sjezdy, tu i volbami nebo mezinárodními kongresy, kde se společenské funkce těchto dění mění v pouhý ideologický nástroj na opracovávání vědomí mas, případně i na úvazek viny jednotlivce na reálu nemravu, si národ myslí svoje, v dovolených mezích žije po svém a sebemenší uvolněný prostor ihned zaplnuje, a o důležitých věcech, například o raketách na našem území, i vyjádří svůj názor. A mě tak na závěr národní úvahy napadá, zda si jednou i nesnášenlivý Čech vypracuje to, co má za přirozenou vlastnost třeba Brit: vědomí, že názory a postoje můžeme mít různé, ale Británie že je jedna. Jako je jedno Maďarsko nebo Polsko, kde taky není tou národní hodnotou jen vytříbený maďarismus nebo polonství.

X            X            X

Upřímně řečeno, mně taky, zejména v dobách, kdy jsem se na svět dívala i zevnitř té strany, připadalo zrovna nepřirozené, že Čechům vládnou komunisté. Je to strana extrémně a sluší jí postavení opozice, a to nejen ve společnosti liberálních, ale i v socialistické. Komunisté udělali pro umrtvení své strany i svého myšlení nejvíc tím, že zavedli svůj mocenský monopol. Byl to jistě i vliv Moskvy, proč nezapadli do českého milieu; na studiích jsme povinně četli vstupní projev Gottwalda v parlamentu po jeho prvním zvolení a mě poléval pot hanby; takto extrémně Čech nemluví, Čech by mluvil nadneseně, vychytrale, ploše, sentiment-

tálně, buričsky, některý i duchaplně, ale ne extrémně. Ti karlínští kluci byli, zejména vedle vybranosti prvorepublikového středu, neslušní; a přesto mi pouze prvorepubliková demokratičnost nevysvětluje, proč získali tak veliký vliv. Strana, která právě v demokratických volbách získá téměř milion hlasů a je jednou z nejsilnějších, toho nedocílí jen schopnou demagogií a už vůbec ne vlivem Moskvy; musela mít širokou sociální základnu, opírající se o značnou vrstvu chudáků, čili o cosi, co nebyly s to vyřešit ani demokratické poměry liberalismu. Ze současných historických prací o dějinách První republiky její sociální neutešenost a hluboká rozpolcenost jaksi samy sebou vypadávají, jako by tématu měli šinit zadost jen marxisté; i Václav Černý přiznává hodně cudně, že sociálnímvředem bylo meziválečné Československo dost necudné. Sociální nespravedlnost byla asi velké Táže, když se mluvčími dělníků mohli stát extrémní komunisté. A kdyby jen dělníků. Mnichovské selhání demokratického liberalismu jim pomohlo získat pověst obhajitelů i národní věci a tato zkušenost z Mnichova, a nejen sovětské úspěchy na frontách a jaltská dohoda, způsobila, že nikoho nepřekvapilo, když se po válce vraceli do veřejného života jako jedna z vládnoucích stran. Komunisté si vydobyli politickou legitimitu.

Mnichov, odboj a velmocenské přesuny spolupůsobili ono podivné spojení Košického programu, spojení stran reprezentujících střední vrstvy s komunisty. "Buržoazie jako třída" nebyla

"likvidována" až únorem, to se stalo už květnem 1945, "potrestání zrádné velkoburžoasie, zrádců a kolaborantů" byl jen eufemismus pro vyvlastnění a mocenskou likvidaci stran prvorepublikového státkářstva a buržoasie; únor sám byl zaměřen hlavním úderem proti středním vrstvám, oněm přechodným spojencům, spolugarantujícíím květnové přesuny, a v jejich silách už pak nebylo, když nastali odkrytí z prava i ze zahraničí, přemoci ani ducha ani praxi nastalého času. To dramaticky a velice plasticky líčí Václav Cerný. "Právě tak jsem si představoval revoluci, jako skutečný boj o cenu proti nepříteli, jehož krev nezbytně poteče, zároveň však i má vlastní. Co mi ale nabídla ta naše tragická léta, byla pustá rezničina a podřezávání protivníka, jenž se nebránil a k dalekosáhlé proměně sociálních poměrů byl dokonce svolný, když nad ním nejprve byla řadou úskoků získána výhoda jeho bezbrannosti." /IV., str. 422/. Z jazyčku na vahách moci se střád stal jazykem vyřiznutým a je to nečestný argument, řekne-li někdo, že tedy neměli v únoru prohrát, když mají komunistům za zlé vítězství. Je trpké popisovat porážku, a je též stydno hlásit se k vítězství. Oni nemohli vyhrát, ta porážka byla zaprogramovaná v Jaltě i v Košicích; a že si svou situaci neuvědomovali, že si pro ni penášli odpovídající program, jen usnadňovali protivníkovi práci. A taky proto trpkuje tento socialismus na jazyku; i když ona je každá revoluce následována kocovinou, i ona Velká, k níž se Václav Cerný hlásí.

Snad ale nic se neděje zbytečně; ona necelé tři roky trvající společensko-mocenská forma, nazvaná "lidovou demokracií", kdyby se bývala udržela, mohla být politicky, kulturně i hospodářsky čiperná. Neboť oš šlo, konec konců, celá šedesátá léta a co hledá i dnes projekt demokratického socialismu? V tom základu je vždy nějak modifikován návrat k tomu přechodnému času, jehož podobu se země nese směle pokusila zopakovat v roce 1968. Během tohoto tříletí tak nikdo neuvažoval, na obou stranách se vedl boj kdo s koho, ale zkušenost to je: demokracie tu fungovala bez hlubokého rozpolcení sociálního; a jak rychle se potom v šedesátém osmém roce začaly obnovovat přirozené struktury ať v politice anebo v hospodářství! Jako by se voda s ochotou vracela do ztrouchnatělých míst.

Paměti Václava Černého končí časově i myšlenkovým vyústěním na zlomu padesátých a šedesátých let, ta už jsou popsána jen jako rozběh, je to spíš seznam účastníků redakcí časopisů a různých kulturních podniků "těch druhých", kapitola se jmenuje Vstup na dlouhou míli a je nedopsána. Tak se IV.díl Pamětí soustřeďuje na popis, rozbor a označení jmenovitých viníků únorového a poúnorového teroru, mravního zlomu, ústíciho podle Václava Černého do dějinného bezčasí Čechů. Sebe Václav Černý líčí jako socialistu zhrzeného tím, co únor udělal ze socialismu /"Moje sklíčenost nebyla z vítězství socialismu, ale z láš, násilností a nerozpačitých křivd tohoto vítězství...plynula z jistoty, že so-

ciální spravedlnosti a sociálnímu osvo-  
bození člověka nás únor vzdálil víc než  
cokoli jiného, neboť věci veliké nelze  
vykonat s lidmi malými a lidské dobro  
nikdy neroste z nenávisti a hanebnosti."  
/IV., str. 243/, a celý nápor kritiky i  
úvahy vrhá proti stalinismu, podlomivší-  
mu v Čechách etiku, politiku, kulturu,  
zemědělství, zásobování, školství, celé  
národní bytí. Zasvěceně a podrobně líčí  
únor, jeho přípravy a průběh, Benešovo  
selhání, jeho smrt a pohřeb, sokolský  
slet, prověrkovoupohromu na universitě,  
útěky přátel do zahraničí, serií hlav-  
ních politických procesů, celý poúnorový  
teror až po násilnou kolektivizaci, i  
vlastní roční věznění na Pankráci a vyha-  
zov z univerzity. V roce 1968 se zejmé-  
na o politických procesech psalo dost,  
Václav Černý provedl souhrn toho odsou-  
zení a mučedníkům a obětem zbudoval ve  
své knize památník. Udělal to velice  
statečně, uvážíme-li, že knihu napsal  
zde; a je to text, který pro průkaz-  
nost, důslednost a kritické zanícení  
by měli povinně číst komunisté, ti ny-  
nější, ale i ti bývalí, neboť jsou věci,  
na něž je dobré nikdy nezapomenout, ať  
jsme se na nich podíleli jakkoli růz-  
ným stupněm odpovědnosti. Zeela nezbytné  
jsou Paměti Václava Černého mladým li-  
dem. Už Pláč koruny české si opisovali  
zaníceně, navzdory počtu stran ta kni-  
ha patřila k nejopisovanějším.

"Revoluční stalinismus byl směro-  
datným zážitkem, rozhodující zkušeností,  
dominantním problémem celé mé generace;  
víc než jen jejím, ten problém ještě  
potrvá, a postavil se už přinejmenším

pokolení Masarykovu. Možno říci, že na stalinismu víc než jedno století vývoje naší vzdělanosti bude vyzkušovat její podstatu, únosnost a nadějnost." /IV., str. 428/ Stalinismus - jako cosi démonicky zakladatelského - v úvaze splývá s celým komunistickým hnutím, je s ním totožný; Václav Černý sleduje jeho vznik v Rusku a pronikání do našich poměrů po celou dobu svého vyprávění. A vyličení únoru jako stalinistické revoluce dostává zvlášť sugestivní podobu, pohled z tohoto úhlu vykřeše řadu nečekaných propojení a souvislostí, zejména je tak komunismus vyličen jako cosi Čechovu bytostně cizí. Nad tou skoro až fascinací stalinismem, nad oním objevitelstvím stalinismu jako původce naší národně-morální a dějinné zhouby přepadá čtenáře přece jen pochybnost: v třicetiletém odstupu se stalinismus jeví jako jev historicky omezený a myšlenková hledání se vydala mezitím dost jinými směry, než aby se zabývala ideologií, znehodnocenou dokonce i ve vlastním hnutí. A i v něm zasáhl Stalin jen jako osoba a jeho plný vliv fungoval, jen dokud žil, a jikoli jako zakladatelská osobnost, a i protože tuto záměnu toužil hnutí vsugerovat, byl jím odsunut do nepaměti.

Václav Černý však nepíše dějepis, nejenom vzpomíná, nejenom přináší svědectví osobního poznání, jak je to u memoárů běžné, on Pamětmi vytváří dílo s ucelenou filosoficko-etickou koncepcí, píše Paměti jako memento, jsou shrnutou zkušeností, vyslovením etického

východiska vzdělance, jemuž byly komunistickou diktaturou, stalinismem tedy, vzat hlas a veřejný vliv. Václav Černý nepostupuje v úvaze od světa k sobě, vždy od sebe k světu, je to muž, který na sebe bere sebe jako svůj životní ú-  
děl, takto se vědomě stvářel už od tři-  
oátých let, osobnost založená, stvoře-  
ná i celistvá na personalismu, a kdo té  
vezme hlas, tak jako by ji bral život;  
Václav Černý nestačí nikde dost zdůraz-  
nit, jak odvisí od svobodných poměrů, je-  
ho myšlenky, představivost, schopnosti  
i city mohou dýchat jen svobodou: muž,  
který se nespokojí s podřízenou rolí,  
smělý kritik, nejšťastnější a patrně  
nejdokonalejší, když může mít vlastní  
universitní stolec nebo Kritický měsíč-  
ník.

A tak aby - rozumím-li mu dobře - ne-  
ohrozil svou celistvost, aby jeho osob-  
nost nedoznala ani mravní, myšlenkovou  
ši jinou úhodu, musí se od nesvobodných  
poměrů ostře ohradit. Nešší etický prob-  
lém, který si ve zlomových situacích -  
a od února byly nejméně tři, 1956, 1968,  
1977 - musely vyřešit všechny generace  
umělců a intelektuálů: vyjít nebo nevy-  
jít stotalitní mocí. "Pro mě se ten  
problém znenadání však vyřešil z á -  
z e m , a způsobem nežutěným: z h n u -  
s e n í m ... Bylo to osvícení, osvíce-  
ní hnusem. Intuice neotřesitelná, na-  
prosto specifická, na nic jiného neredu-  
kovatelná, přitom základní a zakladatel-  
ská; jistota intuice zde stanovila sebe  
samotnou jako absolutní instanci, proti  
všemu odvolání. Evidence m r a v n í  
si tu stanovila svou a b s o l u t n í

p r i m á r n o s t , základnější, než  
ozřejmování rozumovou úvahou. Zásadně a  
zeela prvotně se sluší, a také stačí,  
stanout proti stalinismu, tolikrát pro-  
tukanému ideovou kritikou, nikoliv jako  
ideolog a zvažovatel; nýbrž, prostě a  
zeela původně, jako lidské žrno, droené  
dvěma žernovy, mezi faktem nespravedlnos-  
ti, kterou nejsem s to zamezit, a mou ne-  
možností se s ní smířit..."/IV., str. 428-  
-9/.

Čtvrtému dílu Pamětí je vytýkána ne-  
schopnost nebo spíše necht Václava Čer-  
ného k moudrému nadhledu a následná je-  
ho nespravedlnost k řadě lidí, zejména k  
těm, kteří ve spisovatelské obci nebo na  
universitě zasáhli neblaze do jeho osudu.  
Výtky by to byly oprávněné, kdyby pojal  
svoje vyprávění jako historický výklad,  
laděný sice subjektivními prožitky, ale  
založený na objektivitě moudrého věku, z  
něhož obhlíží svůj život. Václav Černý  
ale nechce být moudrý, on chce být útoč-  
ný; vztyčuje ustavičně prst: hle, čeho  
nádherného se za jednoho lidského života  
v této zemi dosáhlo, a hle, jak rychle  
dokázala tyranie všechno zničit. Je to  
opět ten vzestup a zlom, let a pád, porov-  
nání skvělé možnosti, již zažil a spolu-  
tvořil, s hrubým násilím, jež se rozhod-  
lo zničit všechno, co představoval a co  
má rád. A že se od toho, co nazývá sta-  
linismem, odřezává hmušem, bytostnou och-  
ranou absolutního odmítání, dává důle-  
žitou radu každému, kdo se ocitne ve spo-  
ru s totalitní mocí; důslednost odříznu-  
tí pomáhá přemáhat strach, ten nástroj  
totalitarismu, a zachovává člověku jeho

vnitřní svobodu. Perem vřeholného spisovatelského výkonu a duší oitlivého, hrdého a v této závěrečné vydanosti až nečekaně upřímného člověka líčí, jak došlo k tomu prozření zhnusením: nemimula ho ani myšlenka na sebevraždu, zachraňoval ho ustavičný mužný vzdor. Avšak odříznut zhnusením musí pak odmítat vše, co se k tématu víže, nemůže se pokusit ani o zdání objektivity, spíš naopak: není zde smíru, není zde kompromisů, absolutně kladené oddělení, jež jemu zaručuje celost, musí zahrnovat vše a každého, co a kdo měl společného se stalinismem, a musí je tak zahrnovat nikoli jen v politickém či ideologickém, ale rovnou a hlavně v etickém významu; a že si zhnusení nemůže vybírat, Václav Černý se odřezává i od lidí, které měl rád, a tady se asi nejsmutnější pasáž týká Františka Halase. Co tu je tragičtějšího? Halasovo zhrození z náhlé běsnivé komunistické všemoci, již taky poloužil, anebo zásadový rozehod Václava Černého s přítelem, člověkem a básníkem ryzím a čistým?

"Necítil jsem se ani po únoru poražen. Cítil jsem se jen přemožený, poválený na zem a bit. Bylo vyloučeno dát zapravdu těm, kteří mne porazili, byli jen silnější, pravdu neměli. Ani mne ne- napadne, abych je "uznal", ještě méně, abych před nimi utíkal...abych ustoupil, byl bych musel vidět, že vyhráli právem, že jsou p r a v í vítězové. Ale já jsem k nim cítil jen opovržení."/IV., str.464/. Obžroučen zdí pohrdání, pronesl neporušenou svou osobností - ten dar pro nás ! - nesvobodným časem vůli ke svobodě; text, kterým to líčí je buroující mohylou zmařenému světu a čtenář má pocit, že by na tom místě měl směk-

nout... - a současně ví, že čas šel dál, je to hrůzai naděje světa, že čas jde vždycky znova dál, a zde šel dál i v některých těch lidech, které Václav Černý tak hněvivě označil za ty vinné, za ty podílíničky na zmaru. Odřizmut zhnusením, jež si nevybírál, bere si možnost diferencovat. A jako trest za zúžení myšlenky - již ale nemůže mít jinou, aby byl sám sobě práv - vlastně oslabuje svou protistalinskpu argumentaci; čtenář, který ten dějepis zná, který pamatuje, že děje probíhaly složitěji, se nemůže zbýt pocitu, jako by se tu Václav Černý současně s vlastním odřezáváním vlamoval do otevřených dveří; do dveří otevíraných kdysi dávno i jinými, a právě těmi některými, jež tu znečtil.

Václav Černý se chápe meče, aby uťal hlavu stalinismu, deklaruje totalitarismus na poulnorovém teroru, čas se ale převál i přes únor, těm mrtvým život nikdo nevrátí, jsou v nás však hlouběji, než by to možná dokázali jako živí; taková je spravedlnost dějin: že prolitá krev zavazuje. Jako je další jejich spravedlností, že poznání má dveře otevřené pro každého. Nechce-li Václav Černý někomu odpustit, ať mu neodpustí, chce-li někoho vykřičet, ať ho vykřičí, ať klade na každého ten úžasný nárok, kterému on sám dostál, nárok nepošpinit sežákýmkoliv podílnictvím na hanebnosti; jsou to jeho paměti, jeho rizika; a ostatně nikdo nepotřebuje k vlastnímu poznání něčí odpuštění, to je zas věc jeho schopností a ochoty, jeho vůle chybu napravit. Že ale

Václav Černý celé komunistické hnutí ztotožňuje se stalinismem, ztotožňuje s ním jmenovitě i některé z těch, kteří v komunistickém straně - a riskantně brzy! - právě antistalinismus formulovali. Poznání není více nebo méně kvalitní, jestli přichází dříve nebo později, a ohybami a omyly škodí člověk i sám sobě; a můj obdiv k autorovi Paměti není s to mi zabránit říci, že ti někteří, které Paměti provědy mravně diskvalifikují, si ve skutečnosti zaslouhují i dnešní uznání. Když Václav Černý posadí /na konci sedmdesátých let!/ na lavici hanby paní Glazarovou, Karla Kosička nebo Jiřího Pelikána, abyoh uvedla příklady pro sebe nejvýraznější, pak musím napsat, že mravně zpochybnutí soud o lidech tenkrát buď naivních nebo hodně mladých, vede - při vši svobodomyslnosti Václava Černého - k znesvobodňování úvahy; brání svobodně uvažovat jim, neboť v nich marně a zbytečně otevírá staré rány, dávno zacelené poznáním a i jiným jednáním, a znesvobodňuje i ty jiné, kteří uvažují o nich.

Naštěstí soud Václava Černého opravuje sama skutečnost, říkám naštěstí, protože představte si tu hrůzu, kdyby ony nejméně dvě generace, spjaté původně s komunismem a upřímně obdivující Stalina, neboť k obdivu se nabízel symbol, nikoli znalost, neprodělaly od počátku padesátých let, tedy už od vrcholu poučnorového teroru, a zejména v letech sedesátých ten prudký myšlenkový úběh! Vždyť může-li Václav Černý v textu prohodit pár větiček o rehabilitacích poli-

tických odsouzenců, je to též díky tomu, že právě o rehabilitace se ve straně sváděl urputný boj, rehabilitace byla předním heslem stranické opozice, té, která posunula pojetí i praxi socialismu blíže k demokratismu. Václav Černý píše taky pohrdlivě o Arturu Londonovi a mně svědomí nedá neřici, že ten muž, ať byl čímkoli, třeba i tím komunistickým dobrodruhem, jak ho Paměti líčí, měl odvalu a dost mravních sil na vlastním selhání a pokoření, rozkrýt mechanismus totalitní moci. Aspoň mně se na Londonově případu zdá možné prokázat, že dějiny probíhají v celostnosti, neboť jsou to dějiny nikoli jenom mocenských sil, ale taky dějiny lidí, a svědectví Londonova Doznání si svým významem nezadá se svědectvím Černého Paměti.

A promítněte mi tu neskromnost, když napíšu, že to, že bývalí komunisté mohli stanout v Chartě, není výrazem jejich drzosti anebo velkomyslnosti "těch druhých", je to projev toho, že demokrati-zační proudy prožily v šedesátých letech něco společně je svazujícího a zavazujícího. Nerada ten argument používám, ale výpady proti bývalým komunistům, které se ozvaly z části české emigrace právě na základě Černého Paměti /a i jedna brožura domácího vydání, ale předstírající svůj původ v exilové sociální demokracii, ostouzela Jiřího Pelikána též citátem z Paměti/, mě k tomu nutí. V interview ke svým sedmdesátým pátým narozeninám má na otázku po spolupráci s někdejšími komunisty Václav Černý řekl: "Mám za to, že v Chartě a snad i v cizi-

ně existuje vůči bývalým komunistům na-  
nejvýš jistá vyčkávavá obezřelost, to  
však přece není obvinění z mravní úhony,  
je to prostá opatrnost." Ta formulace se  
mi zdá spravedlivá i moudrá. Běhutě poráž-  
ky pokusů o demokratizaci socialismu v  
komunistickém imperiu zdánlivě nedávají  
zapravdu reformním oprávcům, a to tím  
spíše ne v dnešním posunu části západní-  
ho světa doprava; přesto si troufám na-  
psat, že demokratické proudy uvnitř ko-  
munistických stran, a tedy i někteří  
dnešní jejich členové, zůstávají tím  
mostem k postupné proměně státního so-  
cialismu; jako jím byli v šedesátých  
letech v Československu reformní komunis-  
té.

A jiná pochybnost mě napadá, kdyby  
mělo etické východiště zhnusením zahrno-  
vat i další generace vzdělanosti; sám  
totalitarismus se proměňuje, obrušuje  
se, "kultivuje"; a nedojde-li k válčé-  
né katastrofě, bude se takto obrušovat-  
jako moc nás ovládající - po mnoho ge-  
nerací, a to by se mi pak zeď pohrdání  
ukazovala být velice - řeknu to nefilo-  
soficky - nepraktickou. Pravda je, že  
jsem si zrovna na pana profesora často  
vzpomněla v Ruzyni; rada absolutního  
oddělení je rada dobrá, ale je to rada  
pro mimořádnok situaci: takovou, jakou  
byl i převratový únor. Avšak co si má  
počít - za dnešní pragmatické rozpliz-  
losti samotných komunistů, kdy nadto  
není oficiální ideologie živou silou,  
protože marxismus musel zmrtnět v pro-  
středí svého zasměšnění - například

vynálezce? Nebo matematik? Lékař? Architekt? Co herec? Filmový režisér? Co spisovatel, nemající sílu nepublikovat? Mnozí to vyřešili odchodem, ale kdo odejít nechce? A konec konců, co si má počít "nevzdělanec", lid obecný? Svět je proměnlivý a brání se jakékoli absolutizaci, jakýmkoliv uzavřeným myšlenkovým konceptem, spíše než řešením, má člověk k dispozici volbu; a na každé další metě, zdá se mi, se začíná odznovu. /A napadá mě, jaká škoda, že Paměti nejsou dovedeny do současnosti; jaký náklad by nám asi naložila Černého náročnost! / Máme-li sklon hledat paralely, myslím si, že nejbližší je nám obrozené vzepětí, úsilovnost vzdělaneckých vrstev uvnitř národa. Národa role dědičná je trvalá, ať tu vládnou katoličtí Habsburkové anebo reálsociálové. A jenom když se rozhlédnu po svém psacím stole, nemohu sdílet onen pocit zkázy, jehož popisování je dnes zrovna módou. Kde máte důkazy o duchovním zmarnění, kulturním zmartvění anebo mravní desperaci, když zde, hle, odkládám Černého Paměti a sotva dočtu Zdenka Kalistu, už na mě čeká studie Preisnerova, připadám si být zrovna v obležení myšlenkovými impulsy: zde utlá a myšlenkově vydatná knížka Josefa Zvěřiny, zde dopisy Jaroslava Šabaty, esej Jiřího Němce a Martina Hyblera o únosu Evropy, Hejdánkovy variace na Havlovy dopisy, eseje Bělohradského, Šimečkovy, Pithartovy, Kusého, studie Bedřicha Fučíka, nová knížka Jana Vladislava, Kolářův deník. A na pokračování poslouchám v rozhlase Havlovu esej o nepolitické po-

litice. V tomto čase hledání východisek prožíváme spíš zjitření ducha, než jeho úpadek. Skutečná starost, zdá se mi, začíná tam, jak toto bohatství českého myšlení, rozvíjeného doma i venku, sdílet s ostatním společenstvím národa.

Takže než popisovat zmar, napíšu raději něco dojemného: národ je podloží pevné a věrné. Pevné, neboť instinkty ustavičně ohmatává poměry a má dar vybrat si z možných reakcí na ně, jak se nabízejí, ty, na něž se neumírá; a věrné, neboť žije se svými vzdělanci a obrozovateli v ustavičném sepětí a napětí. Vzdělanec, málo platně, Tu spíš osciluje kolem národního těla, než aby tomu bylo naopak; myšlenka příliš výlučná se odrazí jak míč, národ, stejně jako život, se nedá bičovat osobnostní představou. Ostatně opisují od Václava Cerného: "Osobnost, jako každé tvůrčí dílo, je osvobozením... ale ne proto, že trhá pouta mezi životem a sebou, nýbež tím, že jej dotváří v hodnotu nadčasovou, že jej integruje, vynášeje jej zároveň v rovinu vyšší, překonávaje jej..." A největší štěstí asi můžeme vzdělance potkat, když si národ teď anebo po letech poví: a toto napsal za nás a o nás.

/Rukopis, jaro 1984./

Jan Beneš

## Kniha věru olbřímí

Motto: titán - olbřím  
/Slovník cizích  
slov, 1982/

Poslední vydaný díl memoárů Václava Černého, s označením čísla IV. bude asi čtenáře poněkud mást vzhledem k tomu, že dosud mohl potěšit ducha jen třemi díly, - čtvrtý díl pamětí logicky i časově navazuje na díl třetí, který pod názvem "Pláč koruny české" vydali Skvorečtí roku 1977 /původně vydán v Praze roku 1970 jako "Křik koruny české" a celé vydání bylo režimem okamžitě zničeno/.

Roku 1982 vydávají Publishers 68 v Torontu Václava Černého "Paměti", sice bez číselného označení, ale ve skutečnosti díl druhý. Roku 1983 pak čtvrtý díl. Nechtěje za toto vydání poklepano Skvoreckým na rameno, stejně jako Nadaci Charty 77 ve Stockholmu, která k vydání přispěla svým grošem a vydání tak umožnila.

Čtvrtý díl je tedy logickou návaznou částí, ve které, jak autor praví, je "na konci svých soudů". Vtěsnat souhrnné a nezkreslující hodnocení do pár řádků recenze je úsilí takořka nicotné, ale protože na Černého pracích je význačná i jeho břitce lahodná čeština,

vybral jsem alespoň do názvu ten zapadlý český výraz.

Václav Černý, s mnoha odběhy do let pozdějších a pro pochopení důsledků byvších příčin, podává historický výčet zániku věci československé v letech 1945 až 1953. Tak jako pro mnohé jiné, kteří svým životem samým představovali věc československou, konec války i rok 1953 - přinejmenším z převážné části - tráví Václav Černý v kriminále. Jméno totality se změnilo, ale nezměnil se cíl totality a její oběti.

Voltariánsky vášnivě intelektuální a v základní nezměnitelné pravdy lidské existence věřící duch autora se s touto dobou vypořádává měřítkem pravdy, hledáním pravdy až skautsky zaujatým. Té ověřitelné i té jen logicky vyplývající a tudíž pouze předpokládané, jak nikdy neopomene dodat.

Snad poprvé, s výjimkou těch přímo postižených, ale zajisté nejlépe, vidí i Václav Černý kořeny tragedie už v roce 1945, v prosté skutečnosti záměny demokracie a likvidace československého ústavního systému do formy Národní fronty a dalších kryptoform přechodného údobí moskevských praktik. Černého pravda sí navíc, s výjimkou někdejších přátel a myslíme i Zdenka Nejedlého, který mezi Černého přátele sotva patřil, nevybírá, ale je udílěna na základě zásady "padni komu padni". Někdejší přátelé nejsou ušetřeni výčtů pravdy, ale jen autorova sarkasmu.

Asi nejocennější částí budou Černého portréty, osobní portréty těch, kteří v předmětné době tvořili kulturní, politický či jinak takzvaný veřejný život země. Černý se vrací i do dob první republiky, je-li to nutné. A třeba jeho popis únorového puče působí rozhodně přesněji a realističtěji, než četné jiné memoáry zasvěcené výhradně jen únoru 1948. Záznam poslední Černého návštěvy u Dr. Eduarda Beneše po únoru 1948 se asi stane klíčem k vysvětlení Benešovy osobní účasti a Černého vysvětlení je rozhodně spravedlivější.

Zajisté, že budou námitky. Jak už uvedeno, nemyslíme si například, že osoba Zdenka Nejedlého si zaslouhovala tolik mírnosti, podobně jako František Halas. Stejně tak, že Adolf Hoffmeister /například/ tolik antipatie. Václav Černý se však nesnaží vytvářet nové mýty, jen hledí svýma očima vzdělance, který si přeje zůstat vzdělavcem a nezadat své vlastní moráloe. Není proto divu, že soudí sic spravedlivě, ale příkře ty, kteří svým morálním standardům, respektive morálním standardům prvorepublikového intelektuála, nedostáli. Ještě méně pak dostáli Černého měřítkům Čecha věřícího v jedinečnost národního údělu.

Pokud jde o rozbíjení mýtů, tedy Černý našel odvahu opřít se do mýtu Slánského tak, jak s ním vyrukovala roku 1968 leckterá lidská tvář, a spíše než jako cosi na způsob národního hrdiny vidí Černý /aniž bychom citovali/ tragiku věci nikoli v tom, že byl oběšen Slánský, ale v tom, že nebyl oběšen ta-

ké Gottwald, Zápotocký a Kopecký.

Padesátá léta už byla popřána tolika lidmi, že by to vydalo na slušnou knihovnu. Ale nejen katané, ale velká většina obětí z jejich stranické galerky bohužel považuje, na rozdíl od Černého, pravdu za natolik vzácnou, že s ní nesmírně šetří. Slánský zajisté nebyl československým Titem, jak to národu předstíral Zápotocký, ale o to méně byl jakýmsi Janem Husem československého socialismu. Ale třebaže se prohlašuje příští rok osmdesátník Černý /26.3.1905/ za člověka na konci svých soudů, nespěchá je vynášet, ale ponechává výběrem faktu a jejich souvislostí úsudek ctihodnému čtenáři samotnému. Jde ostatně o soudy morální a verbální.

Četli jsme už výtky, týkaly se výhradně Černého vokabuláře, nikoli mravní úrovně.

Nuže, a jest to kniha olbřímí, jak se mi líbí ji nazývat. Neboť věru olbřímí byl i úkol, který si autor vzal za svůj setrváním v Československu a zachováním své mravní i vědecké integrity v podmínkách, které jim věru nepřály. Vzal-li si tento úkol jako výzvu, díky které má být jednou Československo zachováno díky tomu, že se tam najde jeden spravedlivý, z těch, co se jich nedostávalo Sodomě a Gomoře, bude jméno tohoto člověka zajisté Václav Černý. Pokud jde o čtvrtý díl memoárů – tvoří část dosud vydaných dílů a mohou k nám hovořit srozumitelnější řečí hlavně proto, že se nás časově i generačně více dotýkají.

Nakladatelovi jsem už poklepal na rameno. Před Václavem Černým jen hluboce smekám. Napsal cosi, nač můžeme být je-  
šitní jako Češi - a právem, to je důle-  
žité!

/Reportér č. 4, červenec 1984, str. 20/

A Z

## Pláč socialisty-vzdělance nad zprzněním socialismu v Čechách

/Na okraj IV. dílu Pamětí V. Černého a  
ohlasů na ně./

Čtvrtý díl Pamětí V. Černého je pozoruhodný hned celou řadou výrazných znaků, které jej předurčily k tomu, aby rozbouřil hladinu mysli všech čtenářů, zatím, bohužel, nepočetných pro jeho /alespoň na domácí půdě/ v podstatě rukopisnou povahu. Kdyby bylo možno si představit jeho normální vydání, nepochybuji, že by se stal v této zemi bestsellerem, jehož náklad by brzo bylo možno počítat na desetitisíce.

Pozoruhodnost je dána především samotným tématem: poprvé se tu někdo zabývá historií nejsoučasnější a nejkontraverznější /1945-1968/, jejíž pamětníci a více či méně aktivní účastníci ba přímo spolutvůrci ještě v hojném počtu žijí a tuže dobu vidí, měří i soudí svými očima, svými zážitky i svou zásobou informací často až katastrofálně poznamenanou tím, že ještě žádná epocha našich dějin nebyla tolik postižena jejich zneprístupňováním, utajováním a falšováním. Nejde samozřejmě o práci historika usilujícího o maximálně objek-

tivní /pokud je to v historii vůbec možné! / vylišení tohoto období, ale o paměti, kde subjektivita podání vyplývá z povahy věci samé, ano, kde dokonce právě tato subjektivita patří zpravidla k hlavním přínosům a půvabům tohoto žánru /neznám nic nudnějšího, než "paměti" psané "objektivně", neosobně, omezující se na holý výčet faktů/, neboť pomáhá identifikovat atmosféru doby, což obvykle postrádají jiné listinné prameny, o něž se historik opírá. Je samozřejmé, že historik se k pamětem chová stejně jako ke každému pramennému materiálu a používá je nejen po předběžné kritické analýze vylučující faktické chyby a omyly plynoucí právě ze subjektivního /a proto omezeného/ vidění událostí i jejich aktérů. Současně však i tuto subjektivitu zařazuje do dobového kontextu jako objektivní faktor, neboť dějiny nejsou seznamem událostí, ale výsledkem jednání myslících a cítících lidí, jedinců i sociálních skupin.

A právě subjektivita podání je dalším pozoruhodným znakem paměti V. Černého, nepochybně mimořádně výrazné osobnosti čs.kulturního života od poloviny 30.let. Osobnosti, jejíž struktura je bytostně cizí prostředí politiky a jeho nárokům na ní, jež však - logikou dobového vývoje - je do této politiky stále více a přímo osudově "zaplétána", činíc z něho novodobého dona Quijota zejména poválečného čs. politického života, uplatňujícího v této aréně absolutní etické a ideové normy, jež nesmířitelně odmítají nejen politický machiavelismus, ale před nimiž nemůže obstát ani politika jako "umění možného", at

již je reprezentována lidmi typu E. Beneše či reformatními komunisty. Právě tato skutečnost je hlavním zdrojem toho, že v hodnocení V. Černého v poválečné politice nikdo – ať více či méně nalevo, uprostřed či napravo – neobstál, a proč také většina členů, zejména více či méně v politice daného období angažovaných, s V. Černým nesouhlasí, s ním polemizuje anebo jej přímo odsuzuje. Vesměs se ovšem nechovají o nic méně subjektivně než V. Černý sám: proti jeho vidění lidí a událostí stavějí vidění své /své generace, svého politického směru atp./, neméně, ba někdy i více omezené. A tak jsme svědky toho, že za jedinou pozoruhodnost pamětí V. Černého jsou všemi shodně uznávány jen jejich nesporné literární kvality, zatímco vša ostatní je předmětem tu více, tu méně rozhořčených odsudků /s jedinou mně známou výjimkou recenze M. Jungmana, snažící se o pochopení autora/.

Domnívám se však, že povaha pamětí V. Černého se zaslouží mnohem více.

Především pečlivé pozornosti historiků, neboť přes svůj charakter "pouhých" pamětí je tento díl vlastně prvním souhrnnějším záznamem fakt, událostí a charakteristik řady aktérů tohoto období, do jisté míry i přehled o dobovou dokumentaci /je zřejmé, že V. Černý si po léta budoval jakýsi vlastní archiv založený na publikovaných i oficiálně nepublikovaných materiálech/. A o něco takového se zatím nikdo z historiků samotných /z důvodů dosti pochopitelných/ ani nepokusil. Je to tedy pro ně svým způsobem výzva, na niž ovšem nebude snadné odpovědět. Ne byť těm, kteří patří k oficiální struktuře a potenciálně mají přístup k dokumentům, v tom budou brá-

nit ideologické a jiné bariéry, zatímco jiným, pro něž už tyto bariéry dávno padly, je přístup k dokumentům odepřen. Nebylo však přece jen už v oněch žirných letech před nešťastným srpnem 1968 a ještě krátkou dobu po něm vykonáno tolik monografické práce, že už je situace zralá k prvním pokusům o syntézu právě onoho období, jímž se obírá IV. díl paměti V. Cerného? Dokud taková práce nebude vykonána, budeme stále jen svědky více či méně rozčilené konfrontace jednotlivých subjektivních pamětí, odrážejících spíše temperament autorů a někdy i jejich obdivuhodnou schopnost ideových kotrmelců, než objektivního vyličení a vysvětlení složitého období, které by mělo šanci přispět k zmoudření potenciálních příštích donů Quijotů nejen onoho typu, jaký představuje V. Cerný. Připomenuli si, že Ferdinand Feroutka dokázal s nevelkým odstupem několika let vykreslit ve svém Budování státu skvělý, plastický, vzrušující, s jak neprikrášlený a dosud nepřekonáný portrét vzniku a prvních let existence čs. státu, nepřipadá mi to tak docela ilusorní. Pokud se ovšem najde autor obdobného formátu schopný obzírat historickou skutečnost s dostatečným nadhledem.

Dokud ovšem taková práce nebude vykonána /ale konec konců i kdykoli potom/, není nejmenších důvodů rozčilovat se nad tím, že ty či ony paměti, které rozhojnují dokumenty doby, nesou výraznou pečeť osobnosti jejich autora, jsou jednostranné, zaujaté, a to dokonce i natolik, že - mám-li citovat z jedné takové kritiky - hněvivé, nelitostné, bez odstupe a nadhle-

du. Přicházejí léta, kdy pamětníků doby začně býti namále a proto bych chtěl vyslovit přání: jen houšť a větší kapky, třebaš i s těmi hněvy, nelítostmi a nedostatky nadhledu, neboť s nimi si už historici poradí, kdežto mrtvá přamět znamená bílé místo v historii. A potom, pamětníci už předem nejsou potenciálními spojenci či odpůrci pro příští politickou či vládní koalici, tak co má být? Zdá se mi, že slabinou většiny kritiků IV.dílu pamětí V.Černého je jakýsi podvědomý politický atavismus, který je i dnes ještě nutí vidět V.Černého jako aktivního účastníka politického boje, ve kterém tento rytíř bez bázně a hany šermuje na všechny strany, dodnes a ještě více než kdykoli dříve osamělý jak ta hruška v poli, aniž by se po tolika zkušenostech přidal na tu či onu stranu, což je pro takto uvažující mysl samozřejmě neobyčejně rozčilující.

Každá výrazná osobnost, jež při svém vzpomínání nedokáže krotit své vášně, ovšem riskuje, že místo s pochopením a porozuměním se setká s odsudkem a nepřítelstvím. Je velká škoda, že tohle si při psaní IV. dílu svých pamětí neuvědomil ani autor takového intelektuálního formátu, jakým je V.Černý, a tím svým čtenářům neobyčejně ztížil cestu k porozumění. Často se objevující zlobný tón, četné hanlivé osobní invektivy /na jejich bohatém seznamu např. M.Šimečka založil celou svou odmítavou kritiku/, nepřesná "osobní" terminologie /čecháček, židáček atp./ umožňují interpretaci, jež zasahuje oitlivé stránky lidské důstojnosti a přivádí čtenáře do stavu

citové euforie, který pak proti jedné zaujatosti staví zaujatost druhou. Čtenář tak snadno ztrácí schopnost posouzení a přechází k odsouzení. Domnívám se, že přes všechny tyto zlobné tóny si IV. díl pamětí V. Černého paušální odsudek nezaslouží, a několika poznámkami bych chtěl přispět k jejich lepšímu pochopení včetně jejich zlobného tónu.

M. Šimečka interpretoval tento tón jako politický program V. Černého a odvodil z něho logiku krevní msty v dějinách, vedoucí k vzájemnému vyhubení lidí. Myslím, že k obrazu této apokalypsy mohl dospět jen proto, že na rozdíl od některých svých dřívějších prací /např. Obnovení pořádku/ tentokrát slovům přisoudil větší význam než činům.

Máme-li dobře posoudit politický program V. Černého, nemůžeme zůstat u samotných pamětí, ale je třeba se vrátit k poválečnému Kritickému měsíčníku, kde jej najdeme jak in abstracto, v sérii článků pozitivně vykládajících Černého pojetí socialismu, tak in concreto, v celém obsahu všech ročníků až do jeho zastavení, svědčícím o praktické realizaci tohoto pojetí v oblasti kultury, zejména literatury a umění. Je velká škoda, že kritici pamětí, a zvláště ti, z generace M. Šimečky, k níž patří i autor této stati, tento krok neučinili dříve než se rozhodli soudit, i když vím, že pro toho, kdo tuto literaturu nemá ve své knihovně, je dnes takřka nedostupná. Byli by zjistili, že v roce

1946 tu V. Černý klidně, trpělivě a erudovaně vykládá ani ne tak těm "nezralým" a "hloupým", jak sám sebe a svou generaci tehdy zhruba dvacetiletých /plus-minus nějaký ten další rok/ charakterizuje M. Šimečka, ale spíše těm dávno zralým, dvojnásob i více-letým radikálům a dogmatikům na více či méně odpovědných postech /jejich reprezentantem je tehdy zejména G. Bareš/ právě takové humánní pojetí socialismu, ke kterému se po více než dvaceti letech propracovávají zmoudřelí a vystřízlivělí generační druhové M. Šimečky včetně autora této statí, když předtím více či méně aktivně /převážně se subjektivně ušlechtilými motivy/ asistovali při potlačení této koncepce a /většinou nevědomky, samotným faktem členství ve výkonné organizaci/ dokonce i při občanské, existenční, by i fyzické likvidaci jejich zastánců.

Absolvoval jsem tu poučnou repetici poprvé tehdy, když strašlivá odhalení Chruščovova zcela rozmetala mou víru v promyšlenost a domyšlenost prvního reálného modelu socialismu a přinutila mě zapojit do tohoto promýšlení a domýšlení svůj vlastní mozek. A absolvoval jsem ji znovu, když vypukla "aféra" kolem IV. dílu paměti.

Tak jako tehdy, i dnes před Vámi smekám, pane profesore! Byl jste tehdy věru lepším marxistou /aniž jste se za něj považoval a chtěl jím kdy být/ než všichni tehdejší oficiálně posvěcení marxisté. Zdá se mi, že kdyby nebožtík Marx vstal z hrobu a seznámil se důkladně se situací, použilby svého ještě zžiravějšího sarkasmu než jakého jste použil Vy nikoli na Vás, ale spolu s Vámi na Vaše tehdejší polemické soupeře. Neboť pojetí tako-

vých klíčových otázek socialismu, jako je vztah svobody a sociální spravedlnosti, osobnosti a kolektivu, státu a umění, umění a lidu, vztah ke kulturní tradici národa atd., jak jste je tehdy vyloužil, je nepochybně bližší autentickému marxismu než - dnes obzvlášť trapně působící - polemická vystoupení tehdejších sektářsky podezíravých, dogmatických, nedoučených marxistických propagandistů. Nepochybují, že by je i dnes bez váhání podepsala většina kritiků paměti včetně většiny reformních komunistů, kteří o realizaci podobného jejich pojetí usilovali před srpnem 1968.

Představují si, jak na pocity osmdesátiletého pamětníka působí bilance poválečných desetiletí, v nichž historie dvakrát nabídla této zemi a jejím národům šanci uvést tyto ideály do života, v obou případech její využití znemožnilo násilí a nejen za života pamětníka, ale i synů a vnuků nevidíš jiskřičku naděje, že by se ta šance mohla opakovat do té pověstné třetice všeho dobrého. Lze se divit, že v takto drcené mysli se usadily silné tóny hořkosti a zloby? Ach ano, IV. díl paměti V. Černého není žádný politický program, ale hořký, zoufalý plán socialisty-vzdělance nad zprzněním socialismu v Čechách. Plán socialisty-vzdělance, který to tušil a marně varoval hned v prvních poválečných letech a který znovu prožíval porážku těch, kteří to pochopili a o využití nové historické šance se pokoušeli o 15-20 let později. Nechce se jednomu plakat též, a - alespoň pokud jde o mou generaci - zlobit se nejen na jiné, ale především na sebe?

A přesto v pamětech V. Černého nejsou zdaleka jen zlobné tóny. Vezměme za příklad třebaš tu nadšenou několikastránkovou ódu na poválečnou mládež /"Budiž zde řečeno ihned a provždy: studentská generace, která roku 1945 neobyčejně početně zalidnila naše vysoké školy, byla jedním z nejslibnějších pokolení v dějinách naší kultury za poslední století!"/, přitom plně pochopení pro její chybování včetně onoho věčně se v historii opakujícího nezralého radikálního. I když jeho zlobu pamětník /a samozřejmě zdaleka nejenom on/ tak tvrdě zakusil na své vlastní kůži, svou zlobu obrací i proti těm, kteří s nezralostí mládež generace kalkulují ve své mocensko-politické hře, zatímco pro samotné mladé sršaté radikály mu po marné snaze o zvláštní péči zbývá trpký, ironický smutek nad jejich nadšenou slepotou, s níž se na tuto pochybenou dráhu vydávají. Nemohu přitom nepomyslet na to, jak po dvaceti letech se historie opakuje na hluboce pokleslé, karikaturní úrovni, když do otevřených bran znormalizovaných redakcí tisku, rozhlasu a televize, do vyčištěných policejních služeben i na četná jiná uprázdněná místa se hrnou davy mladých - nikoli ovšem již pod vlajíci prapory velkých ideálů, ale přilákání vyhlídkou na existenční privilegia ani ne tak za práci, jako za věrnost nově stabilizované moci.

Anebo ta vášnivá zaujatost vlastní odbornou prací a houževnatost, s jakou vědec i po profesionální likvidaci a v jakési podivné poloilegalitě je schopen výkonů, jež si svou kvalitou dobývají

světového uznání, či radost z objevu tři sta let hledané hry Calderonovy, jenž se v odborném světě stala senzací, doma však jen předmětem loupežného pokusu atd., atp.

I V. Černý měl v té chmurné době své radosti, svá přátelství /vzpomenme jen na dojemné vylíčení jednoho takového pouta s K. Teigem, smrtí krutě přerušeno/ a viděl kolem sebe i věci potěšitelné, třeba, nic naplat, ty sluneční paprsky byly jen skrovnými záblesky pronikajícími trhlinami v převážně zamračeném podnebí.

Dostí však o "zlobném tónu" paměti, neboť ještě nutno zachovati omezený prostor pro jednu důležitou poznámku. Týkáse obvinění V. Černého z českého nacionalismu a antisemitismu. Vskutku, v pamětech můžeme najít mnoho formulací /a kritici je v hojném počtu uvádějí/, jež takovou interpretaci dovolují a přímo k ní svádějí. Přiznám se, že i mě při čtení řadily, zarážely ba přímo odpuzovaly. Nechtěl jsem však zůstat jen u toho a hledal vysvětlení. Řekl bych, že i zde je možno je nalézt v konfrontaci slov a činů, neboť jedině ty druhé jsou klíčem k rozluštění skutečného významu prvních.

Pokud jde o "český nacionalismus" V. Černého, zdá se mi, že se tu v nové situaci a tedy i v nové podobě opakuje spor /se všemi jeho nedorozuměními/ o pojetí češství, který koncem minulého století vypukl kolem článku G. Schauera v Času. Hodnota češství se tu nepoměrovala slovním "vlastenčením", tolik rozšířeným v tehdejší české společnosti, ale podle výkonů, jimiž do světové vzdělanosti a celkového světového dění česká společnost a

její osobnosti přispívají. Není pochyb, že právě takovéto měřítko používá při zvažování češství i V. Černý, po celý život usilující - a ne neúspěšně - především sám před ním obstát, a tím získávající morální právo poměřovat jím i druhé. Je jistě možné pochybovat, zda takovéto měřítko je reálné v rukou praktického politika, ale tím V. Černý nikdy nebyl, anebo víceméně jen proti své vůli /viz krátkou epizodu z jeho poválečného působení v zemském národním výboru/. Sotva však lze pochybovat, že z obecně lidského, filosofického hlediska, je to měřítko jediné možné a správné. Není vinou V. Černého, že před ním tolik jedinců neobstálo /i když v jednotlivých případech je možné, ba jisté, že V. Černý zacházel s měřítkem podle všech pravidel nezbytných pro dodržení správné míry/, když navíc malokterá doba kladla na charaktery tak mimořádnou zátěž jako právě tato. Proto je však v jeho pamětech tolik "čecháčků" a "čecháčkovství". Kdyby V. Černý nebyl Čech, ale Francouz, byli by to "francouzáčci". kdyby byl Němec...atd. Prostě "čecháček" vůbec není český, ale obecně lidské fenomén, je to malý /nikoli jen český/ člověk, malý svým charakterem, pojetím svého lidského osudu na této planetě /dnes obvykle charakterizovaným pojmem konsumní/svými profesionálními výkony atp.

A zde je možno hledat i vysvětlení Černého "antisemitismu". Připomenutí obdáv, s jakým v pamětech reprodukuje svou pařížskou poválečnou návštěvu v salónu Bergsonovy rodiny, kde z úst Mil. Bergsonové vyslechl příběh konců filosofického Mistra svého mládí, kterému, jakožto nej-

většinu filosofovi své doby, nabídli nacisté "čestné árijství". Osmdesátiletý je odmítl, nechal se mučit a zemřel na pneumonii, když s hvězdou na kabátě vystál dlouhé hodiny na ulici ve frontě na potravinový přiděl vyvrženců. Připomeňme si úsilí V.Černého o uznání a docenění básnické velikosti Jiřího Ortena /Ohrensteina/, atd.atp. Tam, kde V.Černý zaznamenává mravní velikost, talent a tvořivou schopnost, mistrovství díla, tam pro něho není podstatná národnost jejich nositele. Kde však narazí na malost a nízkost člověka, charakterizuje ji i s její národní specifikou, takže jde-li o Čecha, je to "čecháček", a jde-li o Žida, je to "židáček".

Nemíním zde posuzovat, zda v každém jednotlivém případě je aplikace této "metody" správná a přesná, ba spíše o tom pochybuji, to však nechtě zkoumají historici. Hodlám zde však obhajovat názor, že obvinování V.Černého z českého nacionalismu a antisemitismu je nespravedlivým nedorozuměním, k němuž jistě sám autor sám nemálo přispěl vášnivostí svého životního vyznání, ale k jehož rozluštění a pochopení zatím kritici jeho paměti vyvinuli příliš málo snahy a úsilí.

Smyslem kritiky, myslím, není hlasování pro či proti /s tomu odpovídajícím výběrem argumentů/, ale rozluštění, vysvětlení a zařazení díla a jeho tvůrce, což ovšem ještě neznamená kritikovo bezvýhradné ztotožnění s autorem, jeho názory a soudy.

Robert F. Lambert

## Dlužníci Václava Černého

/Zamyšlení nad čtvrtým dílem jeho pamětí./

Kritizovat autora, který žije za žeznou oponou, ve stoické opozici k režimu, schopnému jakékoliv podlosti? Nicméně: svou knihu vydal ve svobodném světě a proto by se na autora měly vztahovat normy normalnosti. Podívejme se tudíž na čtvrtý díl Pamětí profesora Václava Černého, a to na kapitulu čtvrtou, onu část, kde popisuje vražedné řádění za prvních "lidovědemokratických" let /str.342-446/. Myslí, že tato část knihy je cenná zejména svým logickým stavěním, sice zhuštěným, ale přesto analytickým pojatým přehledem doby vrcholného rudého teroru v ČSR.

Do díla této hutnosti se také nutně vkrádají chyby faktografické a jiné. Kreuzlingen není v Německu, americký azylant "Wheller" se jmenoval Wheeler. Doufám, že to byl jen tiskařský šotek, který vynechal uvozovky u "špióna" Williama Oatise /str.392/, kterého režim uvěznil: Bill samozřejmě nebyl špión, nýbrž pouhý zahraniční korespondent, vedoucí Associated Press v stalinské Praze. Mezi církevními mučedníky, oběti "Katolické akce" a jiných teroristických tažení oněch let, figuruje biskup Vojtaššák. Bylo by ai sle

zasloužilo alespoň poznámku pod čarou, že tento spišský hodnostář, který se dostal do stalinských mlýnů, byl svého času nejenom členem "Státní rady" u Josefa Tisy, nýbrž i sprostý udavač židů v době nejhorší.<sup>17</sup> Je-li ho třeba jmenovat vedle skutečných mučedníků, jelikož stanul před komunistickým soudem spolu s nimi, je tato reservatio mentis bezpochyby na místě.

A prosím - už jsme u nich, u Židů. Autor Pamětí si hořce stěžuje, že řada poúnorových mocipánů, agitátorů, kádrováků a hrdlořezů - Geminder, Simone /Katz/, Reicin, London - pocházela "z německých židovských rodin, prošli německými školami...od mládí světoběžníci" /str.443/. "Odkud čerpali tito lidé oprávnění, aby si troufali...českého člověka...dušat, trýznit?" A odkud ho brali Bacílek, Kopecký, a Novotný, kteří německy neuměli ani ceknout? Gemindři v každém případě reprezentovali KSČ, a tato - jak Cerný sám správně připomíná /str.380/ - byla před rokem 1933 podřízená středoevropské /tj.berlínské/ sekci Kominterny. Nic proto normálnějšího, než aby agenti této Kominterny byli "kosmopolité", znalí jazyka německého, a ne nějaké okresní nebo krajské "formáty".

Ať je nám alespoň útěchou, že i Max Brod, Hans Kohn, Franz Kafka, Kamil Hoffmann, Franz Werfel, Richard Katz, Joseph Wechsberg vyšli "z německých židovských rodin, prošli německými školami" a Československo /ano, Československo/ proslavili a proslavují. Nejenom to: byly doby, kdy nejznámějšími československými novinami ve světě byl "Pra-

ger Tagblatt"/1 proto, že "Lidovky" za hranicemi nikdo číst neuměl/. Nevím o tom, že by v redakci PT, dodnes slavného svou nádhernou němčinou, byl někdo pracoval, kdo by nebyl býval Židem a nebyl měl německé školy. TGM tyto noviny - list výrazně liberálního a československého zaměření - rád čítával, velice rád... Za první republiky totiž nebylo zločinem, ba ani úchylnkou nebo hříchem mít němčinu za mateřský jazyk.

V Praze se mezi "azylanty", uchylujícími se pod ochranu Gottwalda před krutým pronásledováním všeho pokrokového v USA, objevil také rytíř smutné postavy, který si v ČSR dal jméno "Čapek". Černý si na něj letmo vzpomněl a nazývá ho "semitským dobrodruhem" /str.361/. Nuže, po Treblince a Majdanku nerad ůtu takové epitheton organs. Zkusme to jinak: jaké adjektivum by autor Pamětí chtěl užít pro charakterizaci - namátkou - Pavla Eisnera, Hostovského, Firta? Nevoní to dobře, nevoní! A vůbec "semité": je jich nějak mnoho v této kapitole Pamětí. Třeba Noel H.Field, klíčová figura lido-demo procesů padesátých let. "Byl Žid", tvrdí Černý /str.410/. Tož - nebyl. Byl naopak pravý WASP, navíc i quaker, rodina z New England, upper class.<sup>2/</sup> Znáte případ Algera Hisee? Hledejte Fieldovy stopy spíš v onom washingtonském hábitu před půl stoletím než v semitismu. Ale nyní již in medias res.

Černý správně připomíná /a západní věda to už má dokonale prozkoumané/, že Stalin asi do první poloviny roku 1949 stranil Izraeli a až pak objevil arabský

potenciál a s ním "antisíonismus". /Antisemitou byl Stalin odjakživa, ale to sem nepatří./ Ten rázný přechod od efemérního proizraelství k antiizraelství se odrážel samozřejmě i v tehdejší čsl.písemnictví: stačí srovnat agitku Ladislava Mňačka "Kde teče krv a nafta" /1948/ s agitkou E. a E.Ternerových "Stát Izrael - malá země velkých problémů"/1950/. Pisatel Paměti je si jist, že marxistická filosofie dějin má "nepopíratelně starozákonní model" /str.445/. Nevím, v tom se nevyznám, ale materialistická tóra se mi moc nezdá. Zato víme něco z moderních dějin /a už tím se povážlivě viklá základna Černého "semitských" úvah/: totiž, že síonismus a marxismus-leninismus se k symbioze prostě nehodí. Taková se nepovedla ani v Izraeli samotném, viz skrovné dějiny "síonistické marxleninské strany" NAFAK, rozklad Mikunisových komunistů a rozštěpení KS Izraele.

Černý nicméně vidí "zárodek stále pregnantnějšího vývoje typu soudobého Žida v diaspoře, který se zároveň a paralelně nezřiká revolučního marxismu jakožto obecně platné společenské proposice, nacionálně však gravituje do síonismu"/str.445/. To možná platí o nějakých periférních skupinkách v židovství /extrémisté, hlupáci a psychopati vždy byli a budou/, ale jakoobecná tendence? Pěkně by Černému za to poděkovala řada směrdatných židovských intelektuálů v západní Evropě, poděkovaly by se mu redakce i nepřehlédnutelný zástup spolupracovníků

newyorského "Commentary", orgánu to Světového židovského kongresu a zároveň US-neokonzervatismu.

x       x       x

Horribile dictu: Pro Černého byl právě Slánský "výraznou ukázkou tohoto případu" /str.445/, "Slánský komunista a Žid, obojí z přegvědčení, komunista dokonce proto, že Žid" /str.409/. Autor nám ovšem zůstává dlužen jakýkoliv důkaz pro toto své tvrzení, at již z doby prvorepublikánské, válečné nebo předúnorové. Jen pro období po únoru předkládá Černý o tomto skálopevném stalinském partrabótníkovi, kterému prý "...osud a zdar Židů ležel na srdci mnohem více než národní osud český" /str.444/, něco, co považuje za důkaz. /Nechme teď stranou, že Slánskému samozřejmě musely být osudy národní lhostejné, vždyť byl moskevským maoxlenincem/. Je prý důkazem Slánského "sionismu", že

- Židé mohli v komunistické ČSR dělat kariéry, závratné kariéry, pokud vstoupili do strany, a
- ti, co to nechtěli, mohli se svobodně vystěhovat, i se svým majetkem.

Podívejme se na to blíže.

x       x       x

Komunistickou kariéru, třebaš jen na krátko, ale nicméně kariéru, mohl po únoru v ČSR dělat každý, kdo se ke komunistům přidal. /Mnohý z nás si pamatuje na neo-bolševiky ve svém okolí, na které se

vztahoval - nebo by se měl vztahovat - malý retribuční dekret z roku 1945/. A závratné kariéry dělali v první řadě ti, kdo za války nebo dokonce před ní pracovali pro Štalina, tudíž i stalinci židovského původu. /A o co špi- navější práce, o to závratnější -dočas- ná - kariéra./ Slabý tučet nohsledů židovského původu kolem Slánského ve vysokých pozicích a pár tuctů nižších, uměle stmelených soudruhy vyšetřovate- li do "Slánského bandy" - vždyť už např. Löbl nebo Margolius z hlavního pro- cesu neměl ve skutečnosti se Slánským přímo, osobně, nic společného -, měl sílu důkazu o Slánského "sionismu" jen pro státního prokurátora Josefa Urvál- ka. Bohužel ho má také pro Václava Černého.

Dále: kdo zná hierarchické poměry oné doby, ví, že rozhodnutí, pustit asi deset tisíc Židů "na Západ", tedy zásadní rozhodnutí zahraničně-politické- ho charakteru, muselo padnout jinde než v Praze. Ale nechme toho - existu- jí fakta, prostá fakta, pro každého přístupná: na podzim 1949, když "sio- nista" Slánský byl na vrcholku slávy a moci, bylo vystěhování Židů zaraženo. Krátce na to bylo celé zbylé vedení "Ústředního svazu sionistického" v Bra- tislavě - a centrum židovských akcí by- lo tam, ne v Praze - pochyťáno, uvěz- něno a po tajném líčení odsouzeno, vět- šinou na doživotí. /V Černého přehledu různých teroristických procesů tento proces před Státním soudem v Bratisla- vě kupodivu chybí./ V letech 1949-1950

byla zavřena řada židovských institucí, vesměs dobročinných, včetně pobočky Jointu, která materiálně pomáhala přeživšímu Holocaustu, zejména přestárlým a osiřelým. Snad si i Černý na to vzpomene.

Dovoluji si k tomu ještě osobní vzpomínku: hrál jsem svou malou roli při organizování kolektivních výjezdů československých Židů, tehdejších "transportů svobody". Koho jsme se my, činní účastníci akce, obávali, byli jen a jen Slánští, kteří Židům kladli překážky nad překážky. Proto také se musela organizovat paralelně "brichá" neboli "alijat bet": ilegální emigrace lidí z ČSR, které Slánští pronásledovali nebo alespoň nechtěli za hranice pustit, i převoz různých cizích židovských - vesměs pronásledovaných - činitelů a mládeže, zejména z Maďarska. /Účastnil jsem se také organizace "brichá", takže vím, o čem mluvím./ Během procesu s "vedením protistátního spikleneckého centra" se o těchto akcích hodně jednalo a absurdnost-nebo logika komunistické dialektiky? - vyvrcholila tím, že Slánského a spoléčníky nařkli přesně z toho, proti čemu se tiito tvrdí stalinci bytostně stavěli: ze solidarity k Židům.<sup>3/</sup> Černý ale Procesu v tomto bodě, zdá se, věří...

x            x            x

"Bylo možné si odvézt majetek...takže bylo nadeset tisíc vývozních podolení od nás vyvezeno na šest miliard /Kčs/ majetku..." /str.442/. Nevím, odkud au-

tor tento obnos má; prokurátor Urválek odhaduje "škodu" vzniklou tím, že si Židé odjeli se svými osobními švestkami, na pět miliard. 4/ Mozo toho v každém případě nebylo: podle stejného pramene<sup>5/</sup> se dávalo v zahraničí za jeden dolar 500 Kčs /oficiální kurs byl 50 Kčs/. O jaké veliké hodnoty šlo, nedobrovolně vyrazil sám Urválek, když obžalovaného Fischla /náměstka ministra financí/ nechal předsídkávat naučení přiznání o ilegálním pašování hodnot 6/: jednou prý zadržaná skupina vystěhovalců, "asi 50-60 osob", měla s sebou "drahé kovy, skvosty, dýmanty, hodinky, fotoaparáty Leica, vlněné látky, nové šaty, kožešiny, prádlo, luxusní duv...", vše v hodnotě pěti milionů Kčs. /To by bylo podle tržového kurzu a na osobu průměrně za 200 dolarů "skvostů", "dýmantů" apod./

Neptejme se, jestli to je skutečně tak zavrženíhodné /jak by z Černého statí vyplynulo/, když někdejší aspirant plynových komor tři, čtyři roky po náhodném úniku smrti si s sebou bere na nový, vynucený - pardon, režimem laskavě povolený - vandr nějaký nábytek a rezervní šaty a boty nebo dokonce i prstýnek. Zde jenom krátký dodatek pisatele těchto řádků - praktika, který byl tehdy pověřen kontrolou tzv. "seznamu stěhovacích svršků". /Ta naše, přátelská kontrola byla nutná, protože Čelníci a policie si zvykli kontrolovat kufrы důkladně a "pašeráky" poslat navždy zpět a někdy i přímo do vězení,

záleželo na výši případného úplatku./ ministerstvo financí, konkrétně "sionista Fischl, do jehož kompetence to patřilo, zakázal "vývoz výrobních prostředků". A k takovým - mám dobrou paměť - se počítaly i elektrická žehlička a jiný než starší kufříkový psací stroj. A nakonec na ověření: ať mi někdo řekne jedno, jedno jediné jméno Žida z ČSAR který si na Západě - v Izraeli nebo jinde - mohl založit existenci z "odvozu majetku" v letech 1948-49!

x            x            x

Zdá se, že Václav Černý přece jenom ví o jednom případu: Ústecký velkopřemyslník Schicht dostal náhradu jakožto Žid, ač se na něj vztahovaly zákon znárodnovací jako na kapitalistu a konfiskační jako na Němce" /str.442/. Na to se dá říci s "Radiem Jerevan": je to v podstatě správné. Jenže za první Schicht padl jako důstojník-dobrovolník armády Třetí říše na frontě, takže Židem nebyl, spíš naopak. A za druhé byla jeho rodina - onen zbytek, který s odtahující hitlerovskou armádou neušel - ještě v létě 1945 deportována z republiky, za okolností, které netvoří právě nejsvětější stránku naší tříleté poválečné semidemokratické mezihry. Ze svého majetku neviděli samozřejmě ani vindru a také jim nikdo nikdy žádnou náhradu nepřislíbil.

Nadlouho se Slánským Židé u nás zadlužili, to ať je každému zřejmo: nikoliv oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, ať to nezapomenou!" /str.446/. S tímto prohlášením, kterým profesor Václav Černý končí čtvrtou ka-

písele IV. svazku svých Pamětí, zásadně souhlasím, pokud by ho autor o maličkost doplnil. Mezi dlužníky totiž ještě patří i katolíci /Plojhar, Petr/, Slováci a Rusíni /Husák, Čolotka, Šal-govič, RSDr. Bilak/ a pročpak by ne? - hospodští muzikanti, pokud pocházejí z Kladna.

/Časopis Západ, č. 2, duben 1984, str. 28-29/

- 
- 1/ Viz fotodokument v knize /bez paginace/ Tragédie slovenských Židov, dokumentačná akcia ÚSŽNO, Bratislava, 1949
  - 2/ Flora Lewis: Red Pawn, The Story of Noel Field; zde podle německého vydání Bauer im roten Spiel. Das Leben des Noel H. Field. Ullstein Verlag, Frankfurt/M -Berlin, 1965.
  - 3/ Srv. Proces s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským. Ministerstvo spravedlnosti /Orbis/, Praha 1953. Viz tam o "brichá", str. 375 a d.
  - 4/ Tamtéž, str. 378.
  - 5/ Tamtéž, str. 377.
  - 6/ Tamtéž, str. 376.

Hanuš Hájek

Z dopisů redakci Svědectví

Ve svých informativních a podnětných memoárech se dopouští profesor Václav Černý jednoho truchlivého omylu /Paměti, díl IV., str. 439-446/a několika, mírně řečeno, netaktností. V pasáži, která má sloužit k vysvětlení procesu se Slánským a jeho spoluobžalovanými, autor právem vyvrací převážnou část tehdejšího rozsudku, tak např. titoismus, špionáž pro Západ a údajnou špionážní činnost Slánského skupiny. Dochází k oprávněnému závěru, že Slánský a jeho spoluobžalovaní, jakož i Židovští odsouzení následných procesů, byli bolševiky jednajícími plně v souladu, přesněji řečeno ve službách Stalinova totalitního imperialismu.

Václav Černý tu však činí výjimku. V překvapujícím souhlasu s Urválkovou obžalobou a rozsudkem viní Slánského ze sionismu, který upřesňuje termínem "politiky internacionální vzájemnosti židovské" /str.442/. Zůstanme na okamžik u tohoto obvinění. Již Masarykův slovník naučný správně určuje sionismus jako "moderní židovské politické hnutí, snažící se...aby byl sjednocen židovský národ a obnoven židovský národní stát v

Palastině" díl 6, str. 635, vyd. 1932/. Již z této definice je patrné, že po Gottwaldovi druhý nejvyšší sovětský satrapa v Československu, Rudolf Slánský, i další tehdy odsouzení komunisté židovského původu měli k sionismu nesmírně daleko. Černý sám uvádí, že sovětská i československá podpora Izraele v letech 1948-1949 /v roce 1949 ČSR prý dodala do Izraele zbraně za 16 milionů dolarů - ostatně nepřiliš vysoká částka/ byly povahy ryze taktické: po komunistickém fiasku v izraelských volbách v lednu 1949 se SSSR i jeho satelity počali přeškolovat na pomoc arabským státům. Dodejme, že pomoc Násirovu Egyptu, Lybii, Sýrii a organizaci PLO byla podstatně vyšší než někdejší pomoc Izraeli.

Podívejme se nyní na druhé obvinění Černého, totiž "politiku internacionální vzájemnosti židovské", kterou autor Paměti takřka ztotožňuje se sionismem. Projevoval snad Slánský, Reicin, Šling, Fischl, či ostatní odsouzení tohoto monstre procesu jakoukoliv náklonnost k americkému židovstvu? Podporovali snad tito bolševici židovské nekomunistické ex-kapitalisty v Československu? Každý jen trochu zasvěcený pozorovatel musí odpovědět jednoznačně záporně. Částičku pravdy v tomto tvrzení lze celkem přesně vymezit. Ti, kteří se vzájemně podporovali nebo při nejmenším spolu sympatizovali /aniž ovšem tvořili homogenní organizovanou skupinu/ byli stalinští bolševici židovského původu v Československu. Doplatili na to ostatně smrtí nebo dlouhodobým žalářem, podobně jako jejich předchůdci Trocký, Zinovjev, Kamenjev a další v Sovětském svazu.

V této souvislosti Václav Černý tvrdí, že Slánský rozdělil "veškeré naše pozůstalé nebo ze Západu i z Východu navrátilé židovstvo na dvě části, obě privilegované" /!/. Kandidátům emigrace do Izraele nebyly prý kladeny žádné překážky, "výsada neslýchaná, rovnající se rozdílu mezi svobodou a vězením, někdy mezi životem a smrtí." Tito emigranti prý měli namnoze právo odejít se svým majetkem, "výsada v stalinismu neslýchaná a praktikovaná podle kritérií přímo pobuřlivých." Podle Václava Černého bylo prý možno odvézt si majetek do ceny 200.000 korun, který však byl často odhadován na pouhou desítinu své hodnoty. To by znamenalo vývoz majetku až do reálné hodnoty dvou milionů korun na osobu či rodinu. Nemo mohli Židé zůstat "pod podmínkou formálního /!/ přístupu do strany" a účastnit se budování nového státu v "kariérách doslova závratných".

Nevím, jak významný literát -romanista a komparatista Černý dospěl k tomuto myšlení. Znáám řadu židovských emigrantů z roku 1948-1949 do Izraele i jinam, ale nikomu z nich se nedostalo tohoto pozoruhodného privilegia. V Izraeli jsem byl v sedmdesátých letech dvakrát, znám tam bývalé továrníky, ale všichni směli po únorovém puči emigrovat pouze s ostatními svršky. Někteří z nich ostatně pracovali i se svými manželkami z nedostatku prostředků až do nedávna v kibucech.

Neslýchané a pobuřlivé výsady Židů? /Kupodivu, Černý píše Židy vesměs s velkým "Ž" - jsou tedy snad pro něho všichni příslušníky židovského národa?/. Dalo

by se ironicky odvětit: vždyť měli tyto výsady již v Protektorátu! Buď se mohli od počátku roku 1940 vystěhovat, měli-li kam, nebo zůstat a jít později do koncentráku a z něho většinou do plynu. Ad ilustrandum pokud jde o ty neslýchané výsady. Vrátil jsem se ze Západu jako zahraniční voják, český žid /s malým "ž"/, syn pražských českých židů. Rodiče za války splynováni nacisty, majetek skonfiskován, jeho převážná část, totiž akcie továrny, jíž byl otec ředitelem, zmizely za vlády nacistů. Přesto že tato továrna po roce 1945 nepodléhala znárodnění, nebylo mi v období 1945-48 vráceno nic. Akcie se musely "umořovat" po dobu sedmi let. Dávno před vypršením lhůty přišel únor 1948, a umořovaná továrna byla znárodněna.

Po návratu do Prahy, opožděném zraněním, jsem v říjnu 1945 se zapsal na fakultu, na níž přednášel profesor Černý. V dotazníku, který mně již tehdy nápadně připomínal dotazníky nacistické, jsem požádal o stipendium a uvedl podle pravdy, že nevlastním nic. Odpověděl jsem též pravdivě na otázku po majetku svého otce a zdůraznil, že po něm nemám k dispozici nic. Žádost o stipendium byla zamítnuta s odůvodněním, že jsem synem milionáře. Při emigraci v říjnu 1948 mně byl povolen k vývozu Sešit o existencialismu profesora Černého, ale zamítnut vývoz psacího stroje. Kdyby mně býval v posledním okamžiku nedaroval můj strýc 30.000 korun, abych zaplatil Kopfgeld za sebe a za ženu, nebyl bych býval mohl se dvěma nemluvnaty vůbec emigrovat.

Takto vypadala ve skutečnosti a v drastické zkratce "privilegia" navrátilších se Židů.

Zpět k věcem obecným. Autoru Paměti zřejmě nevádí a nijak ho nepohoršuje skutečnost, že potomkům těch Židů, kteří se v roce 1930 hlásili k národnosti německé nebo židovské, byl majetek po osvobození bez náhrady zkonfiskován. Rodiče, vlastníci majetku, byli nacisty odvezeni do plynu. Jejich dětem byl majetek často zabaven, v rozporu s elementární slusností, která by byla velela uznat umučené československé Židy kteréhokoli rodného jazyka za antisisty i podle znění více než problematického Benešova dekretu. Přitom ti, kterým byl majetek po válce zkonfiskován, byli nejen často bilingvní, ale pracovali leckdy pro československou vládu v Londýně nebo byli britskými či americkými občany.

Při svém pokřiveném pohledu na židovskou tematiku není divu, že Václav Černý zkresluje i vznik sionismu. Herzlův sionistický kongres v Basileji /1897/ prý záměrně stanovil princip židovské izolace. "Žid má v národech, v nichž žije, a to i v těch, kde neexistuje antisemitismus, trvat na své polemické osobnosti /sic! / a podporovat ideu Izraele bez ohledu na to, dovoluje-li to vláda národa, jehož občanství si Žid ponechává..." K této charakteristice zavánějící antisemitismem /doutám, že si to Černý v plném dosahu uvědomil/ dodává autor Paměti, že Slánský byl politicky dokonalým stalinistou, nacionálně však byl sionistou. Jen češství se prý mezi nimi ztratilo. Černý uzavírá: "...nadhlebo se Slánským Židé u nás zadlužili,

to ať je každému zřejmo: nikoli oni jsou našimi mravními věřiteli, nýbrž my jejich, ať to nezapomenou!" /str. 446/.

Václav Černý se nesnažil pochopit genezi komunistické až stalinské víry mezi částí Židů. Asi proto, že se ho to přímo netýkalo. Neviděl, že značnou částí její motivace bylo přesvědčení, že v "socialismu" /více méně dle marxistické definice/ musí antisemitismus zákonitě zmizet. Podobně neviděl, že hlavní příčinou vzniku sionismu byl antisemitismus, a občas pogromismus, v Rusku a ve východní Evropě: že Herzlem vytvořené hnutí mělo z diskriminované menšiny vytvořit konečně národ v Palestině. A více verba neuznává také Václav Černý asimilaci Židů /"Židů"/, kteří se mu nelíbí, ke svému národu. ať to ~~žid~~ /"žid"/ ~~žid~~ jak chce, vždy je vystaven nebezpečí nepřátelské kritiky, ne-li opovržení Václava Černého. Škoda právě u něho, prominentního českého intelektuála, osvědčeného antinacisty a antibolševika. Z tohoto základního postoje vyplývají některé omyly nebo protišidovským citěním špičce charakterizace V. Černého. Tak např. Němce Schichta považuje ze Žida částečně, ostatně vynucené vyrovnání s koncernem Unilever vidí jako náhradu "kapitalistovi, Němci a Židovi" Schichtovi. Arnošt Kolman, pražského komunistu židovského původu a bratrance Františka Langra, nazývá Černý "hebrejšikem". Proč? Slo o leninskostalinského marxistu, který strávil léta mezi válkami v SSSR a byl po druhé světové válce "dodán" pražskému aparátu KSČ a později filosofické fakultě jako věrohodný, v Sovětském svazu školený odborník na marxismus. Kolman mluvil sice ne perfektně, avšak plyně česky, byl to

pravý stalinský dogmatik. Ale proč "hebrejšik" také František Langer nebo Černého přítel z mládí Egon Hostovský? Proč tato diskriminace? Ostatně na stará kolena Kolman znoudřel. Po několikale-  
tém úsilí a intervenci Olafa Palmeho emigroval za docrou ze Sovětského sva-  
zu do Švédska, manifestačně vystoupil  
ze strany, které téměř celý život slou-  
žil, a napsal své memoáry /"Die verirrte  
Generation: So hätten wir nicht leben  
sollen", S. Fischer Verlag, Frankfurt  
am Main, 1979/. Proč to Černý ve svých  
dlouhých pasážích o "tajtrliku" Kolma-  
novi neuvádí?

Jinde píše V. Černý o pražských "se-  
mitech". Např. vězenský lékař, který  
měl Černého vyšetřit během jeho, naštěstí  
krátkého uvěznění v roce 1953, byl "ob-  
tloustlý semita". Z kontextu je patrné,  
že tento crární lékař mluvil česky, pů-  
sobil v české věsnici, proč tedy "semita"?  
Proč se zde Václav Černý uchyluje k ra-  
sistické terminologii? A když už, proč  
tedy ne také "semita Karel Poláček"?  
Proč znovu tato selektivní diskriminace?

Při svých protizionistických a mís-  
ty protižidovských štechancích si Čer-  
ný neuvědomuje, jak se chabý, nevýrazný  
a spíše lokální antisemitismus první  
republiky, který byl v rozporu s její  
vlastní ideologií a podstatou, počal  
šířit brzy po mnichovské dohodě. Jak  
tzv. lidová demokracie let 1945-48 byla  
sice často skrytě, ale tím výrazněji a  
relevantněji antisemitská. A jak brutál-  
ně antisemitská byla léta 1949-1953.  
Snad má autor Paměti v tomto směru záže-

ný pohled pouze proto, že se ho to přímo netýkalo.

Závěrem k otázce "věřitelství". Jsou-li Židé /nebo Židé/ nadlouho dlužníky Čechů za Slánského, pak jsou Češi stejně nadlouho dlužníky Židů /či Židů/ za Gottwalda, Kápeckého a spolence, a ostatně v poněkud jiném smyslu již za Beneše. Ve skutečnosti je celá tato otázka iluzorní; bolševičtí čecháčkové s pomocí některých Židů vzali, pod sovětskou egidou, všecko všem, a vytvořili nová privilegia založená na výkonu moci pro novou třídu post-stalinských byrokratů. A Židů mezi těmi posledně jmenovanými je už pramálo, i v nejširší definici pojmu Žid.

Ostatně: necítil se profesor Černý sám lépe v Praze První republiky, kde žili v liberální společnosti Češi, čeští Židé, němečtí Židé, Židé a Němci, než v dnešní zničené, nesvobodné, bolševiky ovládané, národně homogenní společnosti? Z toho, co je o něm přímo i nepřímě známo se zdá, že ano. Leč předválečná pražská společnost již nikdy nebude. Rukou společnou nacisté, bolševici a šovinističtí čecháčkové ji zničili.

Osobní dodatek. Po zkušenostech s antisemitismem Druhé republiky, s antisemitismem v zahraniční armádě, zvláště na Středním Východě, se zakrytým šovinistickým a xenofobickým antisemitismem nedemokratické a nehumánní "lidové demokracie" let 1945-48, a konec konců i s kaširovaným antisemitismem v československém exilu po roce 1948 se z pisatele, který se odjakživa cítil být Čechem, stává stále více agnostický, nesionistický,

česky mluvící Žid v diaspoře... Žid, kterému se nejlépe žije v zemích jako Západní Německo, Velká Británie či Spojené Státy, v nichž ani sublimální protizidovství Václava Černého není příliš patrné.

/Svědectví č. 70/71, str. 583-586,  
1983/

Jindřich Chaloupecký

## Poezie a politika

### 1

František Halas zemřel před třiceti pěti lety, krátce po svém osmačtyřicátém roce. Jeho dílo, vydáno v několika silných svazcích, vstoupilo do studeného panteonu klasiků. Mnozí jsou přesvědčeni, že byl největším českým básníkem ve své generaci a možná ve svém století. Kdo ho znali, vzpomínají ho také jako člověka, který byl pro ně v těžkých dobách nenahraditelnou oporou. Nepřestal jim chybět. A teď se dovídáme, že to všechno byla nejspíš iluze. Halas se prý mhroutil mravně a tedy také básnicky. Stal se z něho mnoho-obročník a korupčník velkého stylu. Byl to prý lišák, který "měl za ušima", píše se, ale komunisti jeho delikty znali a Halas tedy ze strachu psal komunistickou poezii. Tak to říká docela otevřeně a oběhlně někdo, kdo Halasa dobře znal a stýkal se s ním a kdo se pokládá a bývá pokládán za reprezentativního literárního kritika svých let: Václav Černý ve IV. svazku svých *P a m ě t í*, který vyšel roku 1983 v Torontu.

Ti, kdo Františka znali, taky už zestárli a mnoho jich ubylo a ubývá. Tak tu Černý může vystupovat jako svědek korunní. Halas byl vážen a milován všemi okolo sebe jako málokdo jiný. Opravdu se všichni klamali? Zdá se, že bude třeba vysvětlovat.

Jak už naznačeno, Halas a Černý si stáli ve čtyřicátých letech velmi blízko. Přesto byla mezi nimi nějaká nevěle. Není známo proč, je tu jen poznámka v Halasových pozůstalých rukopisech: "15./1./41. V.Č. Ty chceš být nejv. č.b. /?/"<sup>1</sup> Posléze dochází ke konfliktu. Jak to Černý ve svých Pamětech vykládá,

poměr meziznámi se vyhrocoval až po okamžik, kdy se František odmítl zastat vlastního otce, starého dělníka a komunisty, který se dostal do konfliktu se stranou, do níž se vetřel na rudo přebarvený kolaborant. Vyvolalo to mou poznámku v Kritickém měsíčníku, jež vyvolala velký rozruch. A tehdy jsme se sešli s Františkem k trpké kontraverzi, poslednímu setkání našich životů. Obhajoval svoje chování svou pokračující nemocí.

Černý pokračuje několika větami o svých vztazích k přátelům vůbec. "Ztráty přítele lituji, a zvláště, jsem-li tím ošizen o hodnoty halasovské," končí.

Abychom rozuměli, co se vlastně stalo, nezbude než se vrátit především k onomu "konfliktu se stranou" básníkova otce. Ten tehdy vedl uporné procesy se skupinou lidí, kteří postříleli několik občanů ze Střilek u Brna. Jak historii rekonstruuje teď básník-

kův syn František, přijelo tam do Střilek 4. května 1945 auto a z něho vystoupili tři muži, kteří o sobě prohlašovali, že jsou partyzáni a že mají zajistit a odvézt do Brna k soudu tři střilecké občany. Byli ozbrojeni a nikdo se neodvážil jim klást odpor. Střilečtí občané tedy s nimi odjeli. Cestou měla prý vzniknout záhada na autě, takže ti partyzáni či tzv. partyzáni nemohli dovézt zatčené do Brna a museli je podle vlastního doznání zastřelit. Tolik fakta. Další jsou domněnky. Domněnkou básníkovy otce bylo, že ti "partyzáni" zastřelili svědky své kolaborace, kterou chtěli kryt pozdní účastí na odbojových akcích. Mohl mít pravdu, neměl však důkazy. A partyzáni nebyli postižitelní za pouhý fakt, že spáchali vraždy, protože na jejich činy se vztahovala amnestie činů za revoluce. František Halas starší prohrál tudíž několik procesů, při nichž mu šlo hlavně o jistého učitele Beneše, skutečně po roku 1945 člena Komunistické strany. Hodně se o tom tehdy psalo. Na ututlání věci snad měl zájem ještě někdo dost vysoce postavený, ale to je také jenom domněnka. Básník sám byl nepochybně přesvědčen, že otec má pravdu, ale ani on nemohl pomoci.

Na to tedy navazovala "poznámka", o níž se Černý zminuje:

Františka Halase, starého komunistu z moravských Střilek, upřímně obdivujeme. Je to celý muž. Má čestně za to, že poznal pravdu jednoho strašného případu pseudorevolučního násilí, a nevá-

se mu - sám a vlastně bezbranný - postavit. Tváří v tvář silám nekonečně mocnějším, než je jeho hlas a jeho objektivní možnost boje, nazývá věci pravými jmény. A jakkoliv je pouze řadovým členem své třídy a prostým vojákem revoluce, zachraňuje jejich čest.

Je skličující srovnávat jeho chování, statečnost a ryzost s chováním věhlasných kulturních veličenstev, za bydlivších se na výsluní režimu! Politicky stojí zdánlivě na téže straně barikády jako on. A vědí více než on, mohou tisíckrát více než on, jejich slovo a protest by měly jinší ohlas a účinnost než volání osamělého prostého veterána dělnických bojů. Jsou denními svědky jiných křivd a nepravd, jinšího falšování práva a národních kulturních hodnot, za jejichž představitelů se ještě vydávají a jsou vydáváni. Mlčí, mlčeli - a budou mlčet! Jediný zvuk, jež jsou ještě schopni vydat, je oslavný zpěv jejich nasycených a vskutku velkolepě trávících ža-ludků. Hráza je prostě v tom, že v naší kultuře Františkové Halasové, staří komunisté ze Střílek, nemají vůbec synů.

Ten útok opravdu tehdy konsternoval každého, kdo alespoň trochu básníka Halase znal. To totiž nebyla ani snad zlobná a vulgární karikatura. Co se tu psalo, nemělo prostě s Františkem Halasem nic společného. Halas byl vždy a ve všem nanejvýš skromný a

prostý, a teď měl být oportunistou a jeho poezie příkladem "oslavného zpěvu nasycených a vskutku velkolepě trávicích žaludků". Kdekdo také věděl, jak nesmírně si váží Halas právě svého otce. Teď najednou byla "hrůza právě v tom", jak se vůči němu chová. Záhada.

## 2

Máme-li pochopit, třeba alespoň náznakem rekonstruovat scénu, na níž k těmto událostem došlo.

Literární generace, která nastoupila ve dvacátých letech, byla téměř veskrze generací levicovou. Nebyla to jen dobová móda. Ta generace měla své dobré důvody. Na její počátky se těžce kladl stín první světové války; Biebl ještě jako mladý hoch musel na frontu, na začátku Závadovy i Halasovy poezie jsou evokace válečného vraždění. Pak po deseti letech velká hospodářská krize; statisíce lidí u nás, miliony ve světě se nenají, chodí rozedrání, ztrácejí střechu nad hlavou. Kolik dětí chodilo na českém severu do školy bez snídaně? Byla demokracie, ta Masarykova demokracie - co byla platná, když nemohla těm trpícím pomoci? Roku 1933 Hitler, pak občanská válka ve Španělsku. Na výběr byl Hitler nebo Stalin. Chyba byla, že jsme přistoupili na tu volbu. Pak druhá válka a celé to každý den obnovované utrpení okupované země. Jakým právem směl se básník soustředit ke své výlučné zkušenosti a nedbat toho, co se dě-

je kolem?

Generace, která nastupovala v literatuře ke konci třicátých let, představovala se naopak jako pravicová. Jak to při střídání generací bývá, zaujala nový postoj, dovolávala se jiných jmen a zároveň hledala místo pro své uplatnění. To nebylo snadné. Levice zaujímala v literárním světě místo téměř výlučné. Pro pravici nebylo místa. A tak se začal rozvíjet boj, který se stal více bojem o pozice nežko zásady. Nebyl to zrovna pěkný pohled. Pokud šlo o levici, psal jsem tehdy, roku 1938, "ta se stala pohodlnou, lehkomyšlnou, modní". Ale teď "rozptýlené skupiny katolíků, ruralistů, nacionalistů se šikovně koncentrují, získávají si velká nakladatelství, vnikají do porot. Opakují ve zvětšené míře morální chyby, o jejichž špatných koncích je poučuje dnešní krize levice."<sup>4</sup>

Ještě téhož roku vskutku tato pravice vyrazila do generálního útoku. Měla k tomu především týdeník O b n o v a. To už bylo docela nepěkné. Také jsem o tom psal, už po válce: "zuřivý a sprostý antisemitismus, hloupoučké řeči o zednářích, nevybíravé útoky na komunisty a demokraty, výzvy k pálení knih."<sup>5</sup> Recept byl zřejmý; to bylo v době mnichovské krize a těm spisovatelům se mohlo zdát, že se jim jejich nacistické řeči vyplatí. Byli mezi nimi i skuteční básníci. Opakoval jsem v tom článku jejich jména. Objektivní dějiny české literatury nebudou se moci této kapitole vyhnout. Ale ti spisovatelé si to strašlivě odpýkali; museli se stát herci vymyšlených procesů s "agenty Vatikánu" a "zelenou internacionálou" a

všecky své literární viny si stokrát vykoupili slzami, potem a krví.

Po květnu 1945 ta umělecká a literární levice jen potvrdila své výlučné postavení. Nebylo přehánění, když Černý psal o "kulturních veličenstvích, zabydlených na výsluní dějin". Pro komunistickou stranu byla tehdy spisovatelská levice samozřejmě cenným spojencem a tak se dostávala hlavně bystrou reží Václava Kopeckého, jejího generačního vrstevníka a komunistického novináře, který se stal ministrem informací, i na rozhodující místo úřední. Kopecký jmenoval za přednosty jednotlivých odborů svého ministerstva z generace Devětsílu Halase, Nezvala a Hoffmeistera a ze starší generace Olbrachta. Připadalo to docela samozřejmé.

Pokud šlo o spisovatele pravicové, byla v letech 1945-1948 ještě v dobré paměti vystoupení mnohých z nich v roce 1938, a třeba nepřestávali publikovat, nějaké literárně-politické kampaně se sami nemohli odvážit. Přitom se situace pro ně začala vyvíjet příznivě; jako se ta pravice při svém ztroskotavším nástupu před válkou bez rozumu spojovala s nacismem, teď se ta levice zase kompromitovala stejně bezmyšlenkovitým stalinismem - kam to mělo vést, ukázalo se pak při její nadšené reakci na podle procesy počátkem padesátých let. Václav Černý neměl s O b n o v o u nic společného a zachoval si čistý štít i za války; stál pevně za demokracií a zůstával nekomunistou. Byl celým svým zaměřením rozhodně konzervativec. Teď byl jedním z mála, kdo se mohl postavit do čela pravice. Tehdejší spojení

poezie se stalinismem bylo vskutku neblahé a Černý při svém bytostném konzervativismu mohl tu sehrát důležitou úlohu.

Jenže Černý vystoupil těsně před únorovým převrácením a pak už na nějakou diskusi o pravici a levicí nebylo pomyslení. Jen si znovu a znovu trpce odnášel, že představoval literární pravici. Pochopitelně se snažil, aby se na to zapomenulo, a sám se pokoušel vyrovnat se kladně s marx-leninismem. Viz jeho knížku Lid a literatura ve středověku, vydanou roku 1958. "Je smutné otevřít knihu od Václava Černého /.../, který strávil pro svůj vysloveně protikomunistický postoj před rokem 1948 pět let v pracovním táboře, a slyšet ho tady mluvit o literatuře jako o "nadstavbě obražující ekonomicko-materiální podmínky", citovat Engelse a neustále klást jedinou vůdčí otázku: zda ten či onen středověký autor byl "pokrokový" či nikoli," charakterizoval knihu René Wellek. Je to "ve skutečnosti jen tenký marxistický nátěr," dodává. Těch "pět let" je omyl, Černý byl roku 1953 několik měsíců ve vyšetřovací vazbě. Není tedy ani spravedlivé, když se pak ve svých Pamětech zmiňuje s takovým opovržením o každém, kdo se snažil konformovat. Ale kdo prodělal léta padesátá, pochopí. Šla tehdy po každém hrůza.

O literární pravici a levici se píše či mluví někdy ještě dnes. Nicméně zrovna

poslední čas snad mohl ukázat, jak pochybné jsou to termíny. Dokonce i v politice. Původně to znamenalo rozsažení ve francouzském konventě; napravo konzervativci, nalevo revolucionáři. To bylo před dvěma stoletími; a třeba se toho názvosloví v politickém životě pořád užívá, stále častěji víc mate, než vysvětluje - stává se, že leví progresisté, chtějící uchránit, čeho dosáhli, začnou dělat politiku statickou, konzervativní a ultrakonzervativní a naopak že dosavadní pravice konzervativci se stávají dynamickou složkou politického dění, vnášející do něho nové myšlenky. Jestli ani v politice nemá to rozlišování pravice a levice valný smysl, s užitek ještě menším se ho používá v umění. Poezie jistě má přinášet do dnešního světa něco nového, co mu nebezpečně chybí, a básník je proto pokládán a sám sebe pokládá zhusť za revolucionáře. Ale co tomuto světu chybí, není to právě něco dávného a zapomenutého?

Tak se stalo, že moderní umění, pokládajíc pořád za hlavní a jedinou funkci to nové, stále více zapomínalo na dávnost tohoto nového; avantgarda se měnila v novotářství, jež ztrácelo důvod; vznikl zdánlivě paradoxní zjev, jímž je akademická avantgarda, avantgardismus reakční a neplodný. Je tu dokonce jakási podoba s tou konzervativností, k níž přibližně v téže době dospěla politická levice, a jako v této politice zůstává z bývalé progresivnosti jen zmechanizovaná už frazeologie, podobně v tomto umění se uchovávají prostředky nedávno ještě nové a z potřeby nového vzešlé

jako pouhá fosilizovaná rezidua. Moderní svět akceptoval ty nové prostředky jako součást své vlastní novosti, a tím je zdiskreditoval. K nějaké vnitřní změně tohoto světa tím nedošlo; umělec se musí pořád ještě distancovat od dnešního světa, aby do něho mohl přinést to, co mu chybělo a chybí. Spočívá proto na umělci nanejvýš nejnáhodnější úkol, aby postavil proti novosti tohoto světa svou jinou novost. K tomu se musí oprostit i od oné novosti, která svou pozornost soustředila k vynalézání nových prostředků a která, dospěvši úspěchu, stala se novou konvencí. Ale co to je pak za nesmysl, odsuzovat Závadu jako proradného levičáka, že po roce 1948 psal špatné verše na dobová politická témata, a nejspíš za pravičáka, když roku 1970 vydal krásnou knihu Na prahu? Byl Holan levý, když napsal Rudoarmějce, a pravý, když psal Noc s Hamletem? Nejsou ve Slovníku českých spisovatelů, jak vyšel v Torontu, také nekomunisté či antikomunisté, jejichž největší literární zásluhou zůstane, že nepublikují?

Právě osobnost a dílo Františka Halase může být příkladem, jak těžko se dá básník charakterizovat jako levicový či pravicový. Jistě byl od svých počátků přesvědčeně a bojovně levý, revolucionář, komunista. Nepřicházel se svými verši k utlačovaným zvnějška, byl proletář rodem. Přitom měl vždy blízko k náboženství, i když je nepropraktikoval. Roku 1931 odpověděl do ankety levicového Indexu o "katolicství v české literatuře", že třeba jeho komunismus "zůstává horoucí a pevný", pojí ho s jeho katolickými přáteli "společná řeč krásy". "Jejich chtění do nebes není žádným pohodlím,

je to zápas plný krásy a úzkosti ...<sup>7/</sup> Málem se zdá, jako by psal o své zkušenosti vlastní. Tento vztah k náboženství a konkrétně ke křesťanství časem sílil. V materiálech k cyklu Známění potopy, vznikajícímu po válce, nalezneme vedle jiných takových narážek tuto poznámku:

Kříž ještě s poslední příčkou, Kristem, byl ze dřeva poznání celý, stoupalo se po něm dobře; příčky spaleny /válkou/, zlámány /pýchou/, až zbyl poslední a Bohu bylo líto odejmout jej úplně, nechal poslední šprušel a nastavil jej Synem svým.<sup>8/</sup>

Dal by se možná postihnout poslední smysl Helasovy poezie slovem, kterým nadepisoval přípravné poznámky k rozsáhlé básni, ktergu chystal podle zjištění Ludvíka Kundery<sup>9/</sup> už od roku 1929 a ke které se připravoval zvláště v poslední době svého života: Hlad. Hlad tělesný i hlad duchovní v jednom; hlad chudých, hlad jejích nenaplněných životů; hlad lásky; a hlad metafyzický, neutišitelné toužení, které vzpíná člověka jako celý vesmír a všechny jeho bytosti, "Vše žízní a hladoví, tj. vše se cítí neuplné a chce se spojit, splynout, znásobit se," zapsal si v úvodu k těmto náčrtům a klade vedle sebe hlad země i nebes, hmoty i ducha, dělníků i básníků.<sup>10/</sup> Ale to metaforické použití slova hlad zavádí. Je něco jiného hlad tělesný a něco jiného hlad duchovní. Onen hlad je časný, ten druhý je věčný; onen ukojitelný, tento neukojný.

Existuje malá láska, která se dá uspokojit. Ale veliká láska přesahuje vše fyzické a není jí konce. Tedy začíná roztržení Halesovy poezie. Je básníkova zkušenost z časného či z věčného, a obrací se tedy k časnému nebo k věčnému v člověku? Má pomáhat k lepšímu životu zde ve světě nebo připomínat člověku tu duchovní hladovost?

Halas - občan svého věku nemohl nedbat toho hlasu časného, toho docela hmotného a velmi reálného utrpení nespočetného množství lidských bytostí. Dokonce postupem času jeho nenávisť vůči těm, kteří to zavinují, jen stoupala.

Prasata kšeftá po chudých se válí  
 Prasata kšeftá dívky svlékají  
 Prasata kšeftá i slova spančovali  
 Prasata dětem mléko bryndají

11/

Ten dvojí hlad rozpolcuje Halesovu poezii. V knize Hořec je roku 1934 báseň "Rozcestí":

Opustit verše tiché  
 pro velká dění  
 mé nářky liché  
 když vydědění

jdou kolem tebe  
 v noci i ve dne  
 a děti zebe  
 maličké bědné

Svět zlata a pýchy  
 svět plný špíny

na jeho hříchy  
jen karabiny

Ty chudý's mi vyčet  
tiché mé slovo  
jedno chce křičet  
to Cambromnovo 12/

V knize Dokořán /1936/ ta myšlenka se  
několikrát vrací.

Vyprahlý žízni hněvu  
za vámi chudí jdu  
ztratil jsem pramen zpěvu  
a už jej nenajdu 13/

Ale v téže knize je i skladba "Nikde".  
Byla těžko chápána a špatně vykládána jako  
manifest nihilismu. Ale toto Nikde je vůči  
tomuto světu čímsi docela nejsoucím a záro-  
ven jeho původem i dovršením; je to Nic ne-  
gativní teologie, neoslovitelné, nadsmyslo-  
vé a nadrozumové, a to je ten "pramen zpěvu".

Nikde nebyti ó Nikde ty má zemi  
srosteneš nocí sám tak mezi všemi  
Nikde teskná brána Nikde zhoubné věno  
Nikde bezhlesé a Nikde ohvězděno

...

Nikde rouhavé a Nikde hrsti prsti  
Nikde byvší jsoucí Nikde budoucnosti  
Nikde červotočů stálá vrtby směno  
Nikde velká nahá otevřená ženo 14/

Je to jedna z největších metafyzických básní světové literatury. Jak měl Halas zachovat svou báseň při tom, aby sloužila svět-skému, když se mu v ní zdvíhalo volání k nadlidskému a nelidskému?

## 4

Je dneska těžko vysvětlovat, co znamenal Halasově generaci a ještě zčásti generaci má komunismus. Od té doby se změnil; stal se státní doktrinou. Předtím komunismus znamenal věřit a obětovat se velké ideji: že člověk má svobodně a plně uplatňovat své lidské možnosti. Když se ukázalo, že se komunisti dostávají k vládě, přihrnuli se k nim všichni oportunisti, kteří se vždy drželi té strany, která byla u moci. Ti si pak komunismus předělali podle sebe. Ale s tím starým komunismem se něco ztratilo. Byla to velká a krásná víra. Ne víra v abstrakce marxismu; víra v konkrétního člověka, v jeho schopnost vytvářet si svobodný svět. Sjednocuje ještě dnešní komunismus lidi k tomu, aby mohli plněji uplatnit své lidské možnosti? Svět nezkrásněl, jen naděje zošklivěla.

A básníci co dřív jak stromy v lese  
z přebytku srdce odvívali  
léčivé esence a vůně mánivé  
do očí sypou pepř a do ran sůl  
jako by měli radost ze zla  
a mohli pít jen tvrdé alkoholy hořkosti

Něco vzácného se vytratilo z života  
co nelze koupit ani vyrobit  
co nelze dovézt ani z ciziny:

kořínky víry kapky nadšení  
venkovský chleba prostoty

- tak to napsal ve své hořké zpovědi Na pra-  
hu, kterou vydal roku 1970, ten jindy tak  
malo statečný Vilém Závada.

Halasův komunismus byl vírou, nikoli  
stranickou příslušností. Po válce nebyl ani  
členem komunistické strany. Komunismus v  
Sovětském svazu se stával stalinismem, a  
poněvadž světovou levicí reprezentoval pod-  
le tehdejších názorů Sovětský svaz, větši-  
na levicových spisovatelů-komunistů byla  
tedy také stalinská. Halas rozeznával. Ve  
své početné politické poezii často jmenuje  
Lenina, a nikdy Stalina. Věak mu to stra-  
nící také vyčetli. Už před válkou, roku  
1938, podepsal spolu s několika odpůrci  
stalinismu, jako byl Teige, manifest, kte-  
rý vyšel v Kalandrově listu Proletář. Po-  
řád se však bránil tomu, aby se ztotožňo-  
val Sovětský svaz a stalinský stát. Když  
Sovětská armáda přišla 1945 do Českoslo-  
venska, viděl v tom příchod komunismu.

Východe hvězd pěticipých  
bláznivě uvítaný  
Vy krasavice

15/

Vítal i příchod Kopeckého a Nejedlé-  
ho z Moskvy. "Rozkolnictví nesmí již být  
trpěno," psal rozhodně v Rudém právu. "Jsou  
chvilé, kdy i umění musí čekat a jen tvrdit

muziku vyhrávající pro každého. „16/ Halas chtěl sloužit; V řadě nadepsal poslední sbírku, kterou vydal. Proto psal i agitky - tu proslulou „Teď když máme co jsme chtěli“, i tu básen, již chtěl oslavit Gottwalda a kde si dělníci říkají: „Copak Kléma ten má pod čepicí/ No jo náš Kléma“. 17/

Ale v téže době se začíná znovu zamýšlet nad tím, co je básník a jaký je vlastně jeho úkol. V březnu 1946 měl projev v parlamentě. Protestoval proti těm, kteří chtějí

odkázat básníka k veršům, malíře k obrazům atd., a setřít tím kulturní a politický smysl jejich práce a jejich obětí. Nuže, my říkáme NE! /.../ /Umělec není/ přízrak složený z rýmů, tónů, barev a podobně, který ničemu nerozumí. Úkoly doby jsou tak velké a lákavé, že občan v nás přebíjí toho druhého. 18/

To připomíná neblaze proslulý Tylův útok na Máchu. Slova připadají rozhodná, ale Halas tady ve skutečnosti polemizuje sám se sebou. Má básníková práce nějaký zvláštní „kulturní a politický smysl“, vyrůstající z ní sumé, anebo má básník podrobit svou tvorbu úkolům, které přijímá jako občan?

V červnu téhož roku následoval krátký zahajovací projev na ustavujícím sjezdu Svazu spisovatelů, který jako organizace ideová měl nahradit Syndikát spisovatelů, který byl organizací odborářskou. V těch

oficiálních slovech poprvé a naposled jmenuje Halas Stalina: "Vzdejme hold Rudé armádě, jejímu vůdci Stalinovi, prezidentu Bernšovi..."<sup>19</sup> V samotném projevu se však vrací se vzrůstající naléhavostí problém vztahu politiky a umění.

/.../ příští diskuse budou muset krok za krokem konfrontovat úsilí socialistického budování s úsilím kulturním. /.../ známe své povinnosti k lidu, ale stejně požadujeme samozřejmou pozornost k zkušebním letům naší nevyzkoušené nové myšlenky. /.../ Druha společnosti září duchovními a mravními krystaly, jež vyrůstají z roztoku kulturního, který utváří právě umění přizpůsobením svých přísad. A lhostejnost politiky k této alchymii byla vždy pro ni zhoubou. /.../ Tušíme příští, proto jsme snad vždycky zneklidňovali vládnoucí a spokojené. 20/

A jako by chtěl ještě přesněji dopovědět svou myšlenku, publikuje stať nadepsanou rovnou "Spisovatel a politik". Tu už je daleko od toho, co psal roku 1945 v Rudém právu. Poezie není "muzika pro každého". Jsou "chvilky, kdy občan převažuje básníka", ale poznání básníka je v končinách, kam politika neproniká.

Chceme naslouchat hlasům a ne ověnám odráženým kuloáry. Máme jistě plno porozumění pro politický křik a chtěli bychom jen, aby se stejným pochopením

se setkávalo přemýšlivé ticho a kritický  
či varovný hlas, který z jeho hloubky vy-  
ráží. 21/

A vzápětí vzniká velké básnické vyzná-  
ní, jež rovnou nadepisuje otázkou "A co  
básník", jež mělo zůstat konečným poselstvím  
Halasova díla:

Já nejsem už  
pro zrádné Ozvěny  
Já pro Hlas jsem

...

Nechci být kulem vyhlášek  
veřejným míněním  
nechci být náповědou co polyká jen prach  
těch jejích komedií  
hrených na marách

Pták hlas Pták svoboda Pták prostor. 22/

Tak se vrací v Halasově díle znovu týž  
rozpor. Pořád tu ještě působí obrozenecká  
tradice, která ukládá básníkovi, aby tlumo-  
čil a hájil národní zájmy, a která jej od-  
vádí od jeho nejvlastnějšího poznání a po-  
slání. Tak Halasovo dílo postupuje zároveň  
dvěma směry. V Dokořán vedle té citované  
básně "Rozcestí" je docela protimluvné  
"Nikde". V době zhroucení první republiky  
zase se mu poezie vynkla z dobrých úmyslů.  
Ukazovala jinam.

Teď krokem zbrojním  
verši můj  
pochoduji 23/

psal v těžkém roce 1938; ale když se všecka  
světská naděje zhroutila, vznikl cyklus  
"Časy!"

Co to jenom ve mně potichoučku klíčí  
Co to jenom zpívá v takých časech psích  
Kde to jenom ve mně na naději líčí  
Kdopak si to ze mne ve mně dělá smích 24/

Tato jiná naděje je to, z čeho a pro  
co básník píše. Ta naděje si dělá smích z  
jeho světských namáhání. Básník nemá zabe-  
vit se v tomto světě, má zahledět se v něm  
přes něj do dále. To je ta hloubka, odkud  
se mu vrací ten "vazbný hlas".

Teď tedy to bylo potřetí. Jestli se mo-  
derní básník s takovým naléháním domáhá to-  
ho, aby byl slyšen, je to proto, že jeho  
básnická zkušenost daleko přesahuje jeho  
vlastní život; je to zkušenost moderního  
světa, totiž zkušenost o tom, co je v něm  
ohroženo a o čem on ví právě více než kdo  
jiný. Hmotně se moderní svět vyvíjí a roz-  
víjí nesmírně rychle. Člověk zároveň si sám  
se sebou neví rady. Neví, k čemu tady je, a  
neví tedy ani, jak žít; zdá se, že se ve  
své horečné činnosti především snaží sám na  
sebe zapomenout, ukrátit si promarnovaný  
čas. Proto se v tomto světě tak málo rozumí  
umění. Má tedy sloužit také k té kratochví-

li. Zatím umělec je puzen něčím docela jiným; co jej činí umělcem, je onen hlas, který se v něm ozývá, který si ho přivlastňuje, který si ho činí svým služebníkem a otrokem. Neví, odkud přichází. Rozhodně ne z toho světa okolo něho; a to je ta nesnáz. Pozorovatel, kritik, teoretik to má snadné. Může se odvolávat na historii, do jejíhož pokračování patří i dílo, které má před sebou; jeho přítomnost je odůvodněna minulostí. Může se zamýšlet nad teoriemi, kterých by mohlo být to dílo dokladem; význam díla spočívá pro něho ve významu těch teorií. Umisťuje básnické dílo do literatury. Ale umělec, když k svému dílu přistupuje, totiž k tomu, co jeho dílo má učinit dílem umění, neví o žádných dějinách, v kterých by mohl pokračovat, a nemá vůbec žádné téze, o něž by se mohl opírat. Musí vzít na sebe úplné riziko, že možná obětuje sebe i lidi okolo sebe podnikání docela marnému a nesmyslnému; ne jen proto, že se možná odvažuje něčeho, na co sám ani neatačí, ale dokonce proto, že vůbec nikde tady ve světě nemůže najít oprávnění pro své konání - vždyť je to docela tak, jako by to, co má básník činit ve světě, vůbec nebylo z tohoto světa. Což může stačit k tomu, aby někdo psal básně, to, že existují nakladatelství, která básně vydávají, nebo aby maloval obraz, že fungují výstavní síně, kam se takové obrazy zavěšují? Může se stát a stává se, že opravdu mnozí toto vydávání, toto vystavování, tyto prostředky působení uměleckého díla ve svém čase a místě zamění s jeho smyslem; píší se básně, by se tiskly,

malují se obrazy, aby se vystavily. Ale co by mohli mít, co mají lidé z toho pouhého vydávání a z toho pouhého vystavování? Svět je toho plný, ekonomický rozvoj to dovolu-  
je a dokonce vyžaduje; nakladatelství ne-  
jsou pro spisovatele, ale spisovatelé pro  
nakladatelství, galerie nejsou pro malíře,  
ale malíři pro galerie; ekonomika naklada-  
telství a galerií provokuje sama potřebnou  
produkci. Současné umění může vznikat a na-  
mnoze vzniká takovým způsobem. Ale je otáz-  
ka, zda může být modernímu světu k nějaké-  
mu prospěchu.

Možná je to pro umělce omluvou, vysvět-  
lením; má místo uvnitř své společnosti, je  
užitečným a dokonce váženým jejím členem.  
Nebo se má pokládat za věštec, nechápaného  
a povýšeného nad ostatní? Či se má spoko-  
jit s ulohou vydědence, bohéma, desperáta?  
Možná je na obojím něco pravdy, ale obojí  
je nepohodlné. Umění vyžaduje profesiona-  
litu a umělci samotnému je ulevou, může-li  
vystupovat jako dobrý dělník svého řemesla  
- vždyť tak tomu vždy bylo a umělec získá-  
val uctu, když svou dovednost věnoval služ-  
bě některému ideálu své doby a své společ-  
nosti. Umění přece vždy bylo nějakým způ-  
sobem "angažované", a pokud se umělec brá-  
ní tomu dnes, je to leda proto, že se ne-  
chce přiznat k jiné "angažovanosti": je  
to jen maska, úkolem kritiky je demystifi-  
kovat toto pojetí umělce. A zrovna to veli-  
ké a neangažované, čemu básník svědčí, je  
přitom to nepohodlné. Jestli i Halas do-  
spěl úspěchu, bylo to vždy jen proto, čím

ještě odpovídal své době. Kde ji už překonával, přestávalo se mu rozumět.

5

Rozhodným momentem se pro Halase měla stát jeho cesta do Sovětského svazu na podzim roku 1947. Nečinil si žádných iluzí o stalinském režimu. Ale zděsilo ho, když se na vlastní oči přesvědčil, jaký osud byl tedy přichystán pro poezii. Byl tam jako člen delegace Syndikátu spisovatelů a jen s nesnázemi si vynutil, aby směl navštívit na dači za Moskvou Pasternaka. "Co vám říkal, P, ptali jsme se ho po návratu. "Nic," odpověděl, "plakal." Až roku 1968 byl otištěn dopis, který poslal z Moskvy domů.

...Nevím, co vlastně psát. Prožívám otřesnou krizi z toho všeho, co vidím, slyším a tuším. Nejraději bych jel domů. O mém stavu nikomu nic neříkej. Koukám z okna na Kremi, Vasila Blaženého a Leninovo mauzoleum, které mi stále připomíná starý a přece věčný sen. Co je z něho, je věc jiná. /.../ Mám toho plnou hlavu a jsem plný starostí, co vlastně doma řeknu. /.../ Abys rozuměla, to všechno mne neodradí, abych SSSR nepovažoval za naši záchranu a nedoufal, že v čase se ty ostatní věci změní. - Ale co víme? Nejraději bych, až sevrátím, někam jel, abych

si odpočal a všechno v sobě prokou-  
sal. /.../ Předstírat nic nebudu, a  
tak budu raději mlčet. Jiného nezby-  
vá! <sup>257</sup>

Z Moskvy odjela delegace do Leningra-  
du. Tady vznikla báseň o Anně Achmatové, je-  
jíž poezii František tak miloval a která v  
té době byla předmětem bezmezných útlaků.  
Vyšla teprve v souboru Díla.

Ta bloudící mlhou jsem já  
Anna Achmatová  
už jenom Něva do očí se mi dívat  
vydrží

ona se nehněvá  
když všichni se vyhýbají  
když všichni mají strach  
a ten z bronzu má mrtvé oči  
A já stará Anna Achmatová  
básnířka mrtvých v snách  
v střevíčkách zase sešlapaných  
suchýma očima  
přes milosrdný déšť  
přes mlhu lítostivou  
hledím do Něvy

Valí valí vody  
jako já své žaly  
se sliby listy těch  
co mě milovali  
v nesmírnosti do moře  
valím své mrtvé žaly  
aby umývaly  
bolavé nohy Pokoře

verši už bez hoře  
já utopenka  
černá labuť Nevy  
Anna Achmatová

26/

Mezi touto cestou do Sovětského svazu na podzim 1947 a únorem 1948 publikoval Halas už jen verše "Moskvě k narozeninám" a předmluvu k publikaci Lenin v obrazech /zase motiv Hladu: Lenin "nepřestane zaštitovat strastný rod chudých a utiskovaných, ty zástupy probuzené i neprobuzené k velikosti přiřčené jim osudem"/ <sup>27/</sup>, které nepochybně připravil ještě předtím, a pronesl krátkou přednášku o Leningradu /"zde byla vložena vláda do rukou bezzemkům a vyděděncům"/. <sup>28/</sup> Potom už nenásledoval žádný politický text.

Na únor 1948 různí reagovali různě. Do té chvíle i ti leví spisovatelé předpokládali, že k socialismu u nás dojdeme vlastní cestou a dáme mu vlastní ráz. Ale teď najednou tu byl sovětský stalinismus. Kdo propadal zmatku. Vilém Závada říkal: "Půjdeme do katakomb." Biebl rozrušeně spolehal, že Nezval nalezne a prosadí snesitelné východisko. "Víta... Víta... Víta..." <sup>29/</sup> Emil Filla, sociální demokrat, poslal honem k Halasovi, s nímž byl spřátelen, svého šoféra s prosbou, aby mu půjčil "něco krátkého o marxismu"; Halas vybral z knihovny tenkou brožurku: antar, abeceda dialektického materialismu.

Halas sám se zhrozil. Co teď viděl vznikat okolo sebe, to vůbec nebyl komunismus, o kterém snil a pro který pracoval.

Zároveň mu bylo jasné, že bránit se nijak nelze. Moderní svět a jeho organizace a dokonce organizace Komunistické strany je nesmírně silnější než on. A přece básník má pravdu. Pro Halase to znamenalo, že skoncoval se vši příležitostnou poezií. Uspořádá sice ještě soubor takových příležitostných básní, V řadě, datovaný 1938-1948, ale ve skutečnosti až na jednu či dvě jsou to věci vesměs z války nebo z prvního roku poválečného; z roku 1948 není tam už nic. Poslední kniha, která může vyjít až osm let po básnickové smrti, A co?, obsahuje pouze čtrnáct básní z let 1945 až 1949, s výjimkou citovaného "A co básník" celkem krátkých. Vysvětlení poskytuje rukopisná poznámka. Halas zanechal vši té tendenční poezie, již dosud věnoval tolik času a síly. Neodvrací se od světa; naopak; vidí teď náš svět ve velikých souvislostech. Nezoufá už nad ztroskotáním komunismu, ale nad ohrožeností celého světa. To je ta podivuhodná báseň "Až bomba praskne". Pouhých jedenáct řádek:

Poleze dál  
rýhující bahno  
Otevře se

Škeble  
Bledé pohlaví vod

Všecko začne znova  
za netečnosti prvních ryb  
a hvězdy  
plankton bývalých básníků  
otřesou se nudou

v cháně  
mlhovin

Zasehovat do veřejného dění pokládá Halas už za marné. Tím více se místo toho soustředí k tomu, aby konečně uskutečnil velké básnické plány, které v sobě nosí už po léta. Mezi rukopisy v psacím stole zůstává plno poznámek k rozsáhlým skladbám: Potopa, Známění potopy, Hled, Plačící sněm, asi ještě k jiným. Smrt to všechno zhatila. Dílo Františka Halase je tragickým torzem.

## 6

Měli bychom rozeznávat mezi poezií a literaturou. Je mnoho mluvení a jiného gestikulování mezi lidmi. V jejich společnosti se neustále střetávají, scházejí a rozcházejí individuální zájmy; každý musí hájit, čím je jedinečný a sám, a stejně je vždy odkázán na jiné; vzájemné dorozumívání a společné slovní i bezeslovné gestikulování má přitom důležitou funkci náznakového konání, v němž se může projevit a zároveň utlumit rozmanitost lidí. Psaná a tištěná literatura patří také do této kategorie a nabývá tím větší funkce, čím rozsáhlejší a hustší je společnost. Poezie, "krásná literatura", je do té míry podobná společnému mluvení, že je zařazujeme také do literatury. Ale to zavádí. Umělecké dílo je rovněž z lidského gesta, tanec, socha, píseň, a proto obě ty oblasti, oblast dorozumívání a oblast uměleckého tvoření, se často spojují a zaměňují: a to tím spíš, že se vskutku mohou v krajnostech překrývat nebo

simulovat. Příklady: vlastenecká poezie, satira, propagační umění. Uměleckým dílem se však lidé nedorozumívají mezi sebou, nýbrž společně s tím, co je mimo ně, s vesmírem a jeho žitím. Proto umění má znaky, které je od toho vzájemného dorozumívání vždy liší; říkáme, že umění je vznešené, že je krásné. V obvyklém životě se to obvykle dobře rozeznává. Poezie patří do oblasti svátečního, posvátného, hovoření je světské. V literatuře je to už horší. Na stránkách časopisu sousedí básně možná krásná s pouhou okázalou rétorikou nebo umným předváděním sporu. Ze svátečního dění nepozorovaně přecházíme do zábavy a dokonce i naopak. Jako na pouti.

Posvátné vzbuzuje v lidech uzavřených do světského konání dokonce hněv. Chtějí si je nějak přiblížit a mají dojem, že se jim brání; snaží se tedy vyložit si je nějakým světským způsobem. To se stalo i s dílem Halasovým. Je ještě v špatné paměti Štollova přednáška Třicet let bojů za socialistickou poezii v roce 1950. Štollovi tehdy uniklo, že Halas byl básník, vykládal si ho prostě jako veršujícího ideologa a viděl pak v tomto velikém věřícím poezie jen politického pesimistu; shledával v něm "vědeckou neznalost, ideovou nevědomost" a k tomu "chorobný organismus, nedostatečnou sílu, zlomenou energii". Ničím se nedal hůře Halas charakterizovat, měl obrovskou knihovnu, byl mimořádně sečtělý, a i když na něj útočila nemoc, vitálně výbojný, ale Štollovi to tak vyšlo. Omyl Václava Černého je stejně velký a obdobného původu. Také

jemu vyšlo něco prapodivného. Halas byl podle něho vychytralý zbabělec. Kdo znal trochu Halase, nechápe. Halas a "němota strachu"? <sup>31/</sup> Halas a "otrocké podrobení"? <sup>32/</sup>

Vraťme se tedy k Černého vyličení jeho rozchodu s Halasem. Začalo to tím, že Černý chtěl zaútočit na ta "kulturní veličenstva, zabýdlená na výsluní režimu", a protože v té době se zrovna z nějakých neznámých důvodů rozcházel s Halasem, použil jako odstrašujícího příkladu zrovna jeho. Hněv je, jak známo, špatný rádce, a tohle byla nešikovnost. Halas byl tím příkladem nejnevhodnějším. Ale už se stalo. Podle Černého v onom osudném posledním rozhovoru Halas jen "obhajoval svoje chování svou pokračující nemocí". <sup>33/</sup> To je docela nepravděpodobné. Halas o své nemoci málo mluvil a dokonce se na ni nikdy slebošsky nevymlouval. Rozhodně však je to líčení Černého velice neúplné. Svědků rozhovoru nebylo. Ani Františkova žena, paní Libuše, či jak jí všichni říkali jejím dětským jménem, Bunka, nebyla doma. Když se vracela, ~~spustil se zrovna~~ prudký liják, skryt se v té vilové čtvrti neměla kde a doběhla tedy k vile, kde bydleli; k svému překvapení ve dveřích narazila na Václava Černého, tisknoucího se do kouta a stěží chráněného malou markýzou nad vchodem. Vyprávěla mi o tom. "Proč nejdete dovnitř, pane profesore, vždyť jste už celý promoklý," samozřejmě ho vybídla. Černý se bránil; prý ten déšť hned přejde a tak. Užaslá šla tedy sama domů a hned se zeptala Františka, proč ten Černý zanic nechce dovnitř. "To se nediv," ~~zasmál se~~ František, "já ho zrovna vyhodil." Mně se o tom

pak zmínil jednou větou. Nutno předeslat, že tehdy už pomalu dvacet let jsme byli s Černým znepřáteleni, ani jsme se nezdřavili. Kdysi jsem totiž upozornil v jedněch novinách, že si vypomáhá plagováním. Halasovi záleželo na tom, aby nás smířil, já to odmítl. "Máte pravdu," řekl mi teď, "Černý je nečestný." Víc jsme o tom nemluvíli.

Jak se teď v jeho P a m ě t e ch ukazuje, Černý nikdy nezapomenul, co mu tehdy Halas mezi čtyřma očima řekl. Nejvíc napadá Halase, že svůj komunismus jenom předstíral. Pořád se k tomu vrací. Prý Halase "drželi na udíci strachu", píše na straně 89; opakuje to jinými slovy na straně 221, znovu na straně 286, znovu s vystupňovanou emfází na straně 295:

Byl, nikoli bez vlastní viny, vmanévrován do děsivé volby mezi otrockou povolností vůči režimu a vzpourou, která by byla okamžitě potrestána odhalením korupce a strašlivým zostuzením; a provázena i návratem do staré spisovatelské nouze, ba do reálné bídy spisovatelů nově zavržených.

To je vážné obvinění nejen člověka, nýbrž nadto básníka: praví se, že lhal. Rozhodně bychom očekávali, že to Černý nějak doloží; "později jsem se dozvěděl," píše<sup>34/</sup> - ale to je vše. Nevíme, od koho a za jakých okolností a co se přesně dozvěděl, ani je-li informace od někoho zasvěceného a

důvěryhodného. Nejspíše šlo o klevetu, jakým se v literárním světě vždy daří. Její obsah je ostatně stejně málo pravděpodobný jako Černého líčení posledního setkání s Halasem. Halas ve svém úřadě s nakladateli nejednal, k tomu bylo oddělení, které mu sice podléhalo, ale které mělo samostatného a autoritativního vedoucího a bylo i v jiné budově. Nadto nenasouhlasí data. Halasova spolupráce s komunisty, ta prý "otrocká poslušnost" spadá do doby od května 1945 do února 1948, pak už Halas nepodepsal ani přihlášku do nového Svazu spisovatelů /o tom se Černý nezmiňuje, jen že ho jmenovali "čestným předsedou", správněji čestným členem/. Ale podle Černého mělo k té korupci dojít "v té první době" po únoru<sup>35/</sup> - tehdy byl Halas mimo Prahu v sanatoriu a v nemocnici a ve zbývajících měsících života byl na tom už tak špatně, že se přestával o svůj úřad starat. Nadto ještě, kdy tedy právě měl ze strachu publikovat loajální projevy, nenapsal už žádnou politickou báseň ani jediný politický text.

Ale i tu smrtelnou nemoc nehanbí se Černý vykládat jako Halasovo předstírání - prý aby se vyhnul odpovědnosti za vylučování ze Svazu spisovatelů po únoru 1948, se "pomocí dr. Jenouška uchýlil do lázeňského léčení v Jeseníku a pak do nemocnice v Brně".<sup>36/</sup> Profesor Stanislav Janoušek byl vskutku jeho ošetřujícím lékařem a Halas na tom byl tehdy už velmi špatně, na klinice v Brně se ještě podrobil bolestivému vyšetřování, ale nezbývalo mu už než pátá druhá roku života. Černý píše, že František Halas zemřel na recidivu anginy pectoris.

Ale jak každý věděl, František Halas trpěl Bürgerovou nemocí, která po léta osudově pokračovala. Posléze už ho lékaři připravovali na to, že mu budou muset amputovat obě nohy v kyčelních kloubech, ale tehdy právě vmetek z ucpané cévy náhle ugončil mu život. Po smrti se zjistilo, že skutečně byly beznadějně postiženy cévy v obou nohou až k břišní krajině.

Černý neví, co by ještě špatného o Halasovi řekl. Halas podle něho chápal spisovatelskou profesi jako příležitost k vydatným výdělkům, chtěl proto "stát co stájt" být poslnacem<sup>37/</sup> a vítal vůbec všechny placené funkce;<sup>38/</sup> za války prý přijímal "mnohatisícové dary" od Kola moravských spisovatelů, "z té nadité praviceové kapsy"<sup>39/</sup>, /Halas se s Kruhem vůbec nesnášel/, prostě "měl za ušima".<sup>40/</sup> I to, že by byl Halas přijel v květnu do Prahy z Jílového, kde právě pobýval, teatrálně na ruskem tenku, je smyšlenka. Na žádost Národního revolučního výboru došlo pro něho sovětské vojenské auto.

Když už se do toho dal, snaží se Černý i Halasovu odbojovou činnost pošpinit - Halas přispíval do ilegálních časopisů a byl spolu s Vančurou, Václavkem, Kratochvílem /?/ a právě i Černým členem spisovatelské pětky při Národním revolučním výboru intelligence, po atentátu na Heydricha byli Vančura i Václavek zatčeni a popraveni, pro Halase bylo gestapo v pražském bytě, kde ho nenašli, protože zatím unikl z Prahy, a pak ho vypátrali až v sanatoriu v Tišnově, ale lékaři se podařilo ges-

tapáky přesvědčit, že Halas je smrtelně nemocný. Od té doby Halas prozířetelně pobýval co možná mimo Prahu - zatímco se musel obávat tím více, že jeho zdraví začínalo být špatné. A teď Černý vykládá o Halasově "protektorátním slabošském lapsu" - prý ze strachu "složil za války pár básnických projevů oddanosti Němcům a zanechal je ve své kanceláři v Orbisu ve stole, aby zmátly pátrající Němce." To je zase klepařská dezinformace. Oč álo, o tom se zmínil Halasovu synovi Františkovi dávno před tím, než vyšly Černého P a m ě ti, Bedřich Fučík. Ten už není mezi živými, cituji tedy informaci mladšího Františka. Fučík skutečně viděl při návštěvě u Halase v kanceláři v Orbisu za války básně s kolaborantskou tendencí. "To tady mám nachystáno pro případné návštěvníky, ale podívej se, jak to vypadá, když si to přečteš takhle," řekl mu Halas. A při tom jiným způsobu čtení vyzněly verše protinacisticky. Více si už Fučík nepamatoval, ani znění ani způsob dešifrace, ale kdyby se ty verše někde objevily, jistě by se dal najít i způsob, jak v nich najít utajený smysl. O Halasovi je ostatně dobře známo, že byl milovníkem akrostichů, křížovek, hádanek a jiných her. Po válce se prý tyto dokumenty "ocitly v držení naší státní bezpečnosti", tvrdil to prý /kdy? komu? proč?/ jeden z jejích pracovníků, podivná postava, jménem Pokorný. 41/ Ten už zahynul. 42/

Tak už dost. Napsal jsem tuhle stať velice nerad.. Černému je osmdesát a něco o nemnoho méně. Byli jsme znepřátelení a

obávám se, že se řekne, že si po půl století, kdy jsme chodili vedle sebe opatrně, abychom se sebe nedotkli, teď si vyřizují s ním nad Halasovým hrobem prastarý účet. Černý se po celou tu dobu choval vůči mně korektně, i snad já vůči němu. Ale to snad nějaký ďábel posedl toho Václava Černého, aby napsal o Františku Halasovi takové hrozné nesmysly. Chtěl ~~jsem~~ se s nimi vyrovnat v chystané vzpomínce na Halase taky Bedřich Fučík, ale zemřel. Tak to zůstalo na mně.

Nehájím přítele, hájím básníka. Halas byl velký básník. Štoll ani Černý nemohou tušit, že všechno ostatní je vedlejší. Nezáleží ani na tom, zda František Halas byl křesťan nebo komunista; jenom na tom, zda jeho křesťanství bylo křesťanstvím básníkovým, či jeho komunismus byl komunismem básníkovým. Mohl se odvážit i pornografie; ta smyslovost zase byla básníková.<sup>45</sup> Jeho ukolem nebylo hlásat politické teorie ani podle protichůdných vkusů Štolla či Černého či koho jiného. Halas chtěl využít postavení, kterého si vydobyl v literatuře, také k tomu, aby splnil povinnost, jež si ukládal jako povinnost občana. Nepokládal se za výjimečnou bytost, která je zbavena obyčejné odpovědnosti. Kdyby se měl nějakým stručným způsobem charakterizovat, dalo by se říci, že byl stejně skromný člověk jako sebevědomý básník. Celý svůj život se snažil vyrovnat se s tím, že je básník. Vždycky ho to trochu přivádělo do rozpaků. Vždyť za to nemohl. Ale cítil a věděl, že mu bylo

svěřeno poselství. Měl sdělit svou zkušenost umělce v naší době. To učinil.

/Rukopis, 28.X.1984/

- 
- 1/ Jak mi laskavě sděluje Ludvík Kundera, editor 3. svazku Halasova Žila /A co básník, 1983/, jsou tato slova na konci volného listu různých poznámek Františka Halase, který zařadil jako poslední z "Třinácti stránek". V tisku ta slova vynechal a na str. 356 je nahradil /.../.
  - 2/ s. 88 n.
  - 3/ Kritický měsíčník, IX, 1948, 1-2, s.43
  - 4/ A-Zet, 14.4.1938
  - 5/ Listy, I, 2, červen 1966
  - 6/ Essays of Czech Literature, 1963, s.199

- 7/ Dílo, 4 /Imagena/, 1971, s.452
- 8/ tamtéž, 3, s.312
- 9/ Komentář v Díle, 3, s.440
- 10/ Dílo, 3, s.277
- 11/ tamtéž, 3, s.295
- 12/ tamtéž, 1, /Krásné neštěstí/ 1969, s.22
- 13/ tamtéž, 2, /Časy/, 1981, s.51
- 14/ tamtéž, 2, s.68 nn.
- 15/ tamtéž, 3, s.53
- 16/ 26.6.1945, Dílo, 4, s.435
- 17/ Dílo, 3, s.123
- 18/ tamtéž, 2, s.445 n.
- 19/ tamtéž, 4, s.415
- 20/ tamtéž, 4, s.415
- 21/ Kulturní politika, 14.6.1946. Dílo, 4.  
s. 438 n.
- 22/ Dílo, 3, s.123
- 23/ tamtéž, 3, s.100
- 24/ tamtéž, 2, s.118

- 25/ Host do domu, 1968, 6
- 26/ Dílo, 3, s.223
- 27/ tamtéž, 4, s.373
- 28/ tamtéž, 4, s.401
- 29/ Černý uvádí také tvrzení o Bieblově sebevraždě. To je nejasná historie. Do oběhu ji uvedl Nezval: tehdy začala štvánice mladých ahloupých lidí na bývalé poetisty a Nezval Bieblovy smrti použil - s úspěchem - jako zbraně proti nim. Ve skutečnosti šlo spíše o neštěstí. Biebl vůbec nebyl melancholik se sebevražděnými sklony. Jak mne však jeden lékař, jinde zmíněný profesor Janoušek, upozornil, Biebl byl nemocen cukrovkou. Poslední, kdo ho viděli, byli jeho známí ve vinárně U Šupů ve Spálené ulici. Zdržel se tam jen chvíli; mluvil zmateně a domnívali se tedy, že je opilý. V bytě, pod jehož oknem na chodníku byl nalezen mrtvý, zůstalo nerozsvíceno a rozházené opálené zápalky. Biebl byl asi v hypoglykemickém komatu a nemohl se už v pokoji orientovat, až naposled vypadl z okna.
- 30/ Dílo, 3, s.105
- 31/ s.221
- 32/ s.286
- 33/ s.88

- 34/ Dílo, 3, s. 89
- 35/ s. 73
- 36/ s. 295
- 37/ s. 26
- 38/ s. 43
- 39/ s. 43
- 40/ s. 88
- 41/ s. 295
- 42/ Černý se zmiňuje o tzv. Halasově závěti. "Text byl složen ze soukromých a ústních Halasových kritik, stížností a nářků v poslední době jeho života, jeho redaktorem byl Halasův přítel a spolubydlicí téhož domu na svahu Henspaulky, od něhož i přiměs ideologická. /.../ Tak i tento příběh pozastřen dávkou falše." /s. 296/ Ten nepojmenovatelný "přítel a spolubydlicí" už dávno oznámil, jak se věci měly. Text byla uvaha, nadepsaná "Lidská duše za komunismu" /obdobou k jednomu nadpisu Wildovu/. Autor si naprosto nemyslel, že by měl vypisovat, co František Halas říkal; to by jistě byl napsal sám, kdyby to pokládal za nutné. Jméno Halasovo také v textu není. O Halasových názorech "v poslední době jeho života"

stejně Černý nic neví, vždyť ho už nemohl vidat. Text nebyl sepsán ani jako fiktivní Halasova závět, byl odeslán do ciziny za jeho života. Halas hotový text před odesláním četl; a že jím vylovil souhlas, byl jen doklad názorové shody. Vždyť jsme také často spolu hovořili. Tu shodu znal Rippellino, sám jsem ho k Halasovi zavedl a seděli jsme spolu všichni tři, Rippellino pak o své újmě text označil jako Halasovu závět, aby textu opatřil větší publicitu.

43/

Skladba Indé ženy v Díle.2, 264 n.  
Sbírka Thyrsas ve Styrského edici  
soukromých tisků 62, 1932

Je mnoho různých  
výnoší. Toto na  
jejich památku.

Bylo to napsáno  
do deníku